

*“Mans radinieks Kurzemes hercogs ir pārāk spēcīgs,  
lai būtu hercogs, bet viņam pietrūkst spēka, lai būtu  
karalis.”*

*Kārlis X Gustavs.<sup>1</sup>*

## **Kurzemes-Zemgales hercogiste**

### **Gothards Ketlers – pirmais Kurzemes-Zemgales hercogs**

Kā jau zināms, Kurzemes-Zemgales hercogiste kā politiski administratīva vienība izveidojās 1562. gadā, pēc tam, kad bija stājies spēkā Livonijas ordeņa mestra **Gotharda Ketlera** (1517 – 1587) ar Ordeņa augstākās pavēlniecības, bruņniecības kopuma un Rīgas rātes piekrišanu 1561. gadā parakstītais padošanās līgums (Pacta Subjectionis) Polijas-Lietuvas valdniekam Sigismundam II Augustam. Saskaņā ar šo līgumi, Gothards Ketlers kļuva par Sigismunda II Augusta kā **Lietuvas dižkunigaiša** vasali, saņemdamš lēņa valdījumā visas Ordeņa zemes Kurzemes, Zemgales un Sēlijas (Augšzemes) novados (tikai pēc Ļubļinas ūnijas 1569. gadā hercogiste juridiski kļuva arī par Polijas karaļa vasaļvalsti un iekļauta Žečpospolitas sastāvā). Tādēļ ārpus hercogistes palika agrākās Piltenes bīskapijas zemes, kas, kā zināms, bija pārdotas Dānijas karalim un nonākušas hercoga Magnusa valdījumā, kā arī Grobiņas novads, kas 1560. gadā bija iekļāts Prūsijas hercogam. Šeit tomēr jāņem vērā, ka lielākā daļa Ordeņa zemju jau agrākajos vēstures posmos bija izlēnota atsevišķiem bruņiniekiem – tagadējiem muižniekiem, un šajā laikā uzskatītas par **privātām** muižniecības zemēm<sup>2</sup>, tādēļ, lai arī turpmāk nezaudētu savu, līdz šim sev pakļauto, bruņinieku atbalstu, Gothards Ketlers, vēl pirms oficiālās lēņa pieņemšanas ceremonijas un vasaļa zvēresta nodošanas, ar īpašu dokumentu (“apkārtrakstu”) savā un savu pēcteču vārdā apsolija attiecināt “Sigismunda Augusta privilēģijas” kā uz Ordeņa

---

1 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija.- Stokholma, “Daugava”, 1970. 67. lpp.

2 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, 2003. 204. lpp.

amatpersonām un dižciltīgajiem, tā arī uz visu muižniecību kopumā, ieskaitot šo personu pēctečus un mantiniekus, nododot viņiem visas tās zemes, kas bija to valdījumā Ordeņa pastāvēšanas laikā<sup>3</sup>, kā arī paplašināt muižnieku līdzšinējās tiesības.. Tomēr šo dokumentu muižniecība uzskatīja tikai par vienkāršu solījumu, kuram nav likuma spēka, tādēļ, pēc vairākkārtējiem atgādinājumiem sakārtot likumdošanu, 1570. gada 20. jūnijā hercogs parakstīja tā saukto “**Gotharda privilēģiju**” (Privilegium Gothardium), kas kļuva par hercogistes muižniecības pamatlikumu. Saskaņā ar šo dokumentu, visas līdzšinējās lēņu muižas kļuva gandrīz vai par **alodu**, tas ir – par privātīpašumu, pie tam lēņa tiesības, ja gadījumā dokumenti bija pazuduši, varēja pierādīt ar dažiem lieciniekiem, savukārt pazudušos valdījuma tiesību dokumentus bija paredzēts atjaunot. Praktiski tas nozīmēja, ka par privātmuižas īpašnieku varēja kļūt arī persona, kam nemaz nebija bijušas lēņa tiesības: pietika, ja viņš atrada divus – trīs pietiekami ietekmīgus “lieciniekus”. Ļoti nozīmīgs bija privilēģijas 11. pants, kas deva muižniekiem **personisko augstāko un zemāko tiesas varu pār savos valdījumos esošajiem zemniekiem** (nāvēssodu gan varēja piespriest tikai muižniecības krimināltiesa, bet parasti šajos gadījumos darbojās muižnieku solidaritātes princips – apsūdzētais vienmēr tika atzīts par vainīgu) tādejādi zemnieki tika pakļauti neierobežotai muižnieku varai. Tāpat muižnieki ieguva arī degvīna darīšanas un visa veida tirgošanās tiesības, tika atbrīvoti no visa veida nodokļiem un nodevām, kā arī ieguva vēl daudzas citas, līdz šim vēl nebijušas, privilēģijas. Tādejādi muižniecība (bruņniecība) kļuva hercogistē, līdztekus hercoga varai, par **tiesību subjektu**. Tas nozīmē, ka hercogs nevarēja pieņemt nevienu valstiski svarīgu lēmumu bez muižniecības piekrišanas, līdz ar to viņa suverēnā vara bija attiecināma gandrīz vai vienīgi uz personiskajā valdījumā esošajiem īpašumiem – **domēniem** (līdz šim neizlēnotajām Ordeņa zemēm), kas veidoja apmēram tikai **trešo daļu** no visas hercogistes teritorijas. Šādas valdnieka un muižniecības attiecības būtībā nebija nekas jauns – bijušās Livonijas bruņiniekiem kā piemērs kalpoja Polijas

3 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, 2003. 204. lpp.

politiskā sistēma, kur muižniecībai (šļahtai) piederēja gandrīz neierobežota vara visās valsts dzīves sfērās, bez tam – bruņniecība uzskatīja, ka Gothards Ketlers ir tikai “**primus inter pares**” ((pirmais starp līdztīgiem), jo viņa dzimta nebija nākusi no kādas senas valdnieku dinastijas (dzimis Vācijā, Vestfāles zemē kā brīvkunga Gotharda Ketlera devītais bērns), līdz ar to, nebūdams dižciltīgāks par citiem, Ketlers it kā nemaz nedrīkstētu pacelties augstāk par citiem bruņiniekiem<sup>4</sup>. Tomēr, ņemot vērā, ka lielākā daļa vecākās paaudzes muižnieku atcerējās savu bijušo mestru kā spējīgu karavadoni, politiķi un administratoru, kas par tādu bija izaudzis viņu acu priekšā (Gothards Ketlers Livonijas ordeņa dienestā bija jau no 20 gadu vecuma), hercoga autoritāte bija pietiekama, lai spētu pārvaldīt valsti kopumā.

1566. gadā Gothards Ketlers nodibināja ģimeni, salaulādamies ar Meklenburgas hercoga māsu, princesi Annu Meklenburgieti (viens no viņas brāļiem - Kristofors no 1555. līdz 1563. gadam bija Rīgas arhibīskapa koadjutors un kopīgi ar Gothardu Ketleru veicināja Livonijas padošanos Polijai-Lietuvai un Ordeņa likvidēšanu). Ar šīm laulībām hercogs Gothards ievērojami tuvinājās Eiropas valdnieku galmiem, īpaši Dānijas un Polijas karaļnamiem, kas bija radniecīgās attiecībās ar Meklenburgas valdnieku.

Hercogistes administratīvā pārvalde sākotnēji bija vienkārša: valsts augstākā institūcija bija no iepriekšējā Ordeņa kapitula izveidota **slepenā jeb augstākā hercoga padome** (parasti minēta vienkārši kā **Augstākā padome**), kuras sastāvā, ieskaitot hercogu, tika iekļauti četri **virspadomnieki** (arī kambarpadomnieki) – **zemes pārvaldnieks** (Landhofmeister), kam bija pakļauta valsts saimniecība un publiskās (sabiedriskās) lietas, **kanclers** – valsts kancelejas, finanšu, baznīcu un administratīvo lietu pārraugs, **virsburggrāfs** (Oberburggraf), kas pārraudzīja pilsētu pašpārvaldes (rātes), amatniecību un tirdzniecību, kā arī lēņu jautājumus, un zemes **maršals** (Landmarschall), kas pārzināja galvenokārt ārlietas, tomēr galvenais noteicējs ārpolitikas jautājumos bija vienīgi hercogs. Šīs personas varēja būt tikai muižniecības pārstāvji, bet bez viņiem padomē skaitījās arī divi juridiski

---

4 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, 2003. 206. lpp.

izglītoti **tieslietu** padomnieki jeb valdības domnieki (Regimentsrāte), kas, ja nebija piemērota kandidatūra no muižniekiem, varēja būt piederīgi arī pilsoņu kārtai. Augstākajā padomē tika apspriesti visi valstiski svarīgākie jautājumi, bez tam šī institūcija hercoga ilgstošas prombūtnes, slimības vai nāves gadījumā bija vienīgā likumīgā valdība hercogistē. Hercoga vienpersoniskajās tiesībās ietilpa monetārā politika (naudas kalšana, tās vienības un vērtības noteikšana, citu valstu naudas vienību pieļaušana apgrozībā), tiesība uz metālu rūdu atradnēm, dzintara ieguvī un apstrādi, pastu, kā arī uz zvejniecību vairumtirdzniecībai. Tāpat arī hercogs iecēla amatos valsts ierēdņus, piešķīra lēņus, iznomāja valsts (domēnu) muižas, pēc personiskiem ieskatiem rīkojās ar domēnu ienākumiem. Tajā pašā laikā viņam nebija tiesību iejaukties privāto muižu valdītāju darbībā ne ekonomiskajos, ne tiesiskajos, ne administratīvajos jautājumos. Tādejādi muižniecības vienīgais pienākums pret valsti bija karadienests, bet arī tas nebija jāpilda personīgi, bet gan jānodrošina viens bruņots jātnieks no katriem 20 zemes arkliem (šī norma bija attiecināma arī uz hercoga domēnēm), bez tam nepieciešamības gadījumā karaspēku papildināja pilsētu iedzīvotāji, muižu valdītāju sakomplektētās zemnieku vienības, kā arī kara algotņi. Šajā sakarībā jāpiebilst, ka hercogistes bruņotajiem spēkiem samērā bieži nācās iesaistīties karadarbībā kopā ar Žečpospolitas karaspēku gan pašā hercogistē, gan arī ārpus tās.

Kā jebkuram valdniekam, arī Gothardam Ketleram bija savs **galms** – tuvākie līdzstrādnieki un hercoga ģimeni apkalpojošais personāls, pie tam vairums šo cilvēku viņam bija kalpojuši jau kā Ordeņa mestram. Pie galma ļaudīm (Hofgesinde) tika pieskaitīti arī valsts ierēdņi, kas apkalpoja pārvaldes aparātu. Tādejādi hercoga galmu veidoja 141 galminieks un 25 valsts ierēdņi, kā arī visu šo personu apkalpotāji. Hercogistei pirmsākumā nebija noteikta īpaša valdības rezidence – galvaspilsēta, tādēļ hercogs ar visu valsts pārvaldes aparātu un galmu pastāvīgi pārvietojās no vienas pils uz citu, pie tam kā galvenās apmešanās vietas izvirzījās Kuldīga, Jelgava, Sēlpils Tērvete, Sabile, Tukums un Džūkste (tikai ar 1642. gadu oficiāli par hercoga rezidencēm tika atzīta Jelgava un Kuldīga)<sup>5</sup>.

<sup>5</sup> Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., 1993. 35. lpp.

Šādi apstākļi, bez šaubām, ievērojami apgrūtināja valdības darbu, ko jau tā traucēja hercoga suverēno tiesību ierobežojumi – pastāvīgā nepieciešamība piekāpties muižniecības prasībām. Tādēļ arī hercogs Gothards Ketlers, savas darbības pamatā liekot centienus pacelt savas zemes labklājības līmeni, īpaši ņemot vērā karalaika postījumus, galveno vērību pievērsa tautas garīgajai dzīvei, ar to saprotot reliģijas ietekmes palielināšanu un izglītības attīstīšanu. Šajā jomā tiešām bija nepieciešami ievērojami uzlabojumi un pārkārtojumi, jo par kaut vai kādu reliģiskās dzīves izpausmi tikpat kā nemaz nevarēja runāt: no 35 baznīcām, kas atradās hercogistes teritorijā, kā arī Piltenes un Grobiņas apgabalā, 1567. gadā tikai **trīs** baznīcas hercogistē – Jelgavā, Bauskā un Dobelē, kā arī astoņas baznīcas Grobiņas apgabalā, bija pieejamas dievlūdzējiem, pārējās bija izpostītas vai vispār pamestas novārtā un sabrukušas<sup>6</sup>. Tikpat nožēlojams stāvoklis bija arī pašiem garīgās dzīves aprūpētājiem – garīdzniekiem: to skaits bija nepietiekams, pie tam arī esošo garīdznieku vairums bija ar nepietiekamu izglītību un zemu morāles līmeni, pie tam tikai retais no tiem prata vietējās valodas, tādēļ savu darbu varēja veikt vienīgi ar tulku palīdzību. Šajā sakarībā ļoti zīmīgs ir hercogistes landtāga 1570. gada 22. jūnija atzinums, ka “[..] mācītāju starpā diemžēl ir tādas personas, kam būtu jādod gan cūkas ganīt, bet ne cilvēkus tiem uzticēt un nodot. Tie savu amatu, kurā tie iecelti un kas tiem uzticēts kā dārga manta, nepilda ar cītīgu studēšanu, sludināšanu, lūgšanu, slimnieku apmeklēšanu, bet nododas citiem amatiem, amatniecībai, tirdzniecībai, krodzniecībai, pat pārmērīgai ēšanai, dzeršanai, netiklībai un visam, kas pieder pie neķītra, nekārtīga dzīves veida un pie citām vieglprātībām. Tam viņi nododas pilnīgi un atklāti, tā ar ļaunu piemēru saniknojot ne tikai nevāciešus un jaunos kristīgos, bet pamudina arī godīgos zemes īpašniekus [t. i. muižniekus] atturēties no viņu pabalstīšanas, neizmaksājot šādiem skopuļiem un rijējiem baznīcas nodevas.”<sup>7</sup>

---

6 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 420. lpp.

7 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 421. lpp.

Ņemot vērā šādus apstākļus, hercogs panāca, ka 1567. gada 28. februārī landtāgs pieņēma lēmumu atjaunot vai uzcelt no jauna 70 **baznīcas**, no tām Kurzemē 43, bet Zemgalē (pie tās bija pieskaitīta arī Augšzeme) – 27, kā arī ierīkot astoņas **nabagu** (nespējnieku) **patversmes** un astoņas **skolas**, kurās varētu mācīties kā vācu, tā latviešu bērni. Lēmuma projektā bija iekļauta arī iecere komplektēt mācītājus no vietējiem iedzīvotājiem – galvenokārt latviešiem, pamatojot to ar faktu, ka vācu mācītāji neinteresējoties par “zemnieku valodu” un nevēloties to apgūt, tomēr šī iecere muižnieku pretestības dēļ tā arī palika tikai “uz papīra” un hercogam vajadzēja apmierināties ar nosacījumu, ka mācītājam, kas neprot latviešu valodu, ir jānosaka noteikts termiņš tās apgūšanai. Praktiski tomēr arī šis nosacījums pilnībā nekad netika īstenots, tāpat, kā neīstenojās Gotharda Ketlera iecere par zemnieku bērnu izglītošanu.

Reliģiskajos jautājumos būdams pārliecināts reformators – Luterā mācības piekritējs, Gothards Ketlers jau ar 1561. gada “Padošanās līgumu” bija panācis karaļa Sigismunda II Augusta garantijas Augstburgas konfesijas atzīšanai visā bijušās Livonijas teritorijā, līdz ar to arī hercogistē. Ņemot vērā minēto katastrofālo stāvokli tautas garīgajā aprūpē, Gothards Ketlers noteica Augstburgas konfesiju par valdošo reliģiju valstī, nepieļaujot katolicisma atjaunošanu, tomēr šāds nosacījums nebija izpildāms, jo daudzi muižnieki bija katoļi un, līdz ar to, arī viņu zemnieki skaitījās piederīgi šai konfesijai. Bez tam – hercogam, kā Žečpospolitas karaļa vasalim, tomēr bija jāpakļaujas sava katoļticīgā valdnieka prasībām, tādēļ viņš bija spiests piekāpties un gādāt arī par katoļu baznīcu atjaunošanu vai celtniecību<sup>8</sup>. Līdz ar to luterisms kā valdošā reliģija bija spēkā tikai pilsētās un hercoga domēnēs, kā arī, protams, luterticīgo muižnieku valdījumos. 1670. gadā tika izdoti likumi par hercogistes Baznīcas satversmi un tiesisko stāvokli, garīdznieku pienākumiem un dievkalpojumu kārtību (Kirchen Reformation des Fürstenthumbs Churland und Semigallen in Liefflandt<sup>9</sup> – Baznīcas reformācija Kurzemes un Zemgales

8 Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. Stokholma, “Daugava”, 1964. 190. lpp.

9 Spekke A. Latvijas vēsture. – R., 2003. 183. lpp.

hercogistē Livonijā jeb, īsāk, Kirchenordnung<sup>10</sup> – Baznīcas reglaments). Par augstāko baznīcas pārvaldes orgānu hercogistē tika izveidota hercoga iecelta **konsistorija** (no latīņu valodas consistorium – sapulce, sapulces vieta), ko kopīgi vadīja valsts kanclers un superintendants ar četriem piesēdētājiem, no kuriem divi bija garīgās, divi – laicīgās kārtas pārstāvji (vēlāk, no 1636. gada konsistorijas locekļu skaitu palielināja līdz sešiem garīgās un sešiem laicīgās kārtas pārstāvjiem)<sup>11</sup>. Reglaments sīki noteica mācītāju tiesības, ienākumu veidus (baznīcas nodevas) un to apjomus, kā arī pienākumus un dievkalpojumu kārtību. Tā, piemēram, katrs sprediķis bija rūpīgi jāsagatavo, jāuzraksta un baznīcā jānolasa uzrakstītais, nepieļaujot nekādu brīvu improvizāciju, savukārt konsistorijas locekļiem, veicot baznīcu vizitāciju (no latīņu valodas visitare – apmeklēt; baznīcu darba pārbaude)), bija jāpārbauda sprediķa satura atbilstība Svētajiem rakstiem<sup>12</sup>. Lai izskaustu “pagānismu” – senās latviešu tautas paražas un tradīcijas, kas vēl aizvien bija cieši iesakņojušās latviešu apziņā, un piesaistītu “tumšos” zemniekus kristīgajai ticībai, par kuru tiem tiešām vēl aizvien bija tikai daļēja nojausma, hercogs deva rīkojumu Baznīcas vadībai pārtulkot latviešu valodā dažādus Svēto rakstu, kā arī Lutera darbu tekstus, kas, apkopoti vienā grāmatā, varētu kalpot ne tikai kā rokasgrāmata mācītājiem, bet arī “lai priekš tiem mazmācītiem nabaga nevāciešiem krietnākas skolas dēļ un dvēselēm par svētu iepriecināšanu arī ko no vācu valodas tulko un drukā<sup>13</sup>”. Tas norāda, ka, neraugoties uz skolu trūkumu (praktiski neesamību), kāda daļa latviešu tomēr bija vismaz lasītpratēji. Šo darbu iesāka veikt Dobeles mācītājs Johans Rīvijs, bet pēc viņa nāves turpināja četri citi mācītāji: Iecavas - Krišjānis Miks (arī Kristians Mike), viens no retajiem latviešu tautības mācītājiem), Tukuma - Balcers (arī Baltazars) Lembreks, Bauskas - Gothards Reimers un Saldus - Johans Reimerss. Pirmā šī darba daļa – **“Mārtiņa Lutera Mazais**

---

10 Turpat, 206. lpp.

11 Adamovičs L. Latvieši un evaņģēliskā baznīca. // Latvieši. Rakstu krājums. – R., 2003. 160. lpp.

12 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., 1993. 10. lpp.

13 Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture – R., 1993. 194. – 195. lpp.

**Katehisms**”, tika iespiesta Karaļaučos (Kēnigsberga, tagad Kaļiņingrada) 1586. gadā, bet nākamajā gadā tai pievienojās pārējās trīs daļas – “**Garīgās dziesmas**”, “**Svētdienu un svētku evaņģēliji un lekcijas**” un “**Kristus ciešanu stāsti**”. Visas šīs četras daļas tika apvienotas vienā grāmatā un 1587. gadā izdotas ar nosaukumu “**Enchiridion**” (no grieķu valodas encheinridion – rokasgrāmata; teoloģisku rakstu krājums). Šis darbs tika iespiests un izplatīts par hercoga personiskajiem līdzekļiem un, iespējams, bija **pirmā luterāņu grāmata latviešu valodā** (katoļi līdzīga satura darbu bija izdevuši jau 1586. gadā). Tautas reliģiskās apziņas veidošanai tika paredzētas arī regulāras mācītāju un augstākās garīdzniecības vizitācijas tieši zemnieku ciemos un sētās, lai pārbaudītu viņu pamatzināšanas galvenajos ticības jautājumos, tas ir, vai cilvēki zina galveno kristiešu lūgšanu – “tēvreizi”, baušļus un ticības apliecinājumu, pie tam šādās vizitācijās nereti piedalījās pats hercogs. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka nelielais mācītāju skaits un viņu vairuma nespēja (un arī nevēlēšanās) sarunāties ar vienkāršo tautu tai saprotamā valodā, nespēja latviešu zemniekus pievērst kristīgajai Baznīcai, tādēļ plaši tika izmantoti dažādi administratīvie un pat miesas sodi, lai piespiestu ļaudis apmeklēt baznīcu, tomēr tādejādi tika panākta tikai ārišķīga ticības izpausme. Šeit jāpiezīmē, ka šāds stāvoklis ticības jautājumos pastāvēja ne tikai hercogistē, bet arī visā pārējā Latvijas teritorijā, un ne tikai šajā laika posmā, bet vēl ilgi arī nākamajos gadsimtos.

Nemot vērā, ka Gotharda Ketlera valdīšanas laiks sakrita ar Livonijas kara norisēm, kurās, kā Žečpospolitas vasaļvalsts, bija iesaistīts arī Kurzemes-Zemgales hercogiste, kā arī jau minētos valdnieka rīcības brīvības ierobežojumus, hercogs līdz sava mūža beigām bija iespējis vienīgi izveidot valsts pārvaldes aparātu un daudz maz sakārtot Baznīcas lietas, bet ekonomiskā ziņā hercogiste, neraugoties uz to, ka tās teritorijā atradās neaizsalstošas ostas – Ventspils un Liepāja, būtībā palika mazattīstīta.

## Hercogi Fridrihs un Vilhelms

Pirmais Kurzemes-Zemgales hercogs nomira 1587. gadā, pirms nāves, pretēji vispārpieņemtajai kārtībai, ka par mantinieku parasti kļūst vecākais, ar testamentu novēlējams valsti abiem saviem dēliem – Fridriham, kam šajā laikā bija 18 gadi, un 13 gadīgajam Vilhelmam - kā kopīgu valdījumu, tas ir – politiski un administratīvi nedalītu valsti ar vienu, abiem brāļiem kopēju galmu, valsts pārvaldes institūcijām un politiku, nosakot katram no brāļiem atsevišķi vienīgi saimniecisko jautājumu risināšanu, nododot Fridriham Zemgales, bet Vilhelmam Kurzemes teritorijā esošos zemes valdījumus. Šāds hercoga lēmums, kā uzskata vairums vēsturnieku, bijusi lielākā kļūda<sup>14</sup>, ko pieredzējušais politiķis Gothards Ketlers savā mūžā pieļāvis: viņš ar šo aktu bija cerējis novērst jebkādas iespējamās nesaskaņas brāļu starpā<sup>15</sup>, bet, pateicoties Fridriha un Vilhelma atšķirīgajām rakstura īpašībām, panācis gluži pretējo.

Hercogs Gothards nomira gadu pēc karaļa Stefana Batorija un jaunais Žečpospolitas valdnieks Sigismunds III Vāsa šajā laikā bija aizņemts ar valsts pārņemšanu un dažādām administratīvām un politiskām reformām savas ietekmes nostiprināšanai, tādēļ brāļi Ketleri oficiāli varēja pārņemt hercogisti kā lēņa valdījumu tikai 1589. gadā, pie tam, lai nodotu vasaļa zvērestu, uz Varšavu devās tikai Fridrihs, bet nepilngadīgo Vilhelmu pārstāvēja viens no hercoga padomniekiem. Varšavas seims viņu pilnvaras gan apstiprināja, bet tajā pašā laikā pieņēma arī lēmumu, ka, **Ketleru dinastijai izbeidzoties**, tas ir, ja jaunajiem hercogi nebūs vīriešu kārtas mantinieku, **Kurzemes-Zemgales hercogiste zaudēs savu autonomiju un tiks tieši iekļauta Žečpospolitas sastāvā**<sup>16</sup>, jo karalis bažījās, ka, hercogistei nostiprinoties, tā var sekot Prūsijas hercogistes piemēram un aiziet no Žečpospolitas ietekmes,

---

14 Skat. Juškevičs J., Dunsdorfs E., Spekke A., Boruks A. u. c.

15 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., 1993. 11. lpp

16 Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500 – 1600. – Stokholma, “Daugava”, 1964. 194. lpp.

pievienojoties kādai citai valstij (vēlāk izrādījās, ka šādām aizdomām tiešām bijis pamats).

Hercogs Fridrihs pirmos valdīšanas gadus pavadīja, apceļojot vairākas Eiropas valstis un apmeklējot valdnieku galmus<sup>17</sup>, tādējādi pilnveidodams zināšanas par valsts pārvaldīšanu, tādēļ, ņemot vērā Vilhelma nepilngadību, hercogiste faktiski bija atstāta bez valdnieka un to pārvaldīja bruņniecības padome, kas, protams, centās ievērot galvenokārt tikai muižniecības intereses, vispārējo valsts saimniecisko stāvokli atstājot novārtā. Kā jau minēts, hercogistes muižniekus bija ietekmējusi Žečpospolitas muižniecības (šļahtas) gandrīz vai neierobežotā vara, tādēļ daudzi tās pārstāvji vispār nevēlējās atzīt ne hercogus kā valdniekus, ne vispār hercogistes kā autonomas valsts pastāvēšanu, un centās panākt tās pievienošanu Žečpospolitai - kaut arī tādā gadījumā Kurzeme un Zemgale kļūtu tikai par Lietuvas provinci, toties muižniekiem būtu visas šļahtiņu privilēģijas. Savukārt karaļa interesēs tajā pašā laikā bija panākt hercogistē gan **hercoga**, gan **muižniecības varas vājināšanos**, padarot Kurzemi un Zemgali par **tieši valdniekam pakļautu** teritoriju, kas, protams, vietējiem muižniekiem nebija pieņemams<sup>18</sup>, jo tiem kā uzskatāms piemērs jau bija vācu muižnieku privilēģiju ierobežojumi Pārdaugavas hercogistē.

1594. gadā Vilhelms sasniedza pilngadību, un brāļi sāka kopīgu hercogistes pārvaldīšanu, bet tomēr drīz vien aizvien vairāk sāka izpausties viņu raksturu atšķirības: Fridrihs bija nosvērts, apdomīgs, centās saglabāt labas attiecības kā ar karali, tā arī ar muižniecību, tādēļ visbiežāk pieņēma kompromisa lēmumus (no latīņu valodas *compromissum* – izlīgums starp cilvēkiem ar atšķirīgiem viedokļiem, savstarpēji piekāpjoties), savukārt Vilhelms – straujš, reizēm nesavaldīgs, īpaši attieksmē pret muižniecību, tādēļ jau ar pirmajiem valdīšanas gadiem noskaņoja to pret sevi. Ņemot vērā, ka šādas dažādas pieejas attieksmē ne tikai attieksmē pret muižniecību, bet arī daudzos citos jautājumos ievērojami traucēja normālu valsts pārvaldīšanu,

17 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, 2003. 207. lpp.

18 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. - Upsala, "Daugava", 1962. 56. lpp.

brāļi, neprasot muižniecības piekrišanu, 1596. gadā noslēdza savstarpēju līgumu par varas sadalīšanu, vienojoties par kopīgu valdīšanu, tajā pašā laikā paturot katrs savu galma saimniecību, pārvaldes aparātu, galma tiesu un rezidenci<sup>19</sup>. 1598. gada 7. aprīlī šo līgumu apstiprināja arī Žečpospolitas karalis Sigismunds III Vāsa, līdz ar to hercogiste faktiski tika **sadalīta divās daļās**: **Fridrihs** ieguva **Zemgali** un **Augšzemi**, par pārvaldes centru izraugoties Jelgavas pili, savukārt **Vilhelma** valdījumā nonāca **Kurzeme** (izņemot Piltenes apgabalu un Grobiņas novadu) ar Kuldīgas pili centrā. Tajā pašā laikā, paliekot spēkā nosacījumam par kopīgu valdīšanu, viena brāļa prombūtnes laikā viņa pienākumus pildīja otrs, bet ārpolitikas, kā arī citi hercogistei nozīmīgākie jautājumi bija jāizlemj tikai kopīgi, tas ir – uz attiecīgajiem dokumentiem vajadzēja abu hercogu parakstus.

1600. gadā hercogs Fridrihs apprecējās ar Pomerānijas hercoga meitu Elizabeti Magdalēnu, savukārt Vilhelms 1609. gadā – Brandenburgas markgrāfa, kas vienlaikus bija arī Prūsijas hercogs, meitu Sofiju, saņemdam kā līgavas pūru Prūsijai ieķīlāto **Grobiņas novadu**.

Šajā pašā, 1609. gadā, Žečpospolitas karalis Sigismunda III Vāsa piešķīra Vilhelmam tiesības **izpirkt** Brandenburgai ieķīlāto **Piltenes apgabalu**. Šo teritoriju, kā zināms, 1559. gadā Piltenes bīskaps Minhauzens bija pārdevis Dānijas karalim, kas nodeva to sava brāļa dēla, hercoga Magnusa valdījumā, savukārt Magnuss pirms savas nāves 1583. gadā ar testamentu Piltenes apgabalu bija novēlējis Gotharda Ketlera tolaik vēl nepilngadīgajam dēlam Fridriham. Šāds Kurzemes-Zemgales hercogistes teritorijas paplašinājums, kas vairotu hercoga varu, nebija pieņemams Žečpospolitas valdošajiem slāņiem, tādēļ poļu-lietviešu karaspēkam tika dota pavēle okupēt Pilteni, tomēr Magnusa ieceltais apgabala pārvaldnieks Johans Bērs, noorganizējis zemes aizsardzības spēkus, ko veidoja galvenokārt latviešu karavīri, un saņēmis no Dānijas kara materiālus un bruņojumu, centās iebrukumu atvairīt. Nopietnākā kauja starp pilteniešiem un poļu-lietuviešu karaspēku norisēja 1583. gada maijā pie Embūtes. Cīņu rezultātā Dānija atteicās no savām

19 Hībners M., Kellers F. No padošanās līguma līdz valdības formulai. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1993. g. Nr.4. 48. lpp.

tiesībām uz Piltenes apgabalu un to, par attiecīgu kompensāciju, ieguva Polija, bet karaļa kasē nebija pietiekamu līdzekļu, lai šo kompensāciju nomaksātu. Nepieciešamo summu Stefanam Batorijam bija aizdevis Brandenburgas markgrāfs Georgs Fridrihs, saņemdam Piltenes apgabalu kā aizdevuma ķīlu, faktiski – iegūdam to savā valdījumā. Tagad hercogam Vilhelmam bija radusies iespēja apvienot visu Kurzemes teritoriju vienā administratīvā vienībā un viņš jau uzsāka veikt maksājumus Brandenburgas markgrāfa atraitei, kuras valdījumā pēc vīra nāves bija palicis šis apgabals. Tomēr daļai Piltenes, kā arī pārējo Kurzemes muižnieku, ar kuriem Vilhelmam bija ļoti saspīlētas attiecības, izdevās panākt, ka karalis 1611. gadā parakstīja īpaši šai teritorijai izstrādātu likumu – “**Piltenes statūtus**”<sup>20</sup>, kas būtiski pavairoja jau tā ievērojamās muižnieku privilēģijas un pastiprināja zemnieku dzimtniecisko atkarību no kunga, vienlaikus samazinot hercoga pilnvaras līdz minimumam un attiecinot viņa valdījuma tiesības nevis uz visu apgabalu, bet gan **tikai** uz Piltenes muižu.

Naidis starp hercogu un muižniekiem padziļinājās aizvien vairāk, līdz nobrieda atklāts konflikts. Kā vienu no šī konflikta iemesliem varētu minēt prasību, ka “katram muižniecības pārstāvim [...] gada laikā jālūdz priekšniecībai apstiprināt viņa tiesības uz mantojumu un muižas īpašumu” pie tam “šim pazemīgajam lūgumam jāizskan stāvēt uz ceļiem”<sup>21</sup>. Šo, kā arī vairākus citus nosacījumus, kas reglamentēja muižniecības un hercoga savstarpējās tiesības un pienākumus, jau 1590. gadā ar visas muižniecības piekrišanu<sup>22</sup> bija pieņēmis hercogistes landtāgs, jo hercogam bija svarīgi būt pārliecinātam par katra muižnieka uzticību valstij un gatavību pildīt savu vasaļa pienākumu – dot zināmu skaitu jātnieku militārā dienesta pildīšanai. Atšķirībā no Fridriha, kas attiecībās ar muižniekiem izrādīja iecietību un piekāpību viņu prasībām, Vilhelms centās ievērot ne tikai šī nosacījuma

20 Statūtu autors bijis Kurzemes muižnieks Karls fon Zakens: E. Dunsdorfs. Latvijas vēsture 1600–1710. – Upasala, “Daugava” 1962. 222. lpp.

21 Hībners M., Kellers F. No padošanās līguma līdz valdības formulai. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1993. g. Nr.4. 48. lpp.

22 Turpat.

pildīšanu, bet nereti pieprasīja arī cita veida padevības izrādīšanu, uzlikdams muižniekiem tādus pienākumus, kādi nebija jāpilda pat poļu-lietuviešu šļahtai attiecībā pret savu karali<sup>23</sup>. Kurzemes muižniecība, savukārt, apstrīdēja hercoga prasības un nemitīgi vērsās ar sūdzībām pie karaļa, kas arī parasti nostājās muižniecības pusē, jo, kā jau minēts, viņam šādi strīdi bija izdevīgi, jo tie aizkavēja hercogistes konsolidēšanos un varas pieaugumu.<sup>24</sup>

Muižniecības opozīcijas (no latīņu valodas *oppositio* – pretstatīšana; pretošanās, savas politikas pretstatīšana kādai citai politikai) priekšgalā izvirzījās brāļi Gothards un Magnuss **Noldes**, kā arī bruņniecības vadonis Oto **Grothuss**. Magnuss Nolde bija atteicies dot vasaļa zvērestu Vilhelmam, jo uzskatīja par apkaunojumu “mesties ceļos” hercoga priekšā un viņam par to vajadzēja atbildēt tiesā, kā arī zaudēt savu lēņa valdījumu (Kalētu muižu – netālu no Priekules, Liepājas rajonā), tomēr abi brāļi bija iestājušies tieši karaļa dienestā Polijas galmā, un 1610. gada rudenī Sigismunds III Vāsa pasludināja abus brāļus par karaļa aizsardzībā esošām personām un pieprasīja hercogam atdot Noldēm viņu īpašumus, kā arī izmaksāt kompensāciju par nodarītajiem zaudējumiem<sup>25</sup>, savukārt ne Vilhelms, ne arī Fridrihs šo lēmumu neievēroja, bet iesniedza karalim savu pretpasību pret muižniekiem, tomēr Sigismunds III Vāsa turpmāk šajos strīdos vairs neiejaucās.

1615. gada janvārī, izmantojot hercoga Vilhelma prombūtni (viņš bija devies ārzemju ceļojumā), Oto Grothuss sasauca landtāgu, kas nolēma deleģēt savu pārstāvi uz Varšavu, kur norisēja Polijas seims. Seimā Grothuss uzstājās ar plašu ziņojumu par hercogu patvaļībām attiecībā pret muižniekiem, un saņēma atbalstu – karalis ar īpašu lēmumu atbrīvoja no Vilhelma tiesas varas visus tos Kurzemes muižniekus, kas bija parakstījuši landtāga lēmumu, tomēr izrādījās, ka vairākums Kurzemes muižnieku vēl aizvien atbalsta hercogu Vilhelmu. Tad Grothuss uzrakstīja “Attaisnojumu Kurzemes muižniecībai

---

23 Turpat, 49. lpp.

24 Balodis A. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – R., 1991. 96. lpp.

25 Hībners M., Kellers F. No padošanās līguma līdz valdības formulai. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1993. g. Nr.4. 5l. lpp.

sakarā ar tās strīdiem ar hercogiem Fridrihu un Vilhelmu”<sup>26</sup>, ko iesniedza karalim, rakstā īpaši izceļot visdažādākos abu hercogu pieļautos pastāvošo likumu pārkāpumus un saņēma norādījumu sasaukt landtāgu, kurā, tiktu izskatītas visas muižnieku pretenzijas, kas bija ietvertas apsūdzības raksta 49 punktos. Landtāgu bija paredzēts noturēt Aucē un tajā piedalīties tika aicināts tikai Fridrihs, tomēr ieradās arī Vilhelms un abiem hercogiem izdevās pierunāt muižniekus pārcelt landtāga darbību uz Jelgavu. Jelgavā opozīciju sagaidīja pārsteigums – hercogi, lai novērstu iespējamo valsts apvērsumu, bija sapulcinājuši pilsētā ievērojamus militāros spēkus, pārsvarā bruņotus latviešus<sup>27</sup> (Kurzemes un Zemgales zemnieki jau no Gotharda laikiem bija noskaņoti labvēlīgi pret hercogu, kas centās ierobežot muižnieku patvaļu). Landtāga laikā aktīvi uzstājās brāļi Noldes, pieprasot hercoga Vilhelma labprātīgu atkāpšanos no valdības. Lai vājinātu opozīcijas ietekmi, **Vilhems deva rīkojumu abus brāļus Noldes apcietināt un bez kāda tiesas sprieduma nogalināt**, kas arī tika izpildīts naktī uz 10. augustu<sup>28</sup>. Šādai neapdomīgai hercoga Vilhelma rīcībai bija nopietnas sekas, kas ietekmēja ne tikai viņa personisko dzīvi, bet visas Kurzemes un, iespējams, pat visas Latvijas turpmāko likteni.

Brāļu Nolžu slepkavība, protams, pārtrauca landtāga darbību, bet tajā pašā laikā deva pamatotu iespēju Sigismundam III Vāsam aktīvi iejaukties hercogistes politiskajā un administratīvajā darbībā. Jau nākošā, 1616. gada janvārī hercogistē ieradās īpaša komisija, lai izmeklētu apstākļus, kas bija noveduši pie tik traģiska iznākuma, kā arī rūpīgi jāizskata un jāpārbauda visas muižnieku sūdzības. Jau komisijas darba laikā Kurzemes muižniecība tika atbrīvota no hercoga Vilhelma tiesu varas, ko pagaidām nodeva Fridriham. Drīz vien pēc tam, pamatojoties uz komisijas ziņojumu, Žečpospolitas valsts prokurors izvirzīja apsūdzību pret abiem hercogiem lēņa tiesību pārkāpumos,

---

26 Turpat, 52. lpp.

27 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, “Daugava”, 1962. 54. lpp.

28 Hībners M., Kellers F. No padošanās līguma līdz valdības formulai. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1993. g. Nr.4. 52. lpp.

apvainojot viņus par varas sadalīšanu, aizliegumu muižniekiem iesniegt apelācijas (no latīņu valodas appellatio – piesaukšana, sūdzība; kāda lēmuma pārsūdzēšana vai padoma, atbalsta meklēšana) tieši karalim, prasību muižniekiem, saņemot lēni, mesties ceļos, kā arī divu hercoga galma tiesu izveidošanu. Lieta tika izskatīta speciālā seima sēdē, bet Vilhelms uz to neieradās, tādēļ, balstoties uz izmeklēšanas materiāliem, viņam **atņēma hercoga titulu, atsavināja lēni un izraidīja no valsts**, līdz ar to visi Vilhelma pavalstnieki tika atsvabināti no dotā uzticības zvēresta. Savukārt Fridrihs, kuru aizstāvēja divi viņa padomnieki – spējīgi juristi, panāca attaisnojumu visos apsūdzības punktos, līdz ar to **saglabāja gan titulu, gan valsti**, kā arī ieguva tiesības pārvaldīt visus Vilhelma īpašumus. Tādejādi visa Kurzemes-Zemgales hercogiste no jauna kļuva vienota, nedalīta valsts. Šāds konflikta risinājums Žečpospolitas karalim bija vispieņemākais, jo, kā jau minēts, hercogiste savā laikā tika nodota valdījumā Gothardam Ketleram un viņa pēctečiem kā mantojams lēnis, bet mantinieku neesamības gadījumā tā pāriet karaļa valdījumā un tiek pievienota Žečpospolitai. Vilhelma ģimenē gan 1610. gadā bija piedzimis dēls Jēkabs, bet, hercogam zaudējot titulu, arī viņa pēctecis zaudēja tiesības mantot dzimtas lēni, savukārt Fridriha laulība bija bez bērniem, līdz ar to pēc viņa nāves Ketleru dzimtā vairs nebūtu pretendentu uz hercogisti un karalis varētu rīkoties ar Kurzemes-Zemgales teritoriju pēc saviem ieskatiem. Atstājot Fridrihu amatā un piešķirot viņam valdījumā visu hercogistes teritoriju, karalis vadījās arī no ārpolitiskiem apsvērumiem – pastāvēja aizdomas, ka hercogi Fridrihs un Vilhelms varētu paši lauzt vasaļa zvērestu un pāriet zviedru pusē<sup>29</sup> – kā zināms, šajā laikā norisēja Žečpospolitas-Zviedrijas (Latvijas) karš, un zviedru karalim Gustavam II Ādolfam būtu ļoti izdevīgi gūt šādus sabiedrotos. Šīs aizdomas tiešām bija pamatotas, jo, kaut arī Fridrihs ar hercogistes karaspēku samērā aktīvi piedalījās karadarbībā pret zviedriem (par to zviedru karapulki vairākkārt iebruka Zemgalē, kuru jau tā postīja arī paši Žečpospolitas karavīri), hercogs Vilhelms, lai atbrīvotos no pakļautības Žečpospolitai un līdz ar to spētu

---

29 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, “Daugava”, 1962. 55. lpp.

ierobežot savas zemes muižniecības pārmērīgās privilēģijas, jau bija uzsācis sarunas ar zviedriem, cerībā nodot ja ne visu hercogisti, tad vismaz Kurzemi Gustavam II Ādolfam. Hercoga karaspēka pavēlnieks Volmars Fārenbahs jau bija atdevis zviedriem Daugavgrīvas cietoksni, kas tolaik piederēja hercogistei, kā arī ielaidis zviedru karaspēka vienības Ventspilī un Kuldīgā.<sup>30</sup> Vilhelma atstādināšana, Fridriha pakļaušanās Žečpospolitas karaļa un hercogistes muižniecības prasībām, Fārensbaha atgriešanās poļu dienestā, kā arī Gustava II Ādolfa aizņemtība zviedru–krievu militārajā konfliktā, šīs ieceres īstenošanu pārtrauca.

Lai pastiprinātu karaļa ietekmi, kā arī veicinātu vēl lielāku hercogistes muižniecības atbalstu Žečpospolitas politikai, 1617. gada sākumā īpaša Sigismunda III Vāsas iecelta komisija izstrādāja **hercogistes satversmi** (Formula Regiminis Ducatum Curladae et Semigalliae – Kurzemes un Zemgales hercogistes valdības formula) un **dižciltīgo privāto tiesību nolikumu** (Iura et Leges in usum Nobilitatis Curlandicae et Semigallicae), ko parasti dēvēja par **Kurzemes statūtiem** (Statuta Curladica). Pirmais dokuments, kas noteica valdības veidu un statūtus, valsts pārvaldes struktūru, administratīvo iedalījumu un attiecības ar muižniecību, līdz minimumam samazināja hercoga varu, nosakot divus līdztiesīgus valsts pārvaldes orgānus – hercogu no vienas puses un **hercogistes padomi**, ko veidoja muižniecības pārstāvji, no otras puses, līdz ar to hercogs nevarēja nevienu svarīgu lēmumu pieņemt bez muižniecības piekrišanas. Jebkuru atbildīgu amatu hercogistē drīkstēja ieņemt tikai “krietni un turīgi pavalstnieki” tas ir – dižciltīgie muižnieki, pie tam, lai stiprinātu Žečpospolitas tiešo ietekmi hercogistes dzīvē, tika noteikts, ka “ar pavalstnieka vārdu jāsaprot arī poļu un lietuviešu turīgie augstmaņi Kurzemes un Zemgales hercogistē”<sup>31</sup>. Tajā pašā laikā, lai pilnīgi nodrošinātu savas privilēģijas, opozīcijas muižnieki izveidoja īpašu grupējumu, tā saukto “bruņniecības solu” (Ritterbank), kura locekļiem vienīgajiem bija tiesības tikt ierakstītiem “**Kurzemes matrikulā**” (no latīņu

<sup>30</sup> Turpat, 29. lpp.

<sup>31</sup> Hībners M., Kellers F. No padošanās līguma līdz valdības formulai. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1993. g. Nr.4. 53. lpp.

valodas matricula – noteikta personu kopuma saraksts) un, līdz ar to, vienīgi viņiem bija dotas tiesības saukties par “dižciltīgajiem” (der Adel), vienīgi viņi drīkstēja būt **muižu īpašnieki** un baudīt pilnīgi visas citas attiecīgās priekšrocības<sup>32</sup>. Matrikulā varēja ierakstīt tikai tos muižniekus, kas ar dokumentiem varēja pierādīt savas dzimtas dižciltību vairākās paaudzēs, pie tam arī ne visus: tā, piemēram, bruņniecības solā netika uzņemtas to muižnieku dzimtas, kas bija atbalstījušas hercogu cīņu pret muižniecības privilēģiju paplašināšanu, nelielo lēņu valdītāji, kā arī latviešu vasaļu dzimtas<sup>33</sup>, līdz ar to gandrīz puse no hercogistes muižniekiem tika izslēgta no līdzdalības valsts pārvaldes darbā. Poļu un lietuviešu šlahtas pārstāvjus varēja iekļaut bruņniecības solā tikai ar īpašu hercogistes landtāga lēmumu.

Kurzemes statūti, kas pamatos balstījās uz agrāk izstrādātajiem Piltenes statūtiem, regulēja civilo un kriminālo tiesību jautājumus, to skaitā muižnieku un zemnieku savstarpējās attiecības. Šajā dokumentā bija iestrādātas senās romiešu tiesību normas, kas zemnieku neatzina par personu, bet par dzimtkunga īpašumu kā jebkuru citu lietu, ar kuru tās īpašnieks var brīvi rīkoties; tas nozīmē, ka dzimtcilvēks juridiski tika pielīdzināts vergam. Faktiski tomēr zemnieku stāvoklis nebūt nesaskanēja ar juridisko formulējumu kaut vai tikai tādā ziņā, ka muižniekam, lai cik plašas tiesības viņam bija ierobežot sava dzimtcilvēka brīvību un rīcībspēju, nebija vara pār viņa dzīvību: nāvessodu varēja piespriest vienīgi tiesa. Pastāvēja vēl arī vairākas citas iezīmes, kas izslēdza iespēju latviešu dzimtcilvēku pielīdzināt vergam un daļēji to varētu attiecināt tikai uz daudz vēlāku laikposmu – 18. gadsimtu, kad, Latvijas teritorijai nonākot cariskās Krievijas varā, zemnieki tiešām zaudēja personas statusu un kļuva par atsavināmām lietām<sup>34</sup> (atsavināšana – īpašnieka maiņa; jebkuru īpašumā esošu lietu var brīvi pārdot, iekļāt, mainīt pret citu lietu un tamlīdzīgi).

---

32 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – R., 2003. 208. lpp.

33 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 332. lpp.

34 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, “Daugava”, 1962. 264. lpp.

## Hercogs Jēkabs

Ketleru dzimtas vienīgais vīriešu kārtas pēctecis, kas varētu mantot hercogisti, bija Vilhelma dēls **Jēkabs**, dzimis 1610. gada 28. oktobrī Kuldīgā. Zēna māte Sofija nomira jau mēnesi pēc dzemdībām, un puisēnu pieņēma audzināšanā hercogs Fridrihs un viņa sieva Elizabete Magdalēna, kam, kā zināms, savu bērnu nebija. Kad Jēkabs bija divus gadus vecs, viņu aizveda vispirms uz Kēnigsbergu pie mātes māsas, bet sešu gadu vecumā aizsūtīja uz Berlīni, kur zēns auga kopā ar Brandenburgas kūrfirsta bērniem. Jau 12 gadu vecumā Jēkabs sāka mācīties Rostokas universitātē, pēc tam turpināja mācības Leipcīgā. Visus šos gadus hercogs Fridrihs gādāja par Jēkaba materiālo nodrošinājumu, tomēr tikai nepieciešamības vajadzībām, tādēļ jaunais princis, pretēji vairumam savu dižciltīgo vienaudžu, jau no agras bērnības pierada pie samērā vienkāršas, pieticīgas dzīves, bez tam, dzīve Brandenburgas kūrfirsta daudz bērnu ģimenē viņu pieradināja ievērot līdzcilvēku viedokļus un paražas, ierobežot personiskās vēlmes.<sup>35</sup>

1624. gadā, 14 gadu vecumā, Jēkabs atgriezās pie saviem audžuvecākiem, un turpmāk, kopā ar hercogu Fridrihu, piedalījās gandrīz visās valstiski nozīmīgākajās apspriedēs, ieskaitot landtāgus, kā arī pavadīja hercogu viņa inspekcijas braucienos pa valsti. Tādējādi Jēkabs guva zināšanas par valdnieka pienākumiem, savukārt hercogistes muižniecība varēja iepazīties ar princi, novērtēt viņa raksturu, zināšanas un spējas. Hercogam Fridriham bija ļoti svarīgi, lai muižniecība atbalstītu viņa centienus nodrošināt Jēkabam mantošanas tiesības, jo tikai tā valsts vadība varēja palikt Ketleru dzimtas rokās. Tas bija arī muižnieku interesēs, jo ar 1617. gada Valdības formulu un Kurzemes statūtiem viņiem bija nodrošinātas tādas privilēģijas, kādas tie, ja hercogiste nonāktu Žečpospolitas karaļa valdījumā, vairs nespētu gūt, bez tam viņiem bija arī pamatotas bažas, ka tādā gadījumā viņus varētu izspiest no valdījumiem un ieņemamajiem amatiem poļu un lietuviešu dižciltīgie. Tādējādi hercogu Fridrihu viņa centienos nodrošināt hercogistes

---

35 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 16. lpp.

troni savam brāļa dēlam sāka atbalstīt pat vislielākie Vilhelma ienaidnieki – Nolžu un Grothūsu dzimtu piederīgie<sup>36</sup>. Kurzemes-Zemgales hercogistes nonākšanu tiešā karaļa valdījumā nevēlējas arī poļu un lietuviešu dižciltīgie, starp kuriem viena no visietekmīgākajām dzimtām – Radzivilli – pie tam bija hercoga Fridriha radinieki. Par Jēkaba tiesībām mantot hercogisti iestājās arī viņa radnieks Brandenburgas kūrfirsts un Anglijas karalis Jēkabs I (James - Džeims), prinča krusttēvs<sup>37</sup>, kā arī Francijas un Zviedrijas karaļi – Eiropas zemju valdniekiem nebūtu bijusi izdevīga Žečpospolitas valdnieka varas paplašināšanās un, līdz ar to, tās spēka pieaugums, īpaši vēl ņemot vērā Kurzemes ostu nozīmi Baltijas jūras reģionā. Jāpiebilst, ka zviedru karalis Gustavs II Ādolfs vēl 1621. gadā, jau pēc Vilhelma atstādināšanas, bija vērsies pie abiem brāļiem, atgādinādam agrāko hercoga Vilhelma priekšlikumu pievienoties Zviedrijai, bet saņēmis atteikumu<sup>38</sup>, jo Jēkaba tēvs pēc pārdzīvotajām neveiksmēm bija atteicies no politiskās darbības, savukārt Fridrihs palika uzticīgs Žečpospolitai, kura vēl aizvien bija militāri spēcīga lielvalsts.

Neraugoties uz plašo hercogistes muižniecības, Žečpospolitas šļahtas un ārvalstu valdnieku atbalstu Jēkabam, karalis Sigismunds III Vāsa, cerēdams sagaidīt Fridriha nāvi, lai hercogisti tomēr varētu gūt savā valdījumā, vēl aizvien vilcinājās piešķirt princim troņmantnieka tiesības, tomēr nomira pirmais (1632. gadā). Līdz jauna karaļa ievēlēšanai valsti pārvaldīja Radzivilli, kas panāca, ka seims jau tajā pašā gadā ne vien atzina Jēkabu kā troņmantnieku, bet atjaunoja arī viņa tēva Vilhelma tiesības un titulu, vienīgi aizliedzot viņam piedalīties valsts pārvaldes darbā, ko hercogs Vilhelms, lai nekaitētu savam dēlam, arī ievēroja. Nodzīvojis visu turpmāko mūžu savos īpašumos Prūsijā, Jēkaba tēvs 1640. gadā nomira.

Jaunievēlētajam Žečpospolitas karalim **Vladislavam IV** pēc seima lēmuma pieņemšanas vairs nebija iespējams protestēt, un 1633. gada jūlijā,

---

36 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 14. lpp.

37 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, “Daugava”, 1962. 56. lpp.

38 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., 1993. 16. lpp.

kad hercogs Fridrihs ieradās Viļņā lai nodotu vasaļa uzticības zvērestu jaunajam valdniekam, karalis ne vien apstiprināja šo lēmumu, bet zvēresta nodošanas ceremonijā, nododot Fridriham lēni, aicināja arī Jēkabu pielikt roku lēņa karogam, ar to publiski apliecinot, ka vasaļa tiesības, līdz ar to hercoga tituls tiek piešķirtas arī jaunajam princim (šo ceremoniju hercogs Fridrihs aprakstīja vēstulē sievai: “Mums<sup>39</sup> jāpaziņo Jūsu Firstienes Žēlastībai, ka[..] mēs [...] pēc paraduma lūdzām pieņemt mūsu lēņu zvērestu, kam Viņa Karaļa Majestāte piekrita un lika mūs pavadīt uz estrādi, kur mēs ar parastajām ceremonijām saņēmām savu lēni. Arī Viņa Augstībai hercogam Jēkabam lika pieķerties pie lēņa karoga blakus mums un Viņa Karaļa Majestāte pats uzrunāja Viņa Augstību: “Firsta Žēlastība, ķerieties tikai klāt!”<sup>40</sup>).

Tā paša gada rudenī Jēkabs ar paša organizētu karaspēka vienību piedalījās Žečpospolitas-Krievijas karā un, pēc krievu spēku sakāves pie Smoļenskas, bija valdības delegācijas sastāvā, kas 1634. gadā noslēdza ar krieviem miera līgumu. Drīz pēc tam viņš devās ārzemju ceļojumā, apmeklējams Anglijas, Francijas, Holandes un Brandenburgas valdnieku galmus, tādejādi nodibinot tiešus personiskos sakarus ar valdošajiem karaļnamiem, vienlaikus gūstot zināšanas starptautiskajā politikā, kā arī iepazīstot Eiropas zemju tautsaimniecību un kultūras dzīvi (tā, piemēram, ieradies Holandē, viņš Amsterdamā studējis kuģbūvniecību, savukārt Leidenē – tautsaimniecību un ģeogrāfiju<sup>41</sup>). Pēc trīs gadu ceļojuma atgriezies dzimtenē, Jēkabs sāka palīdzēt hercogam Fridriham valsts pārvaldes darbā un 1638. gadā saņēma savā tiešajā pārraudzībā Kuldīgas, Saldus un Ventspils apgabalus, uzsākdams aktīvu saimniecisko darbību. Pakāpeniski Jēkaba pienākumu loks paplašinājās, un hercogs Fridrihs pēdējos dzīves gados varēja pārliicināties, ka atstās valsti prasmīgās rokās, savukārt karalis Vladislavs IV 1639. gadā, pēc tam, kad bija saņēmis apliecinājumu, ka hercogistē tiks

39 Valdnieki, rakstot vai runājot par sevi, lietoja daudzskaitļa formu: nevis ‘es, man’, bet ‘mēs, mums’; tāpat daudzskaitļa formu lietoja, uzrunājot vai pieminot pat vistuvākos cilvēkus, minot arī viņu titulus un pagodinājuma vārdus.

40 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 19. lpp.

41 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, “Daugava”, 1970. 66. lpp.

ievērota gan hercogistes satversme un Kurzemes statūti, gan katoļticīgo līdztiesība, kā arī lielākajās pilsētās – Jelgavā un Kuldīgā - uzceltas katoļu baznīcas<sup>42</sup>, oficiāli pasludināja Jēkabu par likumīgu Kurzemes-Zemgales hercoga mantinieku un pēcteci.<sup>43</sup>

Hercogs Fridrihs nomira 1642. gada 16. augustā un, kad karaļa iecelta komisija bija pārliecinājusies, ka visi iepriekš izvirzītie nosacījumi tiek ievēroti, kā arī novērstas dažas domstarpības starp muižniecību un hercogu, Vladislavs IV apstiprināja Jēkabu par pilntiesīgu hercogistes valdnieku un pieņēma no viņa vasaļa zvērestu. Jāpiebilst, ka, ņemot vērā hercogistes teritoriālo vienību, neoficiāli to sāka dēvēt saīsināti – vienkārši par **Kurzemes hercogisti**, kaut arī dokumentos saglabājās iepriekšējais saliktais nosaukums “Kurzemes-Zemgales hercogiste”.

### **Kurzemes hercogistes uzplaukums**

Hercogs Jēkabs mantojumā saņēma jau samērā labi sakārtotu valsti. Pateicoties Fridriha elastīgajai politikai, kā arī, pēdējos gados, paša Jēkaba personībai, bija novērstas būtiskākās nesaskaņas ar muižniecību, līdz ar to hercogs varēja veltīt visus spēkus savu tiešo pienākumu pildīšanai.

Saskaņā ar 1617. gada Satversmi un Kurzemes statūtiem, hercogiste administratīvi bija iedalīta četros iecirkņos jeb **virspilskumga tiesās**, no kurām divas – **Jelgavas** un **Sēlpils** – atradās Zemgalē, bet otras divas – **Kuldīgas** un **Tukuma** – Kurzemē. Bez tām pastāvēja arī astoņas **pilskunga tiesas**: Zemgalē **Dobeles** un **Bauskas**, bet Kurzemē – **Ventspils**, **Grobiņas**, **Durbes**, **Skrundas**, **Saldus** un **Kandavas**. Šīs administratīvās vienības, kas bija pakļautas tieši valdības jurisdikcijai, savukārt bija iedalītas **draudzēs** – muižnieku pašvaldībās (no katras draudzes tās teritorijā dzīvojošie muižnieki ievēlēja vienu landtāga deputātu<sup>44</sup>). Draudžu skaits un to teritorija laika gaitā

---

42 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, “Daugava”, 1962. 56. lpp.

43 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 22. lpp.

44 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, “Daugava”, 1962. 59. lpp.

nedaudz mainījās – uz 18. gadsimta sākumu hercogistē bija 31 draudze, no tām 13 Zemgalē, tikpat Kurzemē, bet 5 draudzes atradās Piltenes apgabalā, kas kā autonoma vienība tika pakļauta hercoga virskundzībai 1656. gadā, veidojot ar hercogisti politisku savienību jeb ūniju. Īpatnējs politiskais stāvoklis bija Dundagas draudzei, kuras muižu īpašnieki bija pakļauti tieši Žečpospolitas karalim, līdz ar to Dundaga veidoja ūniju ar Piltenes apgabalu, paturot tiesības jebkurā laikā no tās izstāties. Administratīvo draudžu robežas parasti sakrita ar Baznīcas draudžu robežām, bet bija arī izņēmumi. Kā atsevišķas administratīvi politiskas vienības uzskatāmas pilsētas, kas piederēja zemes, uz kuras tās atradās, valdītājam, tātad pastāvēja gan hercoga, gan muižnieku īpašumā esošas pilsētas. Tajā pašā laikā tās bija autonomas, ar savu pašpārvaldi un tiesībām, kas bija pielīdzinātas Rīgas tiesībām, līdz ar to zemes valdītājam nebija tiesību iejaukties to administratīvajos un saimnieciskajos jautājumos. Hercoga Jēkaba valdīšanas laikā Kurzemē un Zemgalē bija deviņas pilsētas – **Jelgava, Kuldīga, Ventspils, Aizpute, Bauska, Piltene, Liepāja, Jaunjelgava** (Fridrihštate) un **Jēkabpils**. Šīs pilsētas, izņemot pirmās trīs, lielākās, tomēr bija ar samērā vāji attīstītu saimniecību, tādēļ tās arī nekļuva par politiski ietekmīgu spēku, uz kuru varētu balstīties hercogs savā cīņā pret muižniecību, arī valsts pārvaldē pilsētas nevarēja piedalīties, jo to pārstāvji, neraugoties pat uz karaļa Vladislava IV norādījumu, ka viņš neparakstīšot nevienu attiecīgu dokumentu bez pilsētu piekrišanas,<sup>45</sup> netika pielaisti landtāgos. Tādēļ Jēkabs jau 1644. gadā apņēma pilsētu intereses aizstāvēt personīgi. (“Uz visu Kurzemes un Zemgale pilsētu lūgumu tiek atbildēts: kaut gan pilsētu piedalīšanās kārtējās landtāga sēdēs nav paredzēta, tomēr pilsētām nav aizliegts tādas savas sūdzības pret muižniecību, kuras pienāktos izlemt landtāgam, piesūtīt Viņa Firsta Žēlastībai tad, kad notiek landtāga sasaukšana, kas tagad notiek ik divus gadus šeit Jelgavā, lai tādas sūdzības varētu tikt uzņemtas landtāga pārrunu pantos. Pilsētām pēc

---

45 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 337. lpp.

paziņojuma jāierodas landtāga laikā, lai pēc notikušām sarunām saņemtu atbildi uz savām sūdzībām. Rakstīts Jelgavā, 1644. gada 19. novembrī.”<sup>46</sup>)

Bez pilsētām pastāvēja arī daudzas vairāk vai mazāk biezi apdzīvotas vietas – miesti, kas no pilsētām, īpaši mazākajām, atšķīrās galvenokārt tikai ar to, ka tiem nebija piešķirtas nekādas īpašas privilēģijas un tie kalpoja tikai kā vietējas nozīmes amatniecības un tirdzniecības centri.

Augstākā vara, kā līdz šim, piederēja hercogam kopīgi ar hercogistes padomi (slepeno jeb Augstāko padomi) sešu cilvēku sastāvā, ko veidoja muižniecības pārstāvji (virspadomnieki) un hercoga pieaicināti padomnieki – juristi, pie tam, saskaņā ar 1617. gada satversmi, visi četri virspadomnieki – zemes pārvaldnieks, kanclers, virsburggrāfs un maršals – bija pastāvīgi hercoga vietnieki viņa prombūtnes vai slimības laikā, līdz ar to muižniecība bija guvusi vislielāko ietekmi valsts politiskajā dzīvē tieši tādos brīžos, kad hercogs pats nespēja to kontrolēt. Lai novērst iespēju muižniecībai ļaunprātīgi izmantot šīs privilēģijas, Jēkabs daļēji reorganizēja valsts pārvaldes aparātu, vispirms jau apstiprinādams par virspadomniekiem tikai tos cilvēkus, kam viņš personīgi varēja uzticēties, bez tam nodibinādams jaunu, tieši hercogam pakļautu iestādījumu – **virsssekretariātu**, kas pārņēma gandrīz visus uz hercogisti kopumā attiecināmos administratīvos un tiesiskos aktus, vienīgi ārlietas un Valsts kanceleju atstājot kanclera pārziņā. Līdz ar to Augstākajai padomei palika padomdevējas funkcijas, pieauga hercoga faktiskā vara un ietekme ne tikai hercogistē, bet arī starptautiskā mērogā<sup>47</sup>, tomēr muižniecībai piešķirto privilēģiju kopums bija tik būtisks, ka hercogam nebija iespēju vēl vairāk palielināt un nostiprināt savu ietekmi valsts politiskajā un saimnieciskajā dzīvē – pat valsts aizsardzība, tas ir – karaspēka formēšana un uzturēšana - bija atkarīga no muižniecības attieksmes, tādēļ arī tieši hercogistes militārais vājums, nespēja aizstāvēt valsti un tās intereses, aizsargāt savus pavalstniekus, bija viens no būtiskākajiem iemesliem daudzām

---

46 Turpat, 337. – 338. lpp. Nedaudz izmainīta terminoloģija: vācu valodā rakstītā dokumenta tulkojumā J. Juškeviča lietoto vārdu “kņazs” un “seims” vietā ņemti oriģinālā rakstītie “firsts” un “landtāgs”, jo šādi termini ir lietoti visā grāmatas saturā, attiecinot vārdu “kņazs” tikai uz krievu dižciltīgajiem, bet “seims” - uz Polijas un Lietuvas valsts pārvaldi.

47 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – R., 2003. 209. lpp.

tragiskām norisēm hercogistes vēsturē. Būdams reālpolitikis, Jēkabs arī samierinājās ar sasniegto – samērā mierīgām valdnieka un muižniecības savstarpējām attiecībām un nekad nemēģināja apstrīdēt hercogistes satversmē un Kurzemes statūtos noteiktās muižnieku privilēģijas, kā arī atstāja visu hercogistes iekšējo politisko problēmu risināšanu muižniecības padomei, pats pievēršdamies galvenokārt saimnieciskai darbībai un ar to saistīto starptautisko līgumu un iekšējo attiecību kārtošanai<sup>48</sup>. Lai nodrošinātu savai darbībai vēl stabilāku starptautisko atbalstu, Jēkabs 1645. gadā apprecējās ar ietekmīgā Brandenburgas kūrfirsta **Fridriha Vilhelma**, dēvēta par “Lielo kūrfirstu”, māsu **Luizi Šarloti**. Tā izrādījās viena no retajām laimīgajām dinastiju laulībām, un hercogs bija ieguvis tiešām īstu dzīves draugu, palīgu un padomdevēju darbā, māti pieciem dēliem un četrām meitām. Šīs laulības ne tikai nodrošināja Keltleru dinastijas pēctecību, bet, bērniem pieaugot un dibinot savas ģimenes, paplašināja Kurzemes-Zemgales hercogu radnieciskās saites ar vairākām citām Eiropas zemju valdnieku dzimtām (viens no Jēkaba pēcnācējiem, meitas Marijas Amālijas vecākais dēls Fridrihs, 1720. gadā kļuva par Zviedrijas karali<sup>49</sup>). Ar šādu politiku Jēkabs panāca, ka muižniecības opozīcija, kas sākotnēji neatbalstīja hercoga pasākumus, laika gaitā sāka atzīt viņa pārākumu un autoritāti visos valsts saimnieciskās un politiskās dzīves jautājumos, un landtāgi tika sasaukti vairs tikai ārkārtējos gadījumos, tomēr šī atzīšana nāca stipri par vēlu – tikai Jēkaba pēdējos dzīves gados.

Jaunības gados apceļodams vairākas Eiropas valstis, Jēkabs iepazinās ar **merkantilismu** - 17. gadsimtā izplatītu ekonomiskās politikas virzienu. Merkantilisma piekritēji uzskatīja, ka valsts labklājību un, līdz ar to, arī tās spēku, var sasniegt vienīgi ar tādu saimniecisko politiku, kas veicina pēc iespējas lielāku nauda uzkrājumu valsts kasē, jo “bagātība dod varu” (“durch Reichtum zur Macht”), bet to, savukārt, var panākt ar mērķtiecīgu tirdzniecību, nodrošinot maksimālu preču pārdošanas apjomu par iespējami augstāku cenu, un minimālu iepirkšanas apjomu par iespējami zemāku, kas

48 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – R., 2003. 209. – 210. lpp.

49 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 75. lpp.

dod pozitīvu tirdzniecības bilanci – ienākumu pārsvaru pār izdevumiem. Lai to īstenotu, **valstij** jāsamazina ražošanas un preču pārvadāšanas izdevumi, ko var sasniegt, atsakoties no tirdzniecības un transporta starpniekiem, kā arī pārstrādājot izejvielas uz vietas un izvedot (eksportējot) tikai jau gatavu gala produktu, savukārt preču ievešanu (importu) ierobežot, paaugstinot ievad muitas nodevas. Tādejādi **valstis**, kas īstenoja merkantilismu, faktiski kļuva par **uzņēmējām**: dibināja ražošanas uzņēmumus – manufaktūras, kā arī kuģniecības sabiedrības un tirdzniecības kompānijas, līdz ar to veicinot visdažādāko saimniecisko nozaru attīstību. Tomēr **merkantilisms kā valsts ekonomiskā sistēma** bija iespējams tikai tajās zemēs, kur pastāvēja **spēcīga, centralizēta valsts vara**, tādēļ nevar pieņemt vēstures literatūrā bieži sastopamo apgalvojumu, ka šo politiku būtu īstenojis arī Kurzemes hercogs Jēkabs – viņam, saskaņā ar pastāvošajiem likumiem, vienkārši nebija nekādu iespēju **tieši ietekmēt** visu valsts saimniecisko dzīvi, jo šajā jomā viņa tiesiskā un ekonomiskā vara nebija lielāka, kā jebkuram citam muižniekam – zemes īpašniekam, vienīgi hercoga personīgie īpašumi bija daudzkārt plašāki – tie, kā zināms, aptvēra aptuveni 1/3 valsts teritorijas. Tādejādi visa turpmākā Jēkaba darbība, kaut arī tā šķietami balstījās uz merkantilisma principiem, uzskatāma tikai kā individuāla, privātsaimnieciska uzņēmējdarbība, bet tajā pašā laikā, pateicoties gūtajiem panākumiem, **netieši** tomēr ietekmēja arī pārējo hercogistes muižnieku saimnieciskās aktivitātes.

Saimnieciskās darbības attīstību hercogistē bija uzsākuši jau Jēkaba priekšteči, īpaši hercogs Vilhelms, dibinādams dažādas manufaktūras un citus ražošanas uzņēmumus. Tā, piemēram, Turlavā (Kuldīgas apkaimē) no 1596. gada darbojās dzelzs ieguves un apstrādes manufaktūra (“dzelzs ceplis”), Kuldīgā izveidoja kuģu būvētavu un sāka būvēt neliela izmēra tirdzniecības kuģus un pirmais Kurzemes hercogam piederošais kuģis, kas izbraucis caur Zundu, reģistrēts 1599. gadā<sup>50</sup> (Zunds - Dānijas jūrasšaurumu austrumu daļa starp Skandināvijas pussalu un Zēlandes salu, kas savieno Baltijas jūru ar Ziemeļjūru; ikvienam kuģim ienākot Baltijas jūrā vai izejot no tās, bija jākuģo

---

50 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, “Daugava”, 1962. 307. lpp.

caur Zunda šaurumu, maksājot dāņiem kuģniecības muitas nodevas). Vilhelma iesākto saimniecisko attīstību turpināja hercogs Fridrihs, paplašinot kuģbūvniecību un veidojot jaunas manufaktūras, īpaši tās, kuras ražoja produkciju tieši kuģu būves vajadzībām: metālizstrādājumus (naglas, ķēdes, enkurus, arī lielgabalus), kokmateriālus, darvu, buru audeklu, virves un tauvas. Pēc dažām ziņām Fridriham esot piederējuši 12 tirdzniecības un 2 kara kuģi<sup>51</sup> (ir sastopama arī norāde par 12 karakuģiem<sup>52</sup>). Lai sekmētu tirdzniecības apjomu paplašināšanos, hercogs Fridrihs turpināja arī Vilhelma politiku tirdzniecības un amatniecības centru – pilsētu un miestu attīstībā, apstiprinot jau agrāk pastāvošo pilsētu - Jelgavas, Kuldīgas, Bauskas, Piltenes un Ventspils privilēģijas, kā arī piešķirot pilsētas tiesības Liepājas un Sēlpils miestam. Šajā sakarībā gan jāpiebilst, ka hercogistes pilsētas bija samērā nelielas un nekad nekļuva par ietekmīgu politisko spēku, kā, piemēram, Rīga, līdz ar to tās nespēja atbalstīt valdnieku cīņā pret muižniecību, tomēr, kā amatniecības un tirdzniecības centri, tās ievērojami sekmēja valsts saimniecisko attīstību. Tā, piemēram, hercogu Vilhelma un Fridriha ierosinājumam par preču pārvadāšanu bez starpnieku piesaistīšanas, sekoja Kuldīgas tirgotājs Johans Gosings, kura īpašumā bijuši 12 tirdzniecības kuģi, kas veduši hercogistes eksporta preces, galvenokārt labību, no Ventspils ostas uz Holandi, Spāniju un Franciju<sup>53</sup>, tādējādi radot konkurenci holandiešu tirgotājiem, kam šajā laikmetā praktiski piederēja preču pārvadāšanas monopoltiesības Baltijas jūras reģionā, līdz ar to arī visa Kurzemes hercogistes ārējā tirdzniecība, tātad arī lielākā peļņas daļa, nonāca ārzemnieku rokās.

Jau 1638. gadā, pēc tam, kad hercogs Fridrihs savam pēctecim bija nodevis pārvaldīšanā Ventspils, Kuldīgas un Saldus, kā arī Irlavas, Sātu, Sesavas un Smārdes iecirkņus, Jēkabs, kā jau iepriekš minēts, uzsāka aktīvu saimniecisko darbību, un viens no viņa pirmajiem pasākumiem bija kuģu

51 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobago kolonizācija. – Stokholma, “Daugava”, 1970. 65. lpp.

52 Bardzeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste, 2. daļa. – R., 1994. 37. lpp.

53 Bardzeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste, 2. daļa. – R., 1994. 37. lpp.

būvētavas ierīkošana pie Ventspils tirdzniecības ostas. Šim nolūkam tika nolīgti holandiešu kuģbūvniecības speciālisti<sup>54</sup>, kuru vadībā strādāja vietējie amatnieki, un pēc gada ūdenī nolaida pirmo Jēkabam piederošo kuģi “Fortuna”. Kopumā Ventspils kuģu būvētavā hercoga Jēkaba valdīšanas laikā esot uzbūvēti 79 dažāda tipa tirdzniecības un 44 kara kuģi<sup>55</sup>, no kuriem mazākais (“Der Jäger” – “Mednieks”) bijis apbruņots ar 6, bet lielākais (“Das Wappen und Bildtnus der Hertzoge von Curlandt”- “Kurzemes hercogu ģerbonis un attēls”) – pat ar 72 lielgabaliem<sup>56</sup>. Jāatzīmē, ka hercoga Jēkaba valdīšanas gados Kurzemes kuģu būvētavās uzbūvēti pavisam 59 karakuģi ar 1416 lielgabaliem, tādējādi sasniedzot ap 58% no tā laika vislielākās karaflotes – Spānijas “Neuzvaramās armādas” un 37% no visas angļu flotes, savukārt Zviedrijai šajā laikā bijuši 30, Dānijai 20, bet Francijai – tikai 18 karakuģi, tādēļ arī holandieši dēvējuši Jēkabu par “Jūrasbraucēju hercogu” (Haertogh Schipper)<sup>57</sup>. Daļa šo kuģu gan tikuši pārdoti Francijai un Anglijai, kā arī pat Venēcijai, daudzi gājuši bojā vētrā vai pirātu uzbrukumos, tomēr hercoga flote bijusi samērā iespaidīga – gan Kurzemes piekrastes ūdeņos, gan pasaules jūrās pastāvīgi atradušies vidēji 30 – 40 dažāda tipa kuģu, no kuriem lielākā daļa, kaut arī pārvadājuši preces, bijuši apbruņoti. Tādējādi Jēkabs praktiski pilnībā pats nodrošināja savas zemes tirdznieciskos pārvadājumus un to apsardzību bez holandiešu vai kādu citu ārzemju kuģniecības kompāniju līdzdalības, un Kurzemes flotes karogs – melns vēzis sarkanā laukā – bija pazīstams gandrīz vai katrā tā laika pasaules ostā.

Kuģu būvniecība bija cieši saistīta ar visdažādāko ražošanas uzņēmumu – manufaktūru attīstīšanu un pilnveidošanu. Izmantojot hercogistes teritorijā daudzviet sastopamās dzelzs rūdas – limonīta (“purva rūdas”) atradnes, tika dibinātas dzelzs ieguves un apstrādes manufaktūras – “dzelzs cepļi”, no kurām lielākā atradās **Engurē**: tās apkaimē iegūtā rūda saturēja ap 33%, kas bija

---

54 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 149. lpp.

55 Bardzeviča M. *Kurzemes-Zemgales hercogiste, 2. daļa.* – R., 1994. 32. lpp. (Dažu autoru darbos atrodami arī citi skaitļi)

56 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 274. – 280. lpp.

57 Spekke A. *Latvijas vēsture.* – R., 2003. 210. lpp.

augstākais rādītājs hercogistes teritorijā. Pie dzelzs cepļiem, lai nebūtu jāveic izejvielu pārvadājumi, parasti ierīkoja arī lielgabalu lietuves (jau 1620. gadā kāds anglis rakstījis, ka Kurzemē izgatavotie lielgabali esot labākie pasaulē<sup>58</sup>), šauteņu un auksto ieroču darbnīcas, enkuru, ķēžu un naglu kaltuves. Tomēr no vietējās purva rūdas pārsvarā varēja iegūt tikai samēra zemas kvalitātes metālu, tādēļ Skandināvijā iepirka arī augstvērtīgāku dzelzs rūdu, ko piejauca vietējai. Šim nolūkam hercogs 1651. gadā nomāja no Dānijas karaļa **Flekerē** ostu **Dienvīdīnorvēģijā** (Norvēģijā tajā laikā bija Dānijas karalistes province), kas kļuva par iepirktās dzelzsrūdas iekraušanas punktu, kā arī par nozīmīgu atbalsta bāzi Kurzemes tālbraucējiem kuģiem. 1662. gadā hercogs noslēdza līgumu ar Dānijas karali par tiesībām izmatot rūdas raktuves un ierīkot metālapstrādes uzņēmumus **Eidsvoldas** apkaimē (netālu no Oslo – tagadējās Norvēģijas galvaspilsētas), kur ieguva ne tikai dzelzi, bet arī alvu un svīnu, un nosūtīja uz turieni darbā ap **50 kurzemnieku ģimeņu**. Eidsvoldas apgabals administratīvi tika pakļauts Kurzemes hercoga ieceltajam gubernatoram, līdz ar to hercogam bija tiesības ne vien izmantot dabas resursus un transporta ceļus, bet arī iekasēt no vietējiem iedzīvotājiem visus nodokļus, savukārt Kurzemes mācītāji veica gan ieceļotāju, gan visu pārējo šī novada iedzīvotāju garīgo aprūpi. Tādējādi Norvēģijā faktiski bija izveidota hercogam Jēkabam piederoša **kurzemnieku kolonija** - to 1674. gadā, kad tika atjaunots un papildināts hercoga Jēkaba līgums ar Dāniju, apliecināja arī karalis Kristians V. Jāatzīmē, ka hercogiste ieguva arī tiesības brīvi tirgoties ar Islandi – līdz tam tā bija vienīgi dāņu privilēģija.<sup>59</sup> Šī kolonija bija Kurzemes hercoga valdījumā līdz 1688. gadam, kad hercogs Fridrihs Kazimīrs, lai spētu samaksāt savs māsas pūra naudu, to nodeva atpakaļ Dānijas karalim.<sup>60</sup>

Jāatzīmē, ka vēlākajos gados kurzemnieku - ieceļotāju pēcteči kļuva par zemkopjiem, bet vēl 18. gadsimta beigās viņi esot kā ar valodas īpatnībām, tā

58 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, "Daugava" 1970. 64. lpp.

59 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, "Daugava" 1970. 200. lpp.

60 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600 – 1710. – Upsala, „Daugava“, 1962. 64. lpp.

arī ar dzīvesveidu un tradīcijām ievērojami atšķirušies no norvēģiem, uz ko norāda kāda norvēģu zinātnieka (K. Legangera) 1792. gadā publicētais darbs par Eidsvoldas iedzīvotājiem: “Eidsvoldas draudzes locekļi cēlušies no kurzemniekiem, vāciešiem un pa daļai no [vietējā] pagasta iedzīvotājiem, kādēļ nav brīnums, ka viņu raksturā atrodam maisījuma pazīmes un ka dažas personas lielā mērā uzglabājušas agrāko paaudžu īpatnības. Šo īpatno raksturu vēl stiprinājis T. Slanbušs, kurš tiem novēlējis 4 muižas un atmodinājis viņos pašapziņu, kas tiem lika justies pārākiem par apkārtējiem zemniekiem. Ne tikai ar glītāku ārieni viņi atšķīrās no apkārtējiem, bet arī ar pievilcīgāku raksturu un piemērotāku uzvešanos, kas vēl tagad izmanāma dažās ģimenēs. Viņu sejas panti ir citādāki kā parasti pie norvēģiem, un jo mazāk tie sajaukušies, jo saskatāmāki un noteiktāki tie ir. Daudzas ģimenes uzglabājušas nostāstus, ka tās cēlušās no Kurzemes muižniekiem, un līdzīgi nostāsti savukārt panāk to, ka tās jūtas pārākas par vienkāršiem turienes zemniekiem”<sup>61</sup>. (No rakstā minētā var secināt, ka daļa no kurzemnieku izceļotājiem, iespējams, varētu būt bijuši kādreizējo Ordeņa vasaļu pēcteči - brīvzemnieki, varbūt pat no kuršu koniņu dzimtām, kas uzskatītas par pietiekami dižciltīgām, lai pēc tam, kad 18. gadsimta sākumā hercogistes saimnieciskā darbība un, līdz ar to, arī politiskā ietekme šajā novadā praktiski bija izbeigusies, varētu kļūt par muižu īpašniekiem, tātad pēc sava sociālā stāvokļa pielīdzināti norvēģu muižniecībai.)

Bez dzelzs ieguves un apstrādes manufaktūrām hercogistē ierīkoja arī tā sauktos “**kaparāmurus**” - no Skandināvijas ievestās vara (kapara) rūdas kausēšanas un apstrādes uzņēmumus. Tāpat tika paplašinātas arī citas kuģu būvniecībai un apbruņošanai nepieciešamās ražošanas nozares – **kokzāģētavas**, buru audekla **austuves**, virvju un tauvu **vītaves** jeb **riepticības**, darvas **tecinātavas**, kokogļu **dedzinātavas** (kokogles izmantoja gan dzelzs kausēšanas procesā, gan jebkurā metālkaltuvē – smēdē, gan arī šaujampulvera izgatavošanā), piķa un terpentīna **destilētavas**, kā arī šaujampulvera ražotnes – “**pulverdzirnavas**” (šaujampulvera izgatavošanai

61 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, “Daugava” 1970. 201. lpp.

nepieciešamos komponentus – salpetri jeb kālija nitrātu [ $\text{KNO}_3$ ] un oglekli [C] ieguva vietējās “salpetra vārītavās” un kokogļu dedzinātavās, vienīgi trešā sastāvdaļa – sērs [S] – bija jāieved no Skandināvijas).

Sekojošai saimnieciskajai politikai – paplašināt eksportu un samazināt importu – hercogs Jēkabs lielu darbu ieguldīja dažādu, ne tikai ārējai tirdzniecībai, bet arī vietējām vajadzībām nepieciešamo preču ražošanas attīstībā, paplašinot esošās un ierīkojot jaunas manufaktūras un darbnīcas. Tādejādi hercogistē tika dibinātas papīra un stikla ražotnes, dzintara virpotavas, dažādu tekstiliju austuves, ieskaitot pat tapešu, gobelēnu un brokāta izgatavošanu, vilnas veltuves, mucinieku darbnīcas, ādas apstrādes darbnīcas (ģērētavas jeb miecētavas, arī mītuves), ziepju un etiķa vārītavas un citu izstrādājumu ražotnes. Tirdzniecības un amatniecības paplašināšanās veicināja pilsētu izaugsmi, tādēļ palielinājās celtniecības materiālu – ķieģeļu, kaļķu un zāģmateriālu ražošana. Kopskaitā Kurzemes hercogistē Jēkaba valdīšanas laikā esot darbojušies ap **70 ražošanas uzņēmumu** 40 dažādās vietās<sup>62</sup>, bet pēc dažām citām ziņām, iespējams gan, ka pārspīlētām<sup>63</sup>, 17. gadsimtā hercogistē darbojušās 2 kuģu būvētavas, 17 metāla rūpnīcas, 18 zāģu dzirnavas, 10 vilnas vērptuves, 85 linu austuves, 14 salpetra rūpnīcas, 100 darvas dedzinātavas, 30 kaļķu cepļi, 10 stikla rūpnīcas, 20 ķieģeļu cepļi, 5 papīra dzirnavas un daudzi citi ražošanas uzņēmumi, kuros tikuši nodarbināti apmēram 400 ārzemju un 600 latviešu amatu meistaru un zeļļu, kā arī ap 4000 kļaušu strādnieku. Jāpiebilst, ka dzimtļaudīm, kas nozīmēti kļaušu darbos manufaktūrās un citos ražošanas uzņēmumos, bija jāstrādā ļoti smagos darba apstākļos, pie tam daudziem jāmēro garš ceļš – reizēm pat līdz 80 kilometru no mājām līdz darba vietai, toties viņiem bija jāstrādā tikai katru otro nedēļu, tādēļ var uzskatīt, ka ražošanā nodarbinātajiem dzimtļaudīm bijusi samērā labāka dzīve, nekā muižu darbos strādājošajiem.

Uzņēmumu vadītāji, kā arī ražošanas meistari bija ārzemnieki, galvenokārt vācieši, holandieši, zviedri un francūži, kas par savu darbu

62 Barzdeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste. 2. d. –R., 1994. 32. lpp.

63 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, “Daugava”, 1970.

64. lpp.

saņēma samērā lielu atalgojumu, bet šos izdevumus kompensēja brīvais darba spēks – visus palīgdarbus veica vietējie iedzīvotāji – dzimtļaudis kļaušu veidā, tādejādi ražojumu pašizmaksa bija samērā zema. Lai to vēl vairāk samazinātu, hercogs 1661. gadā izdeva rīkojumu, ka “pamazām jāatlaiž svešie amatnieki, un Kurzemes pavalstnieki jāapmāca, lai viņi varētu tos pašus darbus izpildīt. Ar to nākotnē nebūs vajadzības maksāt tik lielas algas.”<sup>64</sup> Šim nolūkam tika izveidota īpaša, ar cunftēm nesaistīta **brīvmeistaru** kārta, kurā hercogs personīgi iecēla visprasmīgākos amatu meistarus – **vietējos** vāciešus un latviešus, kuru uzdevums bija sagatavot jaunus speciālistus, pie tam netika ņemta vērā ne tautība, ne sociālais stāvoklis, noteicošais faktors bija tikai un vienīgi katra konkrētā cilvēka prasme un attieksme pret darbu. Atšķirībā no cunftēm piederīgajiem amatu meistariem, kuru darbību stingri reglamentēja amatu nolikumi – šrāgas, brīvmeistari jeb, kā tos vēl dēvēja, galma amatnieki, varēja savās darbnīcās nodarbināt neierobežotu skaitu zeļļu un mācekļu, kā arī daļēji tika atbrīvoti no dažām muitas un akcīzes nodevām. Tādejādi aizvien vairāk kurzemnieku kļuva par kvalificētiem strādniekiem un pat meistariem – darbu vadītājiem visdažādākajās ražošanas nozarēs, līdz ar to no zemnieku – dzimtļaužu kārtas pārejot brīvo, algoto amatnieku kārtā. Kaut arī viņi saņēma daudzkārt zemāku atalgojumu, nekā ārzemnieki, tomēr viņu dzīves apstākļi, salīdzinot ar kļaušu zemniekiem, bija ievērojami labāki, galvenais – viņi kļuva par brīviem cilvēkiem. Kā piemēru latviešu iesaistīšanai uzņēmumu darbā varētu minēt Ventspils kuģu būvētavu: 1658. gadā tur strādājuši kopskaitā 62 ierēdņi un amatnieki, no kuriem 18 bijuši holandieši, 7 vācieši un 37 latvieši, pie tam latvieši bijuši arī visi amatnieku palīgi (zeļļi), mācekļi un palīgstrādnieki. 1671. gadā holandieši Ventspilī vairs nav strādājuši, savukārt kuģu būvētavas pārvaldē bijuši 4 vācu un 2 latviešu tautības ierēdņi, bet no 68 amatniekiem tikai 19 bijuši vācieši, pārējie 49 amatmeistari – vietējie kurzemnieki<sup>65</sup>. Stājoties darbā, katram amatniekam bija jādod īpašs uzticības apliecinājums – tā, piemēram, saglabājies Baldones dzelzsceplā kalēja Jāņa no

---

64 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 159. lpp.

65 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 159. – 160. lpp.

Strazdu mājām zvēresta teksts, kas dots 1677. gadā: “Es, Strasde Jahn zwere tam wissu waldigam Deevam unde mannam cenigam Lele Kungam, Ka winsch man par Wagger wirsu sawa Selzu namma celis, kad es pee to darbu taisne ende gohdige gribbu ziewot, kas man nakas taisne stradat, to darbe ende darbenekas uslukot, to zelze kas top edoot, ne preksch man neds preksch swessam gribbu izkalt, ne par dot, to naglu, kas top izkalt gribbu muischkungam edoot, tik tescham ka man Dews lieds ende saus swets wards.”<sup>66</sup> Jāatzīmē, ka ārzemnieki, īpaši vācu amatu cunftu meistari, daudzkārt sūdzējušies par šādu, viņuprāt “nelikumīgu”, kārtību: latvieši tikai ar noskatīšanos vien apgūstot tādus amatus, kur citiem esot nepieciešams mazākais trīs līdz piecu gadu ilgs mācekļa laiks.<sup>67</sup> Nereti vietējie meistari, īpaši metālrūpniecībā nodarbinātie, par ilggadīgu, uzcītīgu darbu tika atalgoti pat ar nelielu lēņu muižiņu piešķiršanu.

Attīstoties manufaktūrām un amatnieku darbnīcām, kas darināja savus izstrādājumus galvenokārt kuģubūves vajadzībām, paplašinājās arī tās amatniecības nozares, kas ražoja preces vietējam tirgum, līdz ar to tika veicināta pilsētu izaugsme.

Ievērojams daudzums no hercogistes rūpnieciskajiem ražojumiem, galvenokārt kuģu būves materiāli – mastu koki, ozola baļķi un plankas, buru audekls, lini un kaņepāji, darva un tamlīdzīgi, tika pārdoti arī ārzemju kuģu būvētavām (vēl 19. gadsimta beigās, kamēr buru kuģus pilnībā nebija nomainījuši tvaikoņi, Latvijas teritorijā augošo priežu stumbri [**“Rīgas priede”** – Pinus Silvestris var. rigensis, kam ir ļoti izturīga koksne un kas sasniedz līdz 45 m augstumu] bija viena no pieprasītākajām eksportprecēm kā vislabākie mastu koki).

Galvenā hercogistes eksportprece tomēr bija lauksaimniecības produkcija – labība, gaļa un šķiedraugi – lini un kaņepāji. Tādēļ hercogs Jēkabs savās privātmuižās un domēnēs, balstoties uz Rietumeiropas lauksaimnieciski attīstītāko valstu pieredzi, šai saimnieciskajai nozarei veltīja īpašu vērību.

<sup>66</sup> Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 163. lpp.

<sup>67</sup> Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 159. lpp.

Zemkopībā stingri tika noteikts ievērot trīslauku sistēmu, pareizos sējas terminus un tīras, kvalitatīvas sēklas lietošanu (šajā sakarībā jāatzīmē, ka, lai mudinātu zemniekus labību pirms sēšanas iztīrīt, bija ieviesta īpaša prēmiju sistēma: katrs zemnieks, kas varēja uzrādīt vienu sieku (ap 0,16 pūra jeb aptuveni 8 kg; tā laika mērvienību vidējais lielums masas vienības, kā arī to savstarpējās attiecības, bija samērā nenoteiktas un dažādos reģionos atšķirīgas) no graudiem atsijātu nezāļu sēklu, varēja saņemt divus stopus sāls (stops – aptuveni 1,2 – 1,3 l). Liela vērība bija veltīta graudaugu ražības palielināšanai, uzlabojot tīrumu augsni ar kūsmēsliem, kūdru, koku lapām un citām organiskām vielām, piemēram “jūras mēsliem”- jūras izskalotajām aļģēm; skābās augsnes neitralizēja ar pelniem, kaļķi vai mergeli (mālains karbonāts nūgulumiezis), stipri mālainās augsnes liesināja, sajaucot ar smilšaugsnī (hercoga zemniekiem tika uzdots par pienākumu katru reizi, ierodoties muižas darbos, atvest vezumu satrūdējuši lapu vai sila zemi<sup>68</sup>). Tika gādāts arī par pārlieku mitro vietu nosusināšanu un gruntsūdens līmeņa pazemināšanu: jau 1655. gadā Jēkabs izdeva **pirmos zemes meliorācijas noteikumus**<sup>69</sup>, uzdodot muižu pārvaldniekiem stingri raudzīties uz grāvju rakšanu un savlaicīgu tīrīšanu. Īpatnējs jaunievedums hercogistē bijā tā sauktie “**tīrumdīķi**” – zemākās vietās, kurām cauri vai garām plūda kāda upīte vai strauts, norobežoja ar dambjiem un aizsprostiem, tādejādi šī teritorija tika appludināta. Šādi izveidotā dīķī kādus 5 – 6 gadus audzēja **zivis**, pēc tam ūdeni nolaida, zivis izķēra un realizēja pārtikai, bet dūņās, kas pa šiem gadiem bija uzkrājušās, sēja labību, gūstot augstu ražību. Šādu un citu agrotehnisko pasākumu rezultātā, neraugoties un samērā neefektīvajiem tā laikmeta augsnes apstrādāšanas rīkiem – spīlarkliem un koka zaru ecēsām – hercoga muižās nereti ieguva pat 10 – 15 reižu vairāk labības, salīdzinot ar izsēto graudu daudzumu (vidējā ražība, pastāvot labvēlīgiem klimatiskajiem apstākļiem, Vidzemē un Kurzemē šajā laikā bijusi 6 – 8 graudi, Latgalē – 5 – 6 graudi, bet nelabvēlīgos apstākļos jeb “neražas gados”, kas tajā laikmetā bija bieža

---

68 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 492. lpp.

69 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, LLU 2003. 216. lpp.

parādība, tikai 3 – 4 graudi<sup>70</sup>). Muižu lauku apstrādāšanai parasti izmantoja dzimtzemnieku kļaušu darbaspēku, tomēr tas bija samērā neefektīvs – kļaušinieki strādāja negribīgi, pavirši, tādēļ tos vajadzēja pastāvīgi uzraudzīt, pie tam, atkarībā no darba veida un vietas, bija nepieciešami vairāki šādi darbu vadītāji un uzraugi (**vagari**). Tādēļ hercogs ieviesa jaunu darba organizācijas sistēmu – tā sauktās **riežas**. Riežu sistēmas būtība bija tāda, ka katram saimniekam, atkarībā no viņa saimniecības lieluma un stāvokļa, tika iedalīts noteikts zemes gabals – “**rieža**” jeb “**valaks**” muižas laukos, kas tam bija pilnībā jāapstrādā ar savu darbaspēku, inventāru un sēklas materiālu, un rudenī ievāktā raža jānodod muižai. Riežu izpildīšana atbrīvoja zemnieku no kļaušu darbiem, izņemot publiskās kļaušas jeb “liecības” – malkas, būvmateriālu un pārtikas produktu sagādes muižu hercoga galma vajadzībām. Atsevišķos gadījumos, kad muižas darbos bija nepieciešams vienlaikus lielāks darbinieku skaits, piemēram – kūtsmēsļu izvešanā, tika rīkotas **talkas** – kopīgi darbi, ko veica kļaušinieki, saņemot par to **cienastu** – ēdienu un dzērienu (parasti alu, dažkārt arī degvīnu). Lai nodrošinātu taisnīgu zemniekiem pildāmo kļaušu, nodevu un nodokļu apjomu, hercoga muižās ieviesa tā sauktās “**vaku grāmatas**”, kurās sīki uzskaitīja visus katrai saimniecībai veicamos darbus un citus pienākumus, un atzīmēja to izpildi, pie tam šo ierakstu pareizību regulāri pārbaudīja hercoga ierēdņi, sekodami, lai muižu pārvaldnieki nepārsniegtu vaku grāmatās noteiktos apjomus. Arī paši zemnieki drīkstēja pārbaudīt šos ierakstus un, gadījumos, ja pārvaldnieka rīcību uzskatīja par patvaļīgu vai netaisnu, sūdzēties hercoga tiesā. Šādi pasākumi veicināja ne tikai hercoga ienākumu palielināšanos, bet arī dzimtļaužu labklājību, jo riežu sistēma, kā arī reglamentētās kļaušas un nodevas, deva zemniekiem iespēju vairāk laika un darba veltīt personiskajām saimniecībām un iesaistīties lauksaimniecības un citu ražojumu tirdzniecībā. Tādēļ, kaut arī, paplašinoties manufaktūrām, aizvien vairāk pieauga dzimtļaužu kļaušu, nodevu un nodokļu apjoms, šie pienākumi un maksājumi

---

70 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, LLU 2003. 228. lpp.

tomēr varēja būt pat ievērojami mazāki par zemnieka saimniecības kopējiem ienākumiem, tādejādi viņu vispārējais turības līmenis manāmi pieauga.<sup>71</sup>

Līdztekus graudkopībai hercoga muižās plaši izvērsās arī **lopkopība**, **dārzkopība** un citas lauksaimnieciskās ražošanas nozares, kā arī **zvejniecība** un **medniecība**. Lai palielinātu ienākumus no lopkopības, 1663. gada muižu noteikumi paredzēja katrā domēnē un hercoga privātmuižā audzēt vismaz 100 nobarojamas **cūkas**, Holandē tika iepirkti augstražīgu sugu **liellopi**. Racionālākai liellopu audzēšanai un izmantošanai ierīkoja īpašas lopkopības fermas jeb tā sauktās ” **lopu muižas**”. Vairākās vietās – Rucavā, Lutriņos, Tadaļos un Turlavā iekārtoja **aitu** audzētavas, kurās kā vaislas materiālu ieviesa no Spānijas ievestas smalkvilnas aitas – no tām iegūto vilnu pārstrādāja Baldones austuvē, izgatavojot augstas kvalitātes vilnas audumus. Lutriņos nodibināja arī šķirnes **zirgu** audzētavu, kurā uzaudzina un trenēja ārzemēs iepirktus kumeļus. Tie, protams, nebija paredzēti vienkāršam darbam, bet izmatoti kā jājamie un braucamie zirgi paša hercoga, viņa galminieku un citu dižciltīgo vajadzībām – īpaši izcilākos dāvināja pat ārzemju valdniekiem un ietekmīgākajiem valstsvīriem. Šādām pat vajadzībām Jelgavas Ozolu muižā pastāvēja **piekūnu** audzētava – šajā laikmetā medības ar piekūniem bija plaši izplatīta dižciltīgo izprieca. **Putnkopībā**, bez tradicionālajiem mājputniem – vistām, pīlēm un zosīm, ieviesa arī **tītaru** audzēšanu, **zivkopības** attīstību veicināja jau minēto tīrumdīķu ierīkošana, bez tam, gan vietējā patēriņa, gan arī eksporta vajadzībām, paplašinājās jūras un saldūdens zivju nozvejas apjomi.

Plašos apjomos izvērsās dārzkopība – pie katras muižas veidojās augļu dārzi, tika ieviestas jaunas, ražīgākas augļu koku un ogulāju šķirnes. Lai samazinātu vīna importu, hercogistē, īpaši Talsu, Ventpils un Kuldīgas reģionā uzsāka **vīnogu** audzēšanu – pirmais vīnogulāju dārzs ierīkots jau 1640. gadā Rendā, bet lielākais un arī ražīgākais bijis **Sabilē** (Sabiles vīnadārzs pastāv arī mūsdienās). Sabiles vīnogu vīns esot varējis konkurēt ar

---

71 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, LLU 2003. 210. lpp.

slavenajiem Reinas vīniem, un tas patērēts gan hercoga galmā, gan arī eksportēts. Paplašinājās arī dārzeņu audzēšana, bet ar 1673. gadu hercoga dārzos parādījās jauns, mazpazīstams augs – **kartupeļi**. Šo, mūsdienās tik nozīmīgo kultūraugu, ap 16. gadsimta vidu no Dienvidamerikas vispirms ieveda Spānijā, un pakāpeniski tas sāka izplatīties visā Eiropā, sākotnēji gan kā eksotisks augs tikai dižciltīgāko personu dārzos, bet lielākās platībās, jau kā lauksaimniecības kultūru, to sāka audzēt tikai ar 18. gadsimta otro pusi - vispirms muižu laukos, pēcāk arī zemnieku saimniecībās<sup>72</sup>.

Lielu vērību hercogs veltīja arī mežkopībai, jo, kā jau minēts, mežsaimniecības produkcija ieņēma nozīmīgu vietu hercogistes saimnieciskajā dzīvē. Visi hercoga meži un ar mežsaimniecību saistītie ražošanas uzņēmumi atradās galma mednieku meistara pārziņā, bet praktiski šī amatpersona pārraudzīja tikai medību saimniecību – suņu un piekūnu audzētavas, “briežu dārzus” (īpašas iežogotas mežu teritorijas, kurās tika turēti “dižmedījumi” – brieži un alņi), kā arī organizēja plašākas medības, tādēļ mežu apsaimniekošanu veica **mežziņi** (Waldförster) jeb “mežkungi”, kas saņēma norādījumus tieši no hercoga. Mežziņu skaits bijis ap 30, tiem pakļauti ap 20 palīgi (Unterförster) un daži tā sauktie “apjātnieki” (Wildnisbereuter). Katra domēņu iecirkņa meži tika iedalīti apgaitās, kurās tiešo mežu uzraudzību uz vietām veica **mežsargi** (Buschwächter), kas parasti bija vietējie zemnieki. Mežsargi pārvietojās jāšus un bija labi bruņoti, jo viņiem nācās sastapties ar malumedniekiem un koku zagļiem, kas nereti izrādīja bruņotu pretestību. Jāpiebilst, ka sods par nelikumīgu koku ciršanu bija ievērojams - vainīgajam jau pārkāpuma vietā tika apķīlāts zirgs, par kura izpirkšanu, atkarībā no nocirsto koku vērtības, bija jāmaksā visai iespaidīga summa, bet vēl bargāks bija sods par pretošanos mežsargam. Tā, piemēram, likums paredzēja, ka, “ja kāds pie apķīlāšanas pretojas mežsargam, tas jāsoda pēc pretošanās veida, bet ja kāds uzbrūk mežsargam ar sitieniem un to

72 Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, LLU 2003. 348. lpp.

ievaino, tas sodāms ar nāves sodu”<sup>73</sup>. (Jāpiebilst, ka šis likums Kurzemē pastāvēja līdz pat 1805. gadam, kad nāves soda vietā ieviesa miesas sodu.)

Mežu **kopšanā** ietilpa to saudzēšana un dabiskās atjaunošanās veicināšana – mākslīgā atjaunošana, tas ir - sēšana un stādīšana, tajā laikmetā vēl netika ieviestas, jo hercogistē, neraugoties uz intensīvo koku izciršanu, mežu trūkums vēl nebija vērojams. Lai sekmētu dabisko atjaunošanos, tika ievēroti vairāki nosacījumi: a) kurināmās malkas ieguvei izmantoja vispirms kritalas un atmirusos kokus, un tikai pēc tam, ja bija nepieciešams, malku varēja cirst augošā mežā; b) meža nogabalu, kurā bija veikta kailcirte, pēc tā iztīrīšanas norobežoja ar sētu un zināmu laiku tur nedrīkstēja ganīt mājlopus lai saudzētu dabīgi iesaējušos un iesaēgušos jaunus kociņus; c) izcirtumos tika izlauzti lielākie celmi un izlietoti malkai; apvidos, kur atradās kūdras purvi, malkas vietā izsniedza kūdru; d) apvidos, kur būvkoku mežaudzes bija pārsvarā par malkas koku audzēm, kurināmā malka bija jāpērk citur; e) mežaudzes, kurās nebija ne kritalu, ne atmiruso (nokaltušu) koku, sadalīja 12 nogabalos, no kuriem katru gadu tikai vienā veica malkas koku izciršanu, pie tam stingri bija aizliegts izlietot malkai lietkokus un jaunaudzes <sup>74</sup>. Bez šiem nosacījumiem zemniekiem vēl bija jāievēro virkne citu aizliegumu, piemēram – nedrīkstēja paplašināt savus tūrumus uz meža zemes rēķina: līst līdumus vai apstrādāt un apsēt lauces (klajas, kokiem neapaugušas vietas mežā) varēja tikai ar īpašu atļauju.

**Medniecība** hercogistē tāpat, kā citās Eiropas zemēs, tika uzskatīta vienīgi par **dižciltīgo** privilēģiju, tādēļ zemniekiem, kā arī pilsoņiem ar to nodarboties bija aizliegts. Lai ierobežotu nelikumīgas medības, bieži vien zemnieku sētās rīkoja pārbaudes vai tajās netiek glabāti aizliegtie šaujamieroči. Tajā pašā laikā nebija aizliegta plēsīgo zvēru – lāču, vilku un lūšu iznīcināšana: to zemnieki varēja veikt, izmantojot šķēpus un citus aukstos ieročus, kā arī lamatas. Nomedīto plēsoņu ādas gan bija jānodod zemes

---

73 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 409. lpp.

74 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 496. lpp.

īpašniekam. Lai saglabātu medījamo dzīvnieku populāciju, katrai medījamo dzīvnieku sugai bija noteikts īpašs **saudzēšanas** laiks, bet no Lieldienām līdz Jēkaba dienai (25. jūlijam) vispār tika aizliegtas jebkādas medības (Piltenes apgabalā šis saudzēšanas laiks bijis līdz 24. augustam). Tāpat bija **aizliegtas** muižnieku aprindās iecienītās jātņieku medības **nenopļautajos** labības tīrumos (šādās medībās mednieki jāšus zirgos vajāja bēgošo medījumu cauri mežiem, pāri visiem laukiem un pļavām, neraugoties pat uz zems valdītāja īpašuma tiesībām: gūstot medījumu svešā teritorijā, medību organizētājs, saskaņā ar tradīciju, zemes valdītājam atdeva daļu medījuma). Šo medību veidu, ar kuru tika nodarīti ievērojami kaitējumi lauksaimniecībai, hercogs daļēji centās ierobežot, nosakot savos valdījumos atsevišķas teritorijas, kurās muižniekiem, izņemot hercoga ļaudis, medības bija aizliegtas.

Medniecība tomēr nebija tikai dižciltīgo izprieca, un hercogs Jēkabs to pat pielīdzināja pārējām pārtiku ražojošajām saimnieciskajām nozarēm. Tādēļ katram domēnu iecirknim bija jāsadzīvo noteikts daudzums dažādu medījumu produktu (gaļu, ādas, putnu spalvas un dūnas) gan muižu saimes, gan hercoga galma vajadzībām, gan arī iekšzemes tirgum un eksportam. Par medījumu sagādāšanu bija jā rūpējas mežsargiem, kā arī **medniekiem** jeb **biseniekiem**, kas tāpat, kā mežsargi, tika izraudzīti pārsvarā no sīkzemniekiem, tādejādi dodot iespēju arī šai dzimtļaužu kategorijai uzlabot savu materiālo stāvokli.

Hercoga privātmuižu un domēņu apsaimniekošanu veica pārvaldnieki jeb **muižkungi**, kas, savukārt, izraudzījās no zemniekiem sev vairākus palīgus: **vagari** uzraudzīja kļaušu zemnieku darbu, kā arī sekoja dzimtļaudīm uzlikto pienākumu un kļaušu izpildei un saskaņošanai ar vaku grāmatu ierakstiem, par savu darbu saņemot dažādus saimnieciskus un tiesiskus atvieglojumus; **vakas** jeb **iecirkņa vecākie**, parasti pieredzējuši saimnieki, kas labi pārzināja vietējās tradīcijas un ierašu tiesības, kārtoja robežstrīdus starp saimniekiem, kā arī jautājumus, kas saistīti ar jaunu lauksaimniecisko zemju platību ierādīšanu un ierīkošanu. Šīs kategorijas zemnieki paši parasti tika no kļaušām atbrīvoti; **jātņieks** jeb **šķilteris** (no vācu valodas `Schildreuter`) paziņoja dažādus muižas rīkojumus, kā arī ievāca baznīcas nodevas; **zemnieku tiesneši**

tika iecelti no cienījamākajiem saimniekiem, kam bija jādod īpašs tiesneša zvērests;

Bez šīm amatpersonām bija arī atsevišķi saimnieki, kas pildīja speciālus uzdevumus, par kuriem jau iepriekš minēts: zvejnieki, mednieki, mežsargi un tamlīdzīgi. Visa zemniecība kopumā iedalījās divās kategorijās – kļaušu un privilēģētajos zemniekos. Parastie kļaušu zemnieki, savukārt, dalījās saimniekos, iebūviešos, pirtniekos, bandiniekos un kalpos, bet privilēģētie – brīvķaudīs jeb brīvniekos un brīvzemniekos. Brīvķaudis bija sīko ķēņu turētāji, bet brīvzemnieki, pie kuriem pieskaitīja arī koniņus, pārsvarā piederēja pie seno ķuršu diķciltīgo ķēteķiem, un no vācu muiķniekiem atšķīrās gandrīz vienīgi ar to, ka viņi netika ievesti bruņniecības sola sarakstā (ķeit jāķiebilst, ka bruņniecības solā netika iekļauti arī daudzi vācu tautības muiķnieki). Jāķiebilst, ka hercoga muiķās zemnieku stāvoklis salīdzinoķi bija labāks, nekā pārējo privātmuiķu zemniekiem – viņi saglabāja valdījuma tiesības uz zemi, īpaķuma tiesības uz saimniecisko inventāru, kā arī tiesības brīvi rīķoties ar to saraķotās produkcijas daķu, kas palika pāri ķēc nodevu un nodokķu izķildes. Tajā pašā laikā hercogistes likumi stingri vērsās pret **bēģķiem** - tiem zemniekiem, kas, nespēdami neraķu vai ķopu sēķģu dēķ savas saistības izķildēt un tādēķ ķķľuvuķi par parādnieķiem, pameta savas saimniecības.

Hercoga Ķēķaba veiktais darbs saimnieciskās darbības uzľaboķanai un papľaiķināķanai roķināja arī pārēķos hercogistes muiķnieķus veikķ līdķģus pasāķumus, kas nodroķināja viņu ienāķumu palielināķanos. Ņemot vērā, ka šajā laikmetā, kad Kurzemē un Zemģalē bieķi norisēja kara darbība un daudzi iedķīvotāķi tika aplaupīti vai pat nogalināti, to saimniecības nopostģtas, hercogistē pastāvģģi bija ķģtams ievēroķams darbaspēķa trūkums, īpaķi arī vēķ tādēķ, ka šādos apstāķķļos nereti zemnieķi patvaķģģi atstāja izpostģtos novadus un pārģģģa uz citiem, kas bija mazāķ cietuķi. Šādai bēģķģanai par iemesľu varēja būt arī muiķnieķa attieķģģe pret saviem dzimķķľaudģm – bēģķģi parasti devās uz tiem novadiem, ķur bija „ľabāķi” ķunģi, kas savus ķľaudis mazāķ apspieda. Ķaut arī hercogistes likumi kā jau minēģģ, ļoti stingri vērsās pret dzimķķľauķģu bēģķģanu, to novērst nebija iespēķģģams, īpaķi tādēķ, ka ķie „ľabāķie”

kungi labprāt uzņēma bēgļus savos valdījumos. Tādēļ visu muižnieku interesēs bija iespējami vairāk domāt ne tikai par savu ienākumu palielināšanu, bet arī par zemnieku dzīves apstākļiem, ko varēja uzlabot gan nosakot samērīgu kļaušu un nodevu apjomu, gan arī samazinot savas tiesības uz gandrīz vai neierobežoto tiesas varu un saglabājot daudzas senās zemnieku tiesību un sadzīves paražas. Līdz ar to, neraugoties uz hercogistes likumiem, kas dzimtcilvēkus pielīdzināja gandrīz vai senās Romas vergiem, var uzskatīt, ka Ketleru dinastijas valdīšanas laikā, tas ir – visu 17. gadsimtu – Kurzemē un Zemgalē **dzimtniecība** (ar atsevišķiem izņēmumiem) **pastāvēja tās vieglākajā formā**<sup>75</sup>.

### **Jēkaba centieni uzlabot iekšzemes ūdens transporta ceļus**

Panākumi saimnieciskajā attīstībā un ar to saistītajā tirdzniecības apjomu paplašināšanās deva iemeslu Rīgas tirgotājiem uzskatīt Kurzemes-Zemgales hercogisti par nopietnu konkurenti, tādēļ pilsētas rāte centās ar visdažādākajiem starptautiskajiem līgumiem un tai piešķirtajām privilēģijām panākt, lai visas eksportpreces no hercogistes tiktu virzītas tikai caur Rīgas ostu – tā, piemēram, jau 1615.gadā rīdzinieki panāca, ka tika noslēgts līgums, ar kuru hercogi Fridrihs un Vilhelms apsolīja nekavēt preču pievešanu Rīgai kā no Kurzemes un Zemgales, tā arī no Lietuvas<sup>76</sup>. Tajā pašā laikā Rīga bija noteikusi augstas muitas (tirdzniecības nodevas) maksas, kas ievērojami samazināja hercogistes peļņu. Hercogs Jēkabs jau ar pirmajiem valdīšanas gadiem uzsāka cīņu par hercogistes tirdzniecības neatkarību no Rīgas. Šim nolūkam vajadzēja sakārtot ūdens transporta ceļus hercogistes teritorijā, tas ir, iztīrīt un padziļināt lielāko upju gultnes, īpašu vērību pievēršot Ventas ūdensceļam, kas saistīja Kurzemi un Lietuvu – upe bija kuģojama tikai līdz Kuldīgai, tālāko ceļu aizšķērsoja ūdenskritums (Ventas rumba). Tādēļ preces pie rumbas vajadzēja izkraut, laivas pārvilkt pa sauszemi, un pēc tam iekraut

<sup>75</sup> Boruks A. Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā. – Jelgava, LLU 2003. 215. lpp.

<sup>76</sup> Barzdeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste. 2. daļa. – R., 1994. 39. lpp.

no jauna. Lai to novērstu, hercogs Jēkabs uzdeva kādam franču inženierim attīrīt ceļu, **uzspridzinot Ventas rumbu**, tomēr no šī nodoma vajadzēja atteikties, jo jau pirmā spridzekļa sprādziens gandrīz sagrāva Kuldīgas pili, kas atradās tieši blakus Ventai, savukārt ūdenskritumam tas bija nodarījis pavisam nelielu kaitējumu. Vienīgais panākums bija upes gultnes iztīrīšana no akmeņiem un citiem piedrazojumiem tieši pie Kuldīgas – ar to arī beidzās šī iecere – 1648. gadā gan kāds tirgotājs izteica hercogam piedāvājumu iztīrīt Bārtas upi no Liepājas līdz Šķēdei, tomēr Jēkabs no šī piedāvājuma atteicās, pamatodams atteikumu ar to, ka nevēloties radīt iespēju dzimtļaudīm – bēgļiem ērtu satiksmi ar ārzemēm<sup>77</sup>. Tomēr iecere izmantot pēc iespējas vairāk vietējos ūdensceļus preču transportam netika aizmirsta. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka hercogistē, īpaši Zemgalē, bija daudz nelielo upju, pa kurām varēja peldēt vienīgi laivas un plosti, bet šīs upes pārsvarā bija saistītas ar Lielupi, kas, kā zināms, tajā laikā savienojās ar Daugavu pie tās ietekas jūrā, tātad atradās Rīgas pārziņā. Arī Daugava gan Žečpospolitai, gan hercogistei brīvi bija izmantojama tikai savu valstu robežās, tas ir – no Vitebskas (tagadējā Baltkrievijas teritorijā) līdz Aiviekstes upes ietekai Daugavā; tālāk jau Daugavas labais krasts atradās zviedru valdījumā, savukārt Rīgas pilsēta kontrolēja visu Daugavas ūdensceļu savā teritorijā līdz pat ietekai jūrā, tādēļ par visām Žečpospolitas un hercogistes precēm bija jāmaksā ievērojamas nodevas, kas ievērojami sadārdzināja transporta izdevumus, pie tam šo nodevu apjoms pastāvīgi palielinājās, īpaši pēc Olivas miera līguma noslēgšanas 1660. gadā. Lai atbrīvotos no zviedru valdības un Rīgas tirgotāju uzspiestajiem tirdzniecības apgrūtinājumiem, hercogs Jēkabs vienojās ar Lietuvas Biržu novada valdoni kņazu Radzivillu par kopīgu darbību iekšējo ūdensceļu savienošanai ar kanāliem. Šis plāns paredzēja savienot Daugavu ar Lielupi, Ventu un Nemunu, tādējādi aizvīrrot no Rīgas arī krievu tirgotāju preču plūsmu. Tomēr izrādījās, ka Ventas-Nemunas kanāla būvei Radzivillam trūkst gan līdzekļu, gan darbaspēka, toties lietuvieši iztīrīja Sventājas upi, vietām iztaisnojot tās līkumus, un tādējādi guva iespēju pludināt visas šī

---

77 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1931. 284. lpp.

reģiona preces līdz Nemunai un tālāk uz Klaipēdu. Tajā pašā laikā hercogs Jēkabs deva rīkojumu uzsākt darbus, lai savienotu Daugavu ar Lielupi, izrokot kanālu starp Daugavas pieteku Eglaini ar Mēmeles pieteku Susēju. Jāpiebilst, ka preču pārvadāšanai pa upēm izmantoja īpašas patdībena laivas (platdubes), kas spēja kuģot pat ļoti seklos ūdeņos.

Kanāla rakšanas darbi tikai uzsākti 1661.gadā un turpinājās līdz 1668. gadam. Vienlaikus tika izrakts arī kanāls no Kaņiera ezera uz jūru, tādējādi gūstot iespēju pārvadāt preces pa Lielupi līdz Slokai, un tālāk, pa Slocenes upi, Kaņieri un jauno kanālu, nogādāt tās Kauguru vai Mērsraga ostā (vietā, kur atradās senais kanāls, 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā tika izrakts jauns kanāls Kaņiera ezera līmeņa regulēšanai – tagadējā Starpiņupīte).

Bija izraudzīta vieta arī kanālam, kas savienotu Sloceni ar Abavu, tomēr šis darbs netika uzsākts. Ap šo laiku, kaut arī Eglaines-Susējas kanāls vēl nebija pabeigts, tirgotāji sāka preces pārvadāt no Daugavas pa Robežupi (tagadējā Kalupes pagastā), tad, pārkraujot tās zirgu transportā, aizveda līdz Viesītes ezeram un tālāk pa Viesīti, Mēmeli un Lielupi nogādāja Slokā un no turienes, izmantojot Kaņiera kanālu, līdz Kauguru ostai, tādējādi apejot Rīgu. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka šie pasākumi deva acīmredzamus rezultātus hercogistes saimnieciskajā izaugsmē – tā, piemēram, dažos 1676. gada vēstures avotos minēts par Slokas pilsētas uzplaukumu un Kauguru ostas paplašināšanos saistībā ar Lielupes tiešo savienojumu ar jūru.

Hercoga Jēkaba darbība iekšējo ūdensceļu izmantošana tirdzniecībā pamatoti satrauca Rīgu – mazinoties preču plūsmai, mazinājās arī rīdzinieku peļņa. Lai novērtētu, kādas ir hercoga iespējas īstenot neatkarīgo ūdensceļu izveidošanu, Rīgas rāte 1667. un 1668. gadā slepeni nosūtīja uz kanālu rakšanas vietām pieredzējušus inženierus, kas, maskējušies par tirgotājiem (hercogs bija pavēlējis darba vietas stingri apsargāt un aizdomīgus svešiniekus sagūstīt), izpētīja darba norisi un par novēroto ziņoja rātei<sup>78</sup>, kas, savukārt, uzsāka aktīvu politisku pretdarbību, vairākkārt vēršoties pie hercoga ar prasību izbeigt darbību, kas kaitējot Rīgas interesēm, uz ko Jēkabs esot

<sup>78</sup> Juškevišs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 285. – 294. lpp.

atbildējis, ka savas zemes robežās viņš varot rīkoties pēc saviem uzskatiem un svešas zemes pilsoņiem neesot tiesību iejaukties<sup>79</sup>. Tad rāte vērsās ar lūgumu palīdzēt tieši pie zviedru valdības, kas arī nosūtīja hercogam līdzīgu aicinājumu, saņemot pretī attiecīgu atteikumu. Tajā pašā laikā Jēkabs jau bija sapratis, ka iecerētā kanālu būve tomēr **praktiski nebūs veicama**, jo tā laika tehniskie līdzekļi bija ļoti primitīvi, bez tam – hercogam nebija pietiekami daudz līdzekļu, lai varētu noalgot pietiekamā skaitā ārzemju speciālistus – projektētājus un darbu vadītājus. Tādēļ 1668. gada augustā, **it kā tikai aiz laipnības** pret Zviedrijas karali, oficiāli atteicās no darbu turpināšanas, nosūtot Vidzemes gubernatoram diplomātisku vēstuli: „*Gaišais grāfa kungs. Jūsu gaišības ziņojumu esmu no padomnieka fon Helmersena kunga mutes vārdiem saņēmis. Pateicamies par Jūsu izteiktām laipnām jūtām. Ievērojot to, ka Zviedrijas karaliskā majestāte ir nemierā ar Susējas un Eglaines upju savienošanu, Mēs ar šo J. A. [Jūsu Augstībai] apsolām, ka viss darbs tiks pārtraukts, par ko padomnieka kungs mutes vārdiem arī ziņos. To Mēs J. A. šeit laipni paziņojam, piesolām mūsu labprātīgus pakalpojumus un novēlam Jūs Dieva žēlastības aizsardzībai, ar ko paliekam pēc Dieva žēlastības Kurzemes un Zemgales hercogs Livonijā. Labprātīgs draugs un kalps*

*Jēkabs pšr. [pašrocīgi]*

*Jelgavā, 1668. gada 23. augustā”<sup>80</sup>*

Tā beidzās hercoga Jēkaba grandiozie plāni, no kuriem īstenoja tikai vienu posmu – kanālu, kas savienoja Lielupi ar jūru. Tomēr jāatzīmē, ka, līdztekus iekšzemes ūdensceļu sakārtošanai, hercogs veica arī lielu darbu, lai sakārtotu un paplašinātu ne tikai lielās jūras ostas – Ventspili, Liepāju un Saku, bet arī lielu skaitu mazo ostu visā Kurzemes piekrastē (gandrīz visus tagadējos zvejnieku ciemus), kā arī ierīkoja vairākas upju ostas – laivu un plostu piestātnes, kas kalpoja preču sadalīšanai, šķirošanai un pārkraušanai (viens no šādiem tirdzniecības centriem izveidojās tieši pretī Daugavas otrajā krastā esošajai Krustpilij - Salasmuižas brīvcimā, ko apdzīvoja zvejnieki,

---

<sup>79</sup> Turpat, 295. lpp.

<sup>80</sup> Turpat, 296. lpp.

plostnieki un laivinieki – 1670. gadā Jēkabs šim brīvciešam piešķīra pilsētas tiesības un nosauca to savā vārdā par **Jēkabpili**).

### **Hercogistes ārējā tirdzniecība un Jēkaba koloniālā politika**

Kurzemes hercogistes saimnieciskais uzplaukums un savas tirdzniecības flotes izveidošana veicināja aktīvās<sup>81</sup> starptautiskās tirdzniecības paplašināšanos. Šim nolūkam hercogs noslēdza tirdzniecības un draudzības līgumus ar Angliju, Franciju, Spāniju, Portugāli, Venēciju, Dāniju, Holandi un daudzām citām valstīm, ieskaitot Turciju. Visu šo valstu lielākajos tirdzniecības centros darbojās **tirdznieciskie** un **konsulārie**<sup>82</sup> hercoga pārstāvji jeb **aģenti** – pārsvarā ārvalstnieki. Šajā sakarībā gan jāatzīmē, ka hercogs Jēkabs, būdams labs saimnieciskais darbinieks, vienlaikus bijis vājš cilvēku pazinējs, tādēļ nereti, atstumdams tiešām godīgus cilvēkus, iecēla par saviem pārstāvjiem dažādus krāpniekus, kas ar intrigām un liekulību bija guvuši viņa vai, vēl biežāk, hercogienes, kurai bija liela ietekme uz savu vīru, nepelnītu uzticību.<sup>83</sup> To pašu varētu teikt arī par atsevišķiem negodīgiem kuģu kapteiņiem, un šī iemesla dēļ hercogam daudzkārt nācās ciest ievērojamus zaudējumus.

Lai gūtu no tirdznieciskajiem darījumiem pēc iespējas lielāku peļņu, hercogam bija nepieciešams iegūt savā valdījumā pēc iespējas vairāk tiešos izejvielu vai gatavās produkcijas iegūšanas avotus – kā jau iepriekš minēts, tieši ar šādu nolūku Jēkabs 1662. gadā ieguva Eidsvoldas dzelzsrūdas raktuves Norvēģijā. Doma par aizrobežu teritoriju iegūšanu hercogistes vajadzībām Jēkabam bija radusies jau laikā, kad viņš, vēl nebūdams valdnieks, apceļoja Rietumeiropas valstis, tādēļ drīz vien pēc tam, kad 1642. gadā kļuva par pilntiesīgu hercogu, viņš uzsāka sarunas gan ar Francijas valdību, gan arī ar

81 Aktīvā tirdzniecība – 17. gadsimtā par tādu uzskatīja tirdzniecību, kas tika veikta, izmantojot preču pārvadāšanā savus kuģus.

82 Konsuls – persona, ko valsts ieceļ kādā citas valsts pilsētā savas valsts un tās pilsoņu (pavalstnieku) interešu aizstāvēšanai.

83 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 67. lpp.

Holandi un Angliju, par iespējām iegādāties savā īpašumā kādu vēl nekolonizētu salu vai citu teritoriju. Tā, piemēram, jau 1643. gadā hercogs nosūtīja uz Franciju savu pilnvarnieku Georgu fon Firksu ar uzdevumu noslēgt draudzības un tirdzniecības līgumu, piedāvājot piegādāt frančiem kara kuģus, pretī saņemot tiesības iegādāties muižas Francijas vīnkopības apgabalos. Tajā pašā gadā līgums arī tika noslēgts un tā tekstā, bez vispārējām starptautiskās tirdzniecības savstarpējām privilēģijām bija minēts, ka „Minētā majestāte [Francijas karalis Luijs XIV] valdniekam Kurzemes hercogam atļauj starp citu iegūt sev Francijā lēņu muižas un mājas, arī viņam pašam tās lietot ar tādiem pašiem noteikumiem, kā to pārdevēji, nemaksājot nekādas nodevas un tiesas, kā vien tās, kuras agrākie īpašnieki ir maksājuši. Minētā valdnieka nāves gadījumā Viņa majestāte nevar pārņemt minētos īpašumus uz mantošanas likuma pamata, bet īpašums paliek viņa, hercoga pēctečiem un mantiniekiem, kā tas šē parasts. Mantniekus un pēctečus uzlūkos kā iedzimtus frančus.”<sup>84</sup> Jāpiebilst, ka sarunas ar Franciju par kādas kolonizējamas aizjūras teritorijas iegūšanu nebija veiksmīgas. Tāpat hercoga pilnvarniekam neveicās līdzīga rakstura sarunas ar Holandi – šīs zemes tirgotāji uzstādīja Jēkabam nepieņemamus savstarpējās sadarbības nosacījumus.

Neraugoties uz spēcīgāko Rietumeiropas valstu nevēlēšanos pieļaut, ka mazā, neievērojamā Kurzemes-Zemgales hercogiste varētu kļūt par konkurentu koloniālajā tirdzniecībā, Jēkabs uzdeva saviem aģentiem izlūkot iespējamās teritorijas koloniju dibināšanai Āfrikas un Dienvidamerikas piekrastu reģionos (daži vēsturnieki uzskata, ka šādus izlūkbraucienus Jēkabs sācis organizēt jau 17. gadsimta 30. gadu beigās, tas ir – laikā, kad bija vēl tikai hercogistes līdzvaldītājs). Daži avoti norāda, ka jau ap 1641. vai 1642. gadu hercoga kuģi apmeklējuši Rietumāfrikas piekrasti, savukārt pilnīgākas liecības ir par hercogistes kuģu ierašanos Gvinejas un Graudu krasta (tagad Libērijas) teritorijā 1645. gadā.

---

84 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932.207. lpp.

## Hercoga Jēkaba kolonija Gambijā

1651. gada rudenī hercogistes kuģi „Valzivs” (Der Wallfisch) un „Krokodils” (Das Krokodil) hercoga pārstāvju Joahima **Denigera** un Pītera **Šultes** vadībā iegāja Gambijas upes grīvā (Rietumāfrikā, tagadējās Gambijas Republikas teritorijā) un noenkurojās pie **Sv. Andreja** salas (tagad Sv. Džeimsa sala). Tā atradās militāri izdevīgā vietā – ap 40 km no Gambijas upes ietekas okeānā, gandrīz pašā upes, kas šajā vietā bijusi ap 10 km plata, vidū, līdz ar to tā laika artilērijai bija iespējams apšaudīt jebkurus upē ienākošos naidīgos kuģus, kas tuvotos salai. Hercoga pilnvarnieki uzsāka sarunas ar **Barras** valstiņas valdnieku un, nopērkot par 30 dzelzs stieņiem sešus vergus, kā arī pasniedzot dāvanas valdniekam un citiem dižciltīgajiem, ieguva salu hercoga īpašumā un uzcēla nocietinājumus – tā saukto **fortu** (no latīņu valodas fortis – stiprs), ko nosauca hercoga Jēkaba vārdā par **Jēkabfortu**, baznīcu, dzīvojamās un saimniecības ēkas, kā arī preču noliktavas. Nedaudz vēlāk hercogs ieguva no vietējiem valdniekiem arī vairākas citas teritorijas, kuras izmantoja kā atbalsta punktus un uzcēla fortus. **Džillifri** (Gambijas upes labajā krastā) kļuva par kolonijas galveno tirdzniecības bāzi, kuras noliktavās uzglabāja zilonkaulu, zelta smiltis, ādas un citas Āfrikā iegūstamās preces. **Bajonas (Bandžulas)** salā, kur tagad atrodas Gambijas Republikas galvaspilsēta Bandžula, paredzēja ierīkot plantāciju lauksaimniecības kultūru audzēšanai, bet šī iecere netika īstenota, jo eiropieši tajā laikā vēl nepazina Āfrikas dabas apstākļus un bija iecerējuši šeit ieviest kviešus, rudzus, miežus un tamlīdzīgas, tikai Eiropas klimatam piemērotas kultūras. Ceturtais nocietinātais atbalsta punkts atradās **Kasanā**. Bez šiem, galvenajiem Gambijas kolonijas īpašumiem, hercogistes pārziņā atradās arī daudzi tirdzniecības centri – apdzīvotas vietas, kas tika nomātas no vietējiem valdniekiem, vai arī hercoga aģenti bija ieguvuši tirdzniecības tiesības. Kopumā Gambijas kolonija aptvērusi ap 2000 kvadrātkilometru lielu teritoriju<sup>85</sup> (mūsdienās Gambijas Republikas platība ir 10689 km<sup>2</sup>, tātad

85 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 220. lpp.

kurzemnieku kolonija aizņēmusi gandrīz 20% šīs valsts teritorijas). Attiecībā uz Gambiju hercogam Jēkabam bija tālejoši plāni – atklāt un iegūt savā valdījumā zelta atradnes, kas, pēc iezemiešu nostāstiem, atradās kaut kur uz austrumiem no Gambijas upes augšteces (lielākās zelta atradnes šajā Āfrikas reģionā atrodas tagadējās Gvinejas teritorijā pie Tinkiso upes, ap 200 – 300 km no Gambijas augšteces, savukārt Gambijas garums – ap 1200 km, bet to, protams, tā laika eiropieši vēl nezināja; iespējams, ka mazākā apjomā zeltu varēja atrast arī tuvāk), tomēr šie meklējumi beidzās neveiksmīgi – ekspedīcija, ko vadīja garnizona komandieris Joahims Denigers, pazuda bez pēdām<sup>86</sup>.

Jāsaka, ka visumā hercoga tirdznieciskie darījumi Rietumāfrikā bija samērā veiksmīgi – viņa aģenti iegādājās no iezemiešiem visdažādākās eksotiskās (no grieķu valodas *exotikos* – svešs, svešzemju) preces, kurām Eiropā bija augsta vērtība, pretī dodot daudzkārt lētākus priekšmetus – dzelzs stieņus, cirvjus, nažus, misiņa katlus un bļodas, krāsainus audumus, stikla krelles, dzintara izstrādājumus, spoguļšus un tamlīdzīgi. No iezemiešu valdniekiem tika pirkti arī **vergi**, kas tajā laikmetā bija plaši pieprasīta „dzīvā prece” Dienvidamerikas (tajā laikā dēvētas par Rietumindiju) eiropiešu kolonijās, tomēr Jēkaba organizētā vergu tirdzniecība, kaut arī tolaik bija samērā ienesīga nodarbošanās, netika izvērsta plašākos apjomos, līdz ar to tās īpatsvars hercogistes koloniālajā tirdzniecībā bija nenozīmīgs. Hercogistei labvēlīgo tirdzniecisko darījumu pamatā bija hercoga Jēkaba stingrā etniskā politika: paredzot bargu sodu, bija aizliegta jebkura patvaļa, nicīga attieksme vai vardarbība pret iezemiešiem. Vietējos valdniekus vajadzēja godināt ar salūta šāvieniem, tirdzniecības aģentiem vajadzēja izrādīt cieņu valdniekiem, pasniedzot tiem katrā tikšanās reizē dāvanas, vajadzības gadījumā sniegt iezemiešiem jebkādu iespējamu palīdzību. Aģentiem bija arī aizliegts piedāvāt iezemiešiem nekvalitatīvu preci. Liela nozīme kolonistu saskarsmē ar iezemiešiem bija garīdznieku darbībai – to, piemēram, var secināt no hercoga 1655. gada rīkojuma, ar kuru viņš par Gambijas mācītāju iecēlis garīdznieku

---

86 Barzdeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste. 2. daļa. – R., 1994. 44. lpp.

Joahimu Dannefeldu: „Mēs atradām par nepieciešamu mīlo, dievbijīgo Joahimu Dannefelda kungu iecelt par mācītāju turienes ostā un tai piederīgos apgabalos un likt viņu ordinēt (no latīņu valodas ordinare – noteikt; iesvētīt, apstiprināt garīdznieka amatā), lai viņš visā uzticībā palīdzētu hercoga ierēdņiem un ļaudīm ar mācībām, sprediķiem un sv.[ētā] sakramenta pasniegšanu, lai viņš viņiem būtu gaišs paraugs, vedot Dievam patīkamu dzīvi. Minētam mācītājam nopietni jāraugās arī uz to, kā pagānu prātos varētu ienest pareizu Dieva atzīšanu, kamdēļ viņam jāmacās saprast turienes melno valoda. Bet lai neradītu strīdus vai sarūgtinājumus ne melno, ne arī dažādu ticības šķiru kristīgo starpā, tad viņam jāsamierina no jebkāda reliģijas strīda, disputa un zāvēšanas it īpaši no kanceles, bet visos gadījumos jārīkojas ar lēnprātību un maigumu<sup>87</sup>.” Šāda attieksme pret iezemiešiem krasī atšķīrās no tā, ko afrikāņi piedzīvoja no angļu vai holandiešu puses, tādēļ arī starp hercoga ļaudīm un iezemiešiem bija nodibinājusies cieša draudzība: katrā tirdzniecības apmetnē eiropieši dzīvoja kopā ar vietējiem iedzīvotājiem, iezemiešu karavīri dienēja fortu garnizonos. Aptuveni tiek rēķināts, ka visā Gambijas kolonijas pastāvēšanas laikā uz turieni tikuši nosūtīti tikai ap 300 eiropiešu, no kuriem kādi 20% bijuši izceļotāji no Kurzemes-Zemgales hercogistes, līdz ar to pilnīgi iespējams, ka kolonistu skaitā bijuši arī latvieši<sup>88</sup>. Pārējie eiropieši Gambijā bijuši dāņi, norvēģi, zviedri un vācieši – pārsvarā visi šie ļaudis bijuši algotie karavīri, kolonijas pārvaldē darbojušies tikai 9 – 10 hercoga iecelti augstākie ierēdņi, savukārt tirgotāju skaits nav bijis lielāks par 20 – 30 cilvēkiem<sup>89</sup>.

Neraugoties uz sekmīgo tirdzniecību ar Rietumāfrikas iezemiešiem, hercogs Jēkabs, pateicoties vairāku negodīgu pilnvarnieku noziedzīgajai rīcībai, cieta ievērojamus zaudējumus. Tomēr vislielāko kaitējumu Kurzemes-Zemgales hercogistei nodarīja holandiešu bruņotie iebrukumi Gambijā, īpaši laika posmā no 1658. līdz 1660. gadam, kad hercogs atradās zviedru gūstā. Šo

87 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 221. lpp.

88 Barzdeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste. 2. daļa. – R., 1994. 44. lpp.

89 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 220. lpp.

iebrukumu laikā spilgti izpaudās hercoga īstenotās politikas attieksmē pret iezemiešiem pozitīvā nozīme: kad 1660. gada vasarā holandiešu pārspēks pieveica nelielo Jēkabforta garnizonu un okupēja Andrejsalu, Barras valdnieks pavēlēja apcietināt visus savas zemes teritorijā esošos holandiešus. Barras piemēram sekoja pārējo Gambijas zemju valdnieki, aizliedzot apgādāt holandiešus ar pārtiku un dzeramo ūdeni, kā arī organizējot kopīgu iezemiešu karaspēku hercogam uzticīgā kolonijas pārvaldnieka (gubernatora) Oto Štīla vadībā. Šāda negaidīta pretdarbība piespieda holandiešus Gambiju atstāt, tomēr pirms tam viņi izlaupīja un nopostīja visas hercoga preču noliktavas un citas ēkas, kā arī iznīcināja forta artilēriju. Gubernators Štīls no jauna pārņēma kolonijas vadību, bet – tikai uz neilgu laiku: jau 1661. gada martā viņš bija spiests nodot Gambijas koloniju Anglijai, kas līdz tam tika uzskatīta par hercogistei draudzīgu valsti.

Runājot par hercogistes un Anglijas savstarpējām attiecībām jāatzīmē, ka jau no 17. gadsimta sākuma tās tiešām varēja uzskatīt par draudzīgām, īpaši ar 1603.gadu, kad Anglijas karaļa troni ieguva Stjuartu dinastijas pārstāvis **Jēkabs I** (Džeims [James]). Šajā laikā Anglijā norisēja cīņa atkarā absolūtās monarhijas un parlamentāras valsts piekritējiem, pie tam kā vienai, tā otrai pusei bija savi atbalstītāji citu Eiropas zemju valdošajos slāņos. Šajā starptautiskajā politiskajā cīņā iesaistījās arī Kurzemes hercogs Vilhelms, atbalstīdams Anglijas karali, savukārt Jēkabs I kā pateicību piešķīra Vilhelmam mūža pensiju – samērā ievērojamu naudas summu, kā arī piekrita kļūt par hercoga jaundzimušā dēla, prinča Jēkaba krusttēvu (1610. gadā). 1630. gadā, nenorādot iemeslus, angļu valdība pārtrauca šīs pensijas izmaksu, savukārt hercogs neizmaksātās summas ieskaitīja Anglijas parādos hercogistei. Jēkabs, apceļojot Rietumeiropas valstis, 1635. gadā Londonā iepazinās ar Anglijas karali **Kārli I** (Čārlzs [Charles]), Jēkaba I dēlu, un starp viņiem nodibinājās draudzīgas attiecības (jāpiezīmē, ka 1638. gadā, Kārļa I uzdevumā, angļu diplomātu darbība Žečpospolitas valdnieka galmā veicināja Jēkaba apstiprināšanu Kurzemes-Zemgales hercoga amatā). Anglijas pilsoņu kara laikā, kad norisēja cīņa starp monarhijas un parlamenta piekritējiem,

hercogs Jēkabs aktīvi palīdzēja Kārlim I, nosūtīdams monarhistiem vairākus kara kuģus, ieročus, munīciju un pārtiku, pretim saņemot solījumus atmaksāt hercogam ne tikai par šīm militārajām piegādēm, bet arī parādu par hercogam Vilhelmam neizmaksāto pensiju, līdz ar to Anglijas parāds hercogistei bija kļuvis visai iespaidīgs. Pēc **Olivera Kromvela** (Cromwell) vadītās parlamenta piekritēju armijas uzvaras un karaļa Kārļa I sodīšanas ar nāvi (1649. gadā), Jēkabs kādu laiku vēl turpināja atbalstīt Kārļa I piekritējus un ģimenes locekļus, īpaši troņmantinieku, vēlāko karali **Kārli II**, kuram hercogs nosūtīja vēl 6 kara kuģus<sup>90</sup>, tādēļ valsts varu pārņēmušā Anglijas valdības vadītāja, **lorda protektora** Olivera Kromvela, kara flote sāka vajāt hercogistes tirdzniecības kuģus, nodarot Jēkabam ievērojamus zaudējumus. Šādos apstākļos hercogs Jēkabs bija spiests pārtraukt atbalstu karaļnamam unuzsākt sarunas ar Kromvelu. 1654. gadā hercogs noslēdza ar Angliju neitralitātes līgumu, bet 1657. gadā Kromvels parakstīja brīvas kuģošanas un tirdzniecības līgumu, kas paredzēja plašu labvēlību attiecībā pret kurzemnieku kolonijām – šis līgums ievērojami vājināja holandiešu tieksmes atgūt vadošo lomu starptautiskajā tirdzniecībā. Šāda hercoga Jēkaba politika aizvainoja angļu karaļnamu un, kad pēc Kromvela nāves (1658. gadā) un viņa dēla un varas mantinieka Ričarda nemākulīgās valdīšanas, 1660. gadā Anglijā tika atjaunota monarhija, karalis Kārlis II, kas vēl 1650. gadā bija solījis, ka „[...] mēs apsolām ne tikai atdot Jums atpakaļ minētos kuģus un to apkalpes<sup>91</sup>, bet arī pilnā mērā Jūs apmierināt sakarā ar izdevumiem, kurus mēs pilnā mērā atzīstam”<sup>92</sup>, šķietami „aizmirsā” gan Jēkaba sniegto politisko atbalstu un materiālo palīdzību Stjuartu dinastijai, gan arī Anglijas parādus hercogistei. Kā jau iepriekš minēts, 1661. gadā angļu kara flote piespieda atdot Gambijas koloniju Anglijas pārvaldījumā.

90 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 70. lpp

91 Šeit ir runa par tiem 6 karakuģiem, kurus Jēkabs bija nosūtījis monarhijas piekritēju atbalstam.

92 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 70. lpp

## Hercoga Jēkaba kolonija Tobago salā

Otra hercoga Jēkaba aizjūras kolonija atradās **Tobago** salā, kas ietilpst Atlantijas okeāna Mazo Antiļu salu grupā, netālu no Venecuēlas piekrastes, un ir viena no tagadējās **Trinidadas un Tobago Republikas** sastāvdaļām – Trinidadas sala atrodas ap 37 kilometru attālumā no Tobago. Tobago sala ir smērā neliela: tās garums ir tikai nedaudz lielāks par 42 kilometriem, bet platums – vidēji ap 12, tās platība aizņem apmēram 286 līdz 300 kvadrātkilometrus. Sala ir vulkāniskas izcelsmes un tās vidusdaļa ir samērā kalnaina, sasniedzot 576 metru augstumu. Mitrais un siltais subekvatoriālais klimats nodrošina labus augšanas apstākļus – salā aug kakao koki, kokospalmas, ananāsi, cukurniedras, tabaka, kokvilnas krūmi, kafijas krūmi, banānkoki, citrusaugi, visdažādāko sugu tropiskie koki ar dekoratīvu koksni un citi vērtīgi augi. Bagātīga ir arī Tobago dzīvnieku valsts – gan pārtikā lietojami dzīvnieki, gan kažokzvēri un dekoratīvie putni. Lielā skaitā šeit satopami bruņurupuči, kuru gaļu un olas lieto pārtikai, bet bruņas tiek plaši izmantotas dažādu greznumpriekšmetu darināšanai. Runājot par Tobago salas klimatu jāpiebilst, ka, neraugoties uz tā labvēlīgo ietekmi uz augu un dzīvnieku valsti, **eiropiešiem**, īpaši Eiropas centrālās un ziemeļdaļas iedzīvotājiem, tas bija ļoti **nelabvēlīgs**, un bija nepieciešams ilgstošs laika periods, kamēr kolonisti aklimatizējās – piemērojās vietējiem klimatiskajiem un ģeogrāfiskajiem apstākļiem.

Ziņas par Kurzemes-Zemgales hercogistes pasākumiem Tobago salas kolonizēšanā ir samērā nepilnīgas un reizēm pat pretrunīgas – to varētu izskaidrot ar faktu, ka galvenie, Londonā esošie dokumenti par Tobago, 1668. gadā gāja bojā ugunsgrēkā<sup>93</sup>, bet pārējo Eiropas valstu arhīvos esošie materiāli sniedz tikai daļējas, fragmentāras ziņas, kuras vēsturnieki var dažādi interpretēt (izskaidrot) par labu vienai vai citai ieinteresētajai pusei. Tāpat nav precīzi zināms, kā hercogs Jēkabs šo koloniju ieguva savā valdījumā. Kā vienu no pieņēmumiem var uzskatīt versiju, ka angļu karalis Jēkabs I Tobago

---

<sup>93</sup> Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 70. lpp

salu **dāvinājis savam krustdēlam** – princim Jēkabam, savukārt cits viedoklis pauž, ka Kurzemes-Zemgales hercogs Fridrihs, vai arī princis Jēkabs, būdams hercoga vietvaldis, salu **nopircis no iezemiešiem** 1634. vai 1639. gadā un nometinājis tur kolonistus. Šajā sakarībā var pieminēt pulkveža Džona Skota, kurš 17. gadsimta vidū darbojās angļu Rietumindijas kolonijās, sarakstītās piezīmes „Tobago apraksts”, kur, starp citu, minēts, ka „1634. (šo skaitli var izlasīt arī kā 1649) Kurzemes hercogs (The Duke of Corland) nosūtīja kuģi, sagatavotu tirdzniecībai ar indiāņiem un koloniju pārņemšanai. Jau iepriekš pietiekami informēts par viņu tieksmi tirgoties ar holandiešiem vai angļiem, [Kurzemes hercogs] nopirka Tobago un tās iedzīvotāji to atstāja viņa pilnā īpašumā, lai paši dotos uz Gvajānu, Trinidadu un daži pat uz Svētā Vincenta salu, kas atrodas 40 jūdzes ziemeļaustrumos no Tobāgo. Šie ļaudis [kurzemnieki] bija „jaunroči”, kā tajos apgabalos mēdza teikt. Piedzīvojušu plantatoru viņiem nebija. Viņi nāca no ļoti tāliem ziemeļiem un viņu vidūneviens nezināja par uzturu un medicīnu attiecīgajā gadalaikā. [Pasākums] beidzēs ar 212 vīru bojā eju.”<sup>94</sup> Iespējams, ka šie 212 bojā gājušie kolonisti bijuši hercoga muižu dzimtļaudis, kas nosūtīti uz Tobago piespiedu kārtā<sup>95</sup> – uz to netieši norāda hercoga Jēkaba turpmāko gadu rīcība – uz kolonijām tika sūtīti brīvprātīgie, galvenokārt holandieši, angļi un citu tautību pārstāvji, kam jau līdz tam bijusi lielāka vai mazāka pieredze dzīvot un strādāt citos klimatiskajos un ģeogrāfiskajos apstākļos. Tajā pašā laikā nevar izslēgt iespēju, ka arī turpmāk hercogistes kolonijās darbojušies izceļotāji no Kurzemes un Zemgales, īpaši cilvēki, kas, būdami hercoga flotes dienestā, tālajos jūrasbraucienos bija pietiekami pieredzējuši, lai izdzīvotu arī ziemeļeiropietim nepierastos apstākļos.

Bez minētajiem viedokļiem, kādā veidā hercogs Jēkabs ieguvis savā valdījumā Tobago salu, pastāv arī vēl citi. Tā, piemēram, pastāv uzskats, ka Jēkabs salu **nopircis** no ietekmīga angļu politiskā darbinieka, lorda Roberta Riča, **Vorvikas (Warwieck) grāfa**, kuram uz lēņa tiesībām bijušas piešķirtas

94 Turpat, 75. – 76. lpp.

95 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 76. lpp

vairākas Dienvidamerikas piekrastes salas, bet ir arī tādi viedokļi, ka karalis Kārlis I šīs lēņa tiesības Vorvikas grāfam, kas bijis karaļa pretinieku pusē, atņēmis un piešķīris Tobago hercogam Jēkabam kā samaksu par palīdzību, tomēr pilsoņu kara apstākļos nav paspējis šo darījumu dokumentāli noformēt. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka pēc Kārļa I sodīšanas Anglijas Republikas protektors Olivers Kromvels hercoga Jēkaba tiesības uz Tobago salu tomēr apstiprinājis<sup>96</sup>. Iespējams arī tāds variants, ka Jēkabs nopircis salu no Vorvikas grāfa jau 1640. gadā, būdams vēl tikai hercogistes vietvaldis – uz šādu pirkšanas faktu norāda arī Anglijas valdība atzinums vēl 1700. gadā<sup>97</sup>, bet tajā pašā laikā var arī uzskatīt, ka hercogs, izmantodams tā laika nestabilo politisko stāvokli Anglijā un, līdz ar to, Vorvikas grāfa nespēju aizsargāt savus aizjūras valdījumus, izmantojis situāciju savā labā un nav grāfam neko samaksājis<sup>98</sup>. Jāpiebilst, ka, vismaz teorētiski, Vorvikas grāfs savu, no karaļa saņemto lēni, nemaz **nav bijis tiesīgs pārdot**, tādēļ kāds hercogistes arhīvos saglabājies dokuments, datēts ar 1668. gadu vēsta, ka hercogs Jēkabs „iegūvis Tobago salu **draudzīgā nokārtojumā** no Vorvikas grāfa”<sup>99</sup>, savukārt citā, 1686. gada dokumentā minēts, ka „Viņa Augstība, Hercogs Jēkabs, kura krustēvs bija Karalis Džeimss [Jēkabs], **nopirka** salu no Vorvikas grāfa, karalim Čārlzam I (Kārlim I) **piekrītot**”<sup>100</sup>. Vēl nepieciešams atzīmēt, ka Tobago salu par savu īpašumu uzskatījuši arī **holandieši**, kas mēģinājuši šeit ierīkot koloniju jau 1628. gadā, nosaucot salu par Jauno Valherenu (kādas nelielas Holandes salas vārdā), bet nocietināto apmetni - par Jauno Flisingenu (Holandes ostas pilsētas Flīsingenas vārdā). Dažus gadus vēlāk, tuvējo salu iezemiešu iebrukumu dēļ, holandieši bijuši spiesti to atstāt, tomēr jau pēc neilga laika – 1633. gada beigās vai 1634. gada sākumā atkal atgriezās. Arī šoreiz holandiešiem neveicās – viņiem stājā pretī spāņu kolonizatori. Pēc

---

96 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 231. lpp.

97 Turpat.

98 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970.

97. lpp

99 Turpat, 96. lpp.

100 Turpat, 97. lpp.

ilgstošām cīņām, kurās tika iesaistīti arī iezemieši – savstarpēji naidīgie **aravaki**, kas atbalstīja holandiešus, un spāņiem draudzīgie **karībi**, holandieši 40-to gadu pirmajā pusē salu atkal pameta, lai no jauna ierastos 1654. gadā, neilgi pēc tam, kad šeit jau bija apmetušies hercoga Jēkaba ļaudis. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka šajā laikā holandieši bija noslēguši miera līgumu ar Anglijas protektoru Oliveru Kromvelu, kurš, savukārt, nevēlējās iejaukties holandiešu un hercoga strīdos par tiesībām kolonizēt Tobago, tādēļ, tajā pašā 1654. gadā, viņš rakstīja izvairīgu vēstuli Kurzemes-Zemgales hercoga sūtnim: „Viņa Augstība atzīst, ka šie ierosinājumi (jautājumi par Tobago piederību) ir tāda rakstura, kas sevī ietver zināmas grūtības, kā attiecībā uz viņa paša, tā uz republikas pavalstnieku darīšanām, kas ir tirgoņi tajās teritorijās un kā pirmie atklājēji jau sen ieguvuši ar Anglijas Lielo Zīmogu tiesības uz zināmām priekšrocībām un privilēģijām, kuras Viņa Augstība nekādi nevar neievērot vai padarīt nederīgas, vai sagādāt grūtības viņu tirdzniecībai. Un šajos ierosinājumos [...] ir tieša tendence kaitēt angļu tirdzniecībai, ja ne tieši to likvidēt, un nodot visu Jūsu kurzemnieku rokās. [...] Bez tam Viņa Augstība nesen [...] noslēdzis līgumu ar viņa kaimiņiem (domāti holandieši) [...] un daži no tiem, iespējams, ir ieinteresēti par šo tirdzniecību [...] un viņiem ir jautājumi un strīdi ar [Jūsu] Hercogu tieši tajā pašā sakarā, kādēļ Viņa Augstība nevar ieinteresēties vai iejaukties šajā sakarā.”<sup>101</sup>

Kā jau minēts, hercoga Jēkaba ļaudis ieradās Tobago salā 1654. gadā. Šai ekspedīcijai, ko vadīja hercoga pilnvarnieks **Villems [Vilhelms] Mollenss**, tika sagatavots kuģis - fregate „**Kurzemes hercogienes ģerbonis**” (Das Wappen der Herzogin von Kurland) ar 25 jūrnieku apkalpi un bruņots 45 lielgabaliem. Kuģis atstāja Ventspils ostu 1653. gada novembrī, un uz klāja atradās 124 karavīri un 80 kolonistu ģimenes ar nepieciešamākajiem iedzīves priekšmetiem un mājlopiem. 1654. gada maijā „Kurzemes hercogienes ģerbonis” noenkurojās plašā, kuģu piestātnei ļoti piemērotā līcī, ko nodēvēja par **Jēkaba līci** (tagad Lielais Kurzemes līcis - angļu valodā Great Courland Bay). Pašu salu, ko ekspedīcijas vadītājs un topošās kolonijas pārvaldnieks

101 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 97. – 98. lpp

jeb gubernators Mollenss, svinīgi paziņojis, ka hercoga Jēkaba vārdā pārņem tās pārvaldīšanu, nosauca par **Jaunkurzemi** (Neu-Kurland). Netālu no Jēkaba līča atradās otrs, mazāks, bet arī piemērots ostas ierīkošanai, kas ieguva Liepājas līča (tagad **Mazais Kurzemes līcis** - Little Courland Bay) apzīmējumu. Vietā, kur Jēkaba līcī ietecēja salas lielākā, ap 20 kilometru garā upe, kurai tika dots **Kurzemes** vārds (Courland River), kolonisti samērā īsā laikā - no maija līdz augusta vidum – uzcēla spēcīgu, iebrucējiem grūti pieejamu cietoksni – Jēkaba fortu, kas laika gaitā tika aizvien pilnveidots. Jāatzīmē, ka šajā vietā pirms vairākiem gadiem atradusies iepriekš pieminētā holandiešu apmetne - Jaunā Flisingena, bet no tās celtnēm un aizsargbūvēm nekas vairs nebija saglabājies. Pie forta izveidojās neliela pilsētiņa, nosaukta par Jēkabpili (Jacobusstadt), kurā apmetās tirgotāji un amatnieki (Jēkabpils vietā tagad atrodas nelielā **Plimutas** pilsēta, saglabājušās arī Jēkabforta drupas). Lai tiktu gādāts par kolonistu garīgo dzīvi, Jēkabpilī uzcēla **pirmo luterāņu baznīcu** Amerikas kontinentā. No kurzemnieku kolonijas sākuma gadiem ir saglabājies Jēkabpils pilsoņu zvēresta teksts, kas datēts ar 1655. gada 10. maiju:

*„Mēs apsolām un zvēram Visaugstākajam Dievam, mūsu Augstdzimušajam Firstam un valdniekam, Jēkaba kungam, Vidzemes, Kurzemes un Zemgales hercogam, mūsu žēlīgajam firstam un valdniekam, tāpat augstdzimušajai hercogienei un valdniecei, kā arī viņu mantiniekiem un pēcnācējiem, kopš mēs esam šeit iekārtojušies kā paklausīgi pilsoņi viņa Augstības zemē, Tobago salā, Viņa protekcijā, un nometušies šajā zemē viņa Augstības nozīmētā un ieceltā Gubernatora Vilhelma Mollensa pārziņā: aizsargāt Viņa Augstības intereses viņa fortā un visos Viņa augstības kuģos, kas atrodas šajos ūdeņos, šos kuģus, kā arī zemi, cik labi vien varēdami; un mēs uzvedīsimies, kā piederas un pienākas labiem, uzticamiem pavalstniekiem, un, ja Dievs būs gribējis, lai ienaidnieki mums uzbrūk, tad mēs visi kopā uzņemsimies jo sevišķi sargāt šo augšminēto zemi, kā arī kuģus un fortus, uzticami līdz pēdējam vīram, un ja notiks jebkāda nodevība, ko lai Dievs novērš, pret Viņa Augstības zemi, fortiem un kuģiem, kā arī pret kuģa*

*komandieri, un tā tiks īstenota, tad mēs visi to atklāsim un piedāvāsim vispilnīgāko aizsardzību kā uzticami pavalstnieki; tāpat mēs sargāsim noslēpumus, cik tālu tie mums būs uzticami, tos neatklājot; un mēs stingri zvēram pakļauties šiem noteikumiem un punktiem, lai Dievs ir mūsu glābējs.*

*Parakstījuši 1655. gada 10. maijā*

*Jan I. Mulke, Hendrick Bradeck, Willem Burres, Jan Brewer, Hendrick Adams, Willem Kerst, Samuel Vontz, Henrich Kennisch, Robbert Perkens, Ewerd Good, Joseph Hall, Jan Pitvogel, Rutgert Krosvegh, Frans Tunstall, Tonnas Mose, Jan Stenck, Anthoni Damny, Wolter Wossid.*<sup>102</sup>

No šajā dokumentā minētajiem vārdiem un uzvārdiem var secināt, ka Jēkabpils pilsoņu kopienā veidojuši holandiešu, angļu un vācu tautības cilvēki, tomēr iespējams, ka starp viņiem ir arī daži latvieši. Tā, piemēram, minētais Jans Mulke patiesībā varētu būt bijis Jānis Muļķis, Burres – Buris(Burvis), Kerst – vai nu latviešu Ķersts, vai skandināvu Kersten, Kennisch – Ķēniņš, Perkens – Pērkons (varētu būt arī angļu Perkins). Arī uzvārds Brewer varētu būt latviskais Brūveris<sup>103</sup>. Jāsaka gan, ka tie ir tikai pieņēmumi, kas nav pierādāmi, bet tajā pašā laikā jāatzīst, ka kolonistu, kā arī karavīru vidū noteikti ir bijuši **latviešu** tautības cilvēki, varbūt pat lielākā skaitā, nekā cittautieši. Šādu pieņēmumu var pamatot vispirms ar to, ka vairākums kolonistu izbrauca no Ventspils, tātad tie varēja būt galvenokārt tikai hercogistes iedzīvotāji. Bez tam – kādā tā laika dokumentā minētas kolonistiem piešķiramās zemes platības atkarībā no viņu sociālā stāvokļa, un šeit var redzēt, ka **vienkāršam kareivim** vai **kalpam** iedalāmi 60 morgeni jeb aptuveni 42 hektāri zemes, savukārt **dzimtcilvēkam** – 30 morgeni jeb aptuveni 21 hektārs (kapteiņa dienesta pakāpei atbilstošā persona varēja saņemt 300 morgenu jeb 213 hektāru lielu zemes platību; patiesībā jebkura kolonista ģimene varēja iegūt tik lielas platības, cik spēja apstrādāt, savukārt par darbaspēka trūkumu arī nevajadzēja raizēties, jo jebkura saimniecība par samērā nelielu samaksu varēja iegūt savā īpašumā afrikāņu **vergus**, ko

102 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970.

114. lpp

103 Turpat.

hercoga pilnvarnieki bija iepirkuši Gambijas kolonijā (pēc dažiem aprēķiniem Tobago kolonijā caurmērā bijuši ap 10 vergu uz vienu saimniecību<sup>104</sup>, tomēr šis skaitlis varētu būt arī pārspīlēts). Minētie dzimtcilvēki, visticamāk, varēja būt gandrīz vai vienīgi hercogistes zemnieki, kas sodīti par kādiem pārkāpumiem ar izsūtīšanu uz koloniju (zināms, ka tajā laikā Somijas un Vidzemes zemniekus par nelieliem pārkāpumiem uz savām kolonijām Ziemeļamerikā izsūtīja zviedru valdība<sup>105</sup>, tādēļ, kaut arī tam nav dokumentāla apstiprinājuma, var pieņemt, ka tā rīkojies arī Kurzemes-Zemgales hercogs), līdz ar to var uzskatīt, ka samērā ievērojams skaits nelielo plantāciju īpašnieku bijuši **latvieši**, kas no dzimtļaužu kārtas šeit kļuva ne tikai par **brīviem zemkopjiem**, bet pat par **vergturiem**. Šajā sakarībā jāpiebilst, ka hercogistes kolonijās afrikāņu vergiem bija daudz labāki dzīves apstākļi, saimnieku attieksme pret viņiem bija humānāka nekā angļu, holandiešu vai spāņu kolonijās, tādēļ hercoga ļaudis ienaidnieku iebrukuma gadījumā varēja paļauties arī uz savu vergu līdzdalību kolonijas aizsardzībā<sup>106</sup>.

Pirmajiem hercogistes kolonistiem, kas ieradās Tobago salā, tuvākajos gados pievienojās citi izceļotāji. Tā, piemēram, 1656.gadā kuģis „Konstantia”(„Pastāvība”) aizveda uz Tobago 120 – 130 karavīru, 1657. gada rudenī no Ventspils izgāja kuģis „Die Paxs” („Miers”) ar 120 kolonistiem<sup>107</sup>. Iespējams, ka arī citi hercogistes kuģi, kas samērā regulāri ieradās Tobago, atveda lielāku vai mazāku skaitu kolonistu – gan karavīru, gan zemkopju. Kopējais Kurzemes kolonistu skaits salā nav precīzi zināms – dokumenti norāda tikai 524 cilvēkus, kas no Ventspils pārvesti uz Tobago, un var pieņemt, ka daži simti izceļotāju šeit ieradušies arī citādākā ceļā, tādējādi kopējas hercogistes kolonistu skaits varētu būt sasniedzis ap 1000 cilvēku.

---

104 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 234. lpp.

105 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 117. lpp

106 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 237. lpp.

107 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 129. - 130. lpp

Izceļotāji savās saimniecībās galvenokārt nodarbojās ar cukurniedru, tabakas, dažādu garšaugu un kokvilnas audzēšanu, krāskoku materiālu sagatavošanu. Piekrastes iedzīvotāji nodarbojās arī zvejniecību un pērļu iegūšanu no tropisko jūru gliemežiem - pērļenēm. Zivju zvejniecība un bruņurupuču medīšana papildināja kolonistu samērā trūcīgo uzturu – pārtikas labību vajadzēja ievest no Kurzemes. Jāsaka, ka eiropiešu dzīves apstākļi Tobago salā bija ļoti smagi. Neierastais klimats un svešādaais uzturs veicināja dažādu tropisko slimību izplatīšanos, līdz ar to samērā liela bija cilvēku mirstība, bez tam daudzi kolonisti gāja bojā arī iezemiešu uzbrukumos<sup>108</sup>.

Tobago koloniju apsargāja Jēkabfortā izvietotā algotņu **karaspēka vienība** – rota, kuras sastāvā sākotnēji bijuši ap 170 virsnieku un kareivju (vēlāk izveidota vēl viena rota), kā arī samērā spēcīga cietokšņa artilērija – ap 28 dažāda tipa lielgabalu, bez tam militārajam dienestam bija pakļauti visi ieročus nest spējīgie kolonijas vīrieši, kas veidoja **zemessardzes** jeb **milicijas** (no latīņu valodas militia – karadienests) pulku<sup>109</sup>. Jau kolonijas veidošanas sākumā hercoga ļaudīm vajadzēja iesaistīties bruņotā cīņā pret citiem pretendentiem (no latīņu valodas praetendentis – kāds, kas tīko pēc kaut kā, cenšas pierādīt savas tiesības uz kaut ko) uz virskundzību salā – **holandiešiem**.

Holandiešu ekspedīcija, ko organizēja ievērojamas tirgotāju dzimtas pārstāvji – brāļi Adriāns un Kornēlijs **Lampsini**, ieradās Tobago piekrastē tajā pašā 1654. gadā, kad kurzemnieki, tikai četrus mēnešus vēlāk, un apmetās salas pretējā pusē – dienvidrietumos no Jēkabforta, izveidojot apmetni – pilsētiņu **Lampsinstounu** (zināma arī kā **Jaunflīsinga**; mūsdienās tajā vietā atrodas Tobago salas lielākā pilsēta **Skarboro**) un izbūvējot Lampsinbergas cietoksni, kas vēlāk tika nosaukts holandiešu komendanta vārdā par Beverena fortu. Ieradušies Tobago, holandieši sākotnēji mēģināja savus konkurentus – kurzemniekus no tās izspiest, tomēr pēc dažām bruņotām sadursmēm, kurās pārspēks bija hercoga ļaužu pusē, brāļi Lampsini bija spiesti atzīt Jēkabu par

108 Barzdeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste. 2. daļa. – R., 1994. 48. lpp.

109 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 236. – 237. lpp.

salas vienīgo valdnieku un maksāt hercogistei pienācīgās nodevas<sup>110</sup>. Hercogs, savukārt, atļāva holandiešiem ierīkot savas plantācijas, veikt saimniecisko darbību un tirdzniecību pēc tādiem pašiem nosacījumiem, kādi bija hercogistes kolonistiem, bez tam, lai uzsvērtu, ka visa sala ir hercogistes īpašums, Jaunflīsinga tika pārdēvēta par **Jaunjelgavu**, bet Beverena forts – Jēkaba dēla Ferdinanta vārdā par **Ferdinandpili**. Ar hercogisti saistīti nosaukumi tika doti arī vairākiem ģeogrāfiskajiem objektiem, kas atradās holandiešu apdzīvotajā salas daļā, piemēram, divus plašākos jūras līčus abpus Jaunjelgavai nodēvēja par **Kazimira** un **Fridriha** līčiem.

Hercoga Jēkaba iecietīgā attieksme pret holandiešiem – mierīgā līdzāspastāvēšana - izrādījās liktenīga kurzemnieku kolonijai. Lampsini sekmīgāk īstenoja saimniecisko darbību savā teritorijā, tādejādi veicinot kolonistu skaita palielināšanos un, līdz ar to, arī holandiešu militārā spēka pieaugumu. 1659. gada sākumā, kad Tobago koloniju sasniedza ziņa par zviedru iebrukumu Kurzemes-Zemgales hercogistē un hercoga Jēkaba sagūstīšanu (1658. gada 10. oktobrī), holandieši aplenca Jēkabfortu, tomēr cietoksni ieņemt nespēja. Sākās sarunas starp abām pusēm par visas kolonijas nodošanu holandiešu pārziņā uz laiku, kamēr noskaidrosies hercoga Jēkaba un hercogistes tālākais liktenis. Holandiešiem izdevās pierunāt savu tautieti, hercoga vietvaldi – salas gubernatoru Villemu Mollensu doties uz Eiropu, lai viņš noskaidrotu stāvokli un mēģinātu sniegt hercogam politisku palīdzību. Tādejādi holandieši gan atbrīvojās no hercogam uzticamā ierēdņa, bet viņu tiešais mērķis – pārņemt visu varu kolonijā – vēl aizvien neizdevās, jo cietokšņa komendants **Kristiāns Holcbruhs**, kas pēc Mollensa aizbraukšanas pārņēma savās rokās visu kolonijas administratīvo varu, atteicās pakļauties holandiešiem, norādot, ka hercogistē „karš neilgs mūžīgi. Būs atkal miers un citi valdnieki palīdzēs mūsu žēlīgajam kungam nokļūt dzimtenē. Tā kā viņš ir neitrāls valdnieks un nav saņemts gūstā kaujas laukā, viņš nepaliks vienmēr

---

110 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970.  
125. lpp

gūsteknis”<sup>111</sup>. Redzot Holcbruha nelokāmo uzticību hercogam, holandieši sāka pielietot viltīgākus paņēmienus. Viņu komendants Huberts van Beverens personīgi uzsāka sarunas ar atsevišķiem kurzemnieku garnizona karavīriem, solot visiem izmaksāt aizkavēto algu un palīdzēt pārcelties uz Eiropu, ja viņi nodotu Jēkabfortu holandiešu pārvaldīšanā līdz tam laikam, kamēr hercogs Jēkabs atkal atgūtu rīcībspēju. Šādi solījumi izsauca šķelšanos forta garnizonā – jāatzīmē, ka kara algotņi bija dažādu tautību cilvēki, līdz ar to dažāda bija arī viņu attieksme pret notiekošo, bez tam, ņemot vērā, ka pēc zviedru iebrukuma Zemgalē un Kurzemē, bija pārtraukti visi kolonijas sakari ar hercogisti līdz ar to karavīri nevarēja saņemt pienākošos algu. Tādēļ holandiešu piedāvājumi daudziem garnizona karavīriem šķita pieņemams. 1659.gada 11. novembrī Jēkabfortā notika sacelšanās pret hercogam uzticīgo virsnieku Holcbruha un sazvērnieku vadoņi, vienojušies ar van Bēverenu par attiecīgu atlīdzību, 11. decembrī, parakstīja līgumu, ar kuru Jēkabforts un visa pārējā hercogistes kolonija tika nodota holandiešu rīcībā. Lielākā daļa hercoga ļaužu tika pārvesti uz Itālijas, Portugāles un citām Eiropas ostām un atstāti likteņa ziņā.<sup>112</sup> Šajā sakarībā jāatzīmē, ka piecus mēnešus vēlāk, saskaņā ar 1660. gada 3. maija Olīvas miera līgumu, hercogs Jēkabs no zviedru gūsta atbrīvojās un atsāka hercogistes pārvaldīšanu. Tobago garnizons, bez palīdzības no ārpuses, bija noturējies pret holandiešiem 14 mēnešus. Ņemot vērā, ka cietoksnī vēl aizvien bijuši pietiekami lieli pārtikas un munīcijas krājumi (vairāk nekā 100 tonnas miltu un citi apgādes līdzekļi<sup>113</sup>), iespējams, ka kolonisti būtu varējuši izturēt arī šo atlikušo laiku.

Zviedru okupācijas laikā hercogistes saimniecība bija pilnīgi izpostīta – sagrautas lielākās pilsētas, muižas un ražošanas uzņēmumi, ievērojami samazinājies cilvēku, kā arī mājlopu skaits. Neraugoties uz gandrīz bezcerīgo stāvokli, Jēkabs enerģiski uzsāka saimniecības atjaunošanu. Jau pirmajās

111 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 142. lpp

112 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 144. lpp

113 Turpat, 143. lp.

dienās pēc gūsta hercogs deva rīkojumu atsākt Ventspilī kuģu būvēšanu un, neraugoties uz to, ka kuģu būvētavā tajā laikā bija palikuši vairs tikai 5 vācu un 22 latviešu tautības ierēdņi, meistari un strādnieki, jau pēc dažiem gadiem hercoga rīcībā bija jau 6 jauni, lieli kuģi<sup>114</sup>, bet, pieskaitot vēl atlikušos, kas šajā laikā atradušies dažādās pasaules jūrās, 1663. gadā hercoga flotē bijuši 36 kuģi, bruņoti 24 - 25 lielgabaliem<sup>115</sup>. Samērā īsā laikā tika atjaunoti arī gandrīz visi ražošanas uzņēmumi, attīstīta lauksaimnieciskā ražošana.

Vienlaikus ar hercogistes saimniecības atjaunošanu, Jēkabs uzsāka aktīvu diplomātisko darbību, lai atgūtu zaudētās kolonijas. Sākotnēji sarunas ar Angliju bija nesekmīgas – kā jau iepriekš minēts, karalis Kārlis II nespēja piedot hercogam sadarbību ar protektoru Oliveru Kromvelu, tādēļ 1661. gadā angļu kara flote okupēja Gambijas koloniju, un vienīgais panākums hercoga sūtnim Ādolfam Volfrātam, kura uzdevums bija panākt koloniju atdošanu hercogistei, bija karaļa 1662. gadā dotā atļauja hercogam Jēkabam brīvi tirgoties Gambijas upē<sup>116</sup>, savukārt Tobago jautājums šajās sarunās vispār netika pieminēts, jo šajā laikā Anglijai bija draudzīgas attiecības ar Holandi, bet holandieši, kā zināms, kurzemnieku koloniju bija pārņēmuši savā valdījumā. Jāpiebilst, ka par šāda līguma parakstīšanu karalis Kārlis II apbalvoja hercoga sūtni ar zelta ķēdi, savukārt hercogs Jēkabs par hercogistes interešu neievērošanu lika Volfrātu apcietināt un nodot tiesai. Tomēr jau pēc neilga laika stāvoklis mainījās – angļu tirgotājus neapmierināja holandiešu spēcīgā konkurence, tādēļ starp abām valstīm iesākās karadarbība (šādi militārie konflikti starp Angliju un Holandi 17. gadsimta otrajā pusē norisēja vairākkārt). Šādos apstākļos angļu karalis „atcerējās” hercoga sniegto palīdzību iepriekšējos gados un 1664. gada 17. novembrī noslēdza ar Jēkabu jaunu līgumu, atzīstot hercogistes tiesības uz Tobago koloniju, tajā pašā laikā paturot Gambiju savā valdījumā, atļaujot hercoga ļaudīm brīvu tirdzniecību un

---

114 Turpat, 156. lpp.

115 Turpat, 162. lpp.

116 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 162. lpp

tiesības ierīkot Gambijā preču noliktavas. Starp citu - brīvās tirdzniecības tiesības bija tikai nosacītas, jo angļi hercoga kuģus pastāvīgi aizturēja jau ceļā uz Āfriku, un nereti pat sagūstīja un izlaupīja. Šis līgums uzskatāms par angļu diplomātijas meistardarbu: hercogs Jēkabs bija spiests **iemainīt vienu savu likumīgo īpašumu – Gambiju pret otru, tikpat likumīgu – Tobago**, kuru, starp citu, hercogs saviem spēkiem nemaz nespēja atgūt no holandiešiem.

Turpmākajos gados Tobago vairākkārt pārgāja no vienām rokā citās – par kolonijām (ne tikai Tobago, bet arī citām šī reģiona teritorijām) pastāvīgi cīnījās Holande, Anglija, Francija, reizēm arī Spānija. Tajā pašā, 1664. gadā, angļi padzina no salas holandiešus (it kā hercoga Jēkaba interesēs), bet jau pēc gada to ieņēma franči, kas tajā laikā bija holandiešu sabiedrotie pret Angliju. 1667. gada pavasarī, baidīdamies no iespējamā angļu uzbrukuma, franči atstāja Tobago un salā no jauna nostiprinājās holandieši. Nesagaidāms reālu angļu palīdzību, hercogs Jēkabs 1668. gada rudenī nosūtīja ar kuģi „Islandfahrer” („Islandes braucējs”) uz Tobago ekspedīciju virsnieka Valtmaņa un kapteiņa Karstena vadībā. Kuģis veiksmīgi sasniedza salu, bet abu komandieru savstarpējo nesaskaņu, kā arī Valtmaņa bezrūpības dēļ<sup>117</sup> ekspedīcijas dalībnieki cieta neveiksmi un bez panākumiem atgriezās Ventspilī.

1672. gadā salu no jauna okupēja angļi, un 1674. gadā Anglija, noslēgusi mieru ar Holandi, paziņoja hercogam, ka Tobago ir atbrīvota. Jēkabs nekavējoties sarīkoja jaunu ekspedīciju, ko divos kuģos nosūtīja uz atgūto koloniju, bet kuģu virsnieki izšķērdēja visu hercoga mantu jau Dānijas un Holandes ostās<sup>118</sup>. Pēc diviem gadiem Jēkabs nosūtīja uz Tobago jaunu ekspedīciju divos kuģos, bet tos sagūstīja franču pirāti. Šajā laikā salā no jauna bija nostiprinājušies holandieši, bet to iegūt vēlējās arī Francija. 1677. gada februārī Tobago piekrastē ieradās spēcīga franču kara flotes eskadra – 10 spēcīgi bruņoti karakuģi, kurus pavadīja daži mazāki, paredzēti sakaru uzturēšanai. Uz kuģiem atradās pāri par 3000 jūrnieku un ap 1000 karavīru.

117 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970.

186. lpp

118 Bundurs Ž. Senās latvju kolonijas Gambija, Tobago. – R., 1992.19. lpp.

Arī holandiešu spēki bija ievērojami – 8 lielie karakuģi un vairāki palīgkuģi, savukārt dzīvo spēku veidoja 824 jūrnieki un 460 karavīri, līdz ar to franču pusei tomēr bijis ievērojams pārspēks. Militāras sadursmes sākās jau februāra beigās, bet 3. martā norisēja izšķirošā cīņa gan uz cietzemes, gan jūrā, Sarkano klinšu (Kazimira) līcī, kas iegājušas vēsturē kā viena no lielākajām tā laika jūras kaujām. Bojā gāja gandrīz visi franču un holandiešu kara flotes kuģi, lieli bija arī dzīvā spēka zaudējumi: frančiem krita ap 1800 (pēc dažām ziņām pat 2500) cilvēku, savukārt holandieši zaudēja ap 1500 cilvēku, to skaitā 250 bērnu, sieviešu un sirmgalvju, kā arī 300 vergu. Kaut arī pēc šīs kaujas franči uzskatīja sevi par uzvarētājiem, faktiski tomēr uzvaru guva holandieši, saglabādami Tobago savu koloniālo varu.<sup>119</sup> Jāsaka gan, ka holandiešu stāvoklis bijis ļoti slikts – no 1600 kolonistiem salā palikuši tikai ap 600 cilvēku, arī militārais spēks bija palicis samērā mazskaitlīgs, bez tam trūka pārtikas un bruņojums. Ņemot vērā šos apstākļus, tā paša gada decembrī Francija nosūtīja uz Tobago jaunu militāro ekspedīciju. Neraugoties uz holandiešu izmisīgo pretošanos, franči guva pārliecinošu uzvaru un holandiešu kundzība šajā kolonijā beidza pastāvēt uz visiem laikiem.

Pēc franču uzvaras hercogs Jēkabs uzsāka sarunas ar Francijas valdību par kompensācijas piešķiršanu sakarā ar franču sagūstītajiem hercogistes kuģiem, kā arī par Tobago salu – tās vietā hercogs aicināja franču karali piešķirt hercogistei kādu citu salu vai arī īpašuma tiesības Francijā. Karalis Luijs XIV tomēr neesot uz šīm hercoga prasībām atsaucies. Hercogs turpināja diplomātiskās sarunas arī ar Angliju, kas, savukārt, piedāvāja Jēkabam apmaiņai pret Gambiju un Tobago citas, platības ziņā pat lielākas, bet kolonizēšanai nepiemērotas teritorijas Mazo Antiļu salu grupā. Hercogs, protams, no šādiem neizdevīgiem piedāvājumiem atteicās. Turpmāko sarunu gaitā karalis Kārlis II tomēr, šķiet, „atcerējās” hercoga Jēkaba pakalpojumus Anglijas karaļnamam iepriekšējos gados, tādēļ 1680. gada sākumā deva rīkojumu Barbadosas gubernatoram (Barbadosa – angļu kolonija, tagad neatkarīga valsts Mazo Antiļu salu grupā) atbalstīt hercoga sūtītās ekspedīcijas

---

119 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 207. - 215. lpp

un sniegt viņam visu iespējamo palīdzību<sup>120</sup>. Jau tā paša gada februārī ar kuģi „Der Schwann” („Gulbis”) uz Tobago devās ekspedīcija leitnanta Roberta **Beneta** vadībā. Sabrukušā Jēkabforta vietā Benets uzcēla jaunus nocietinājumus (tā saukto „Beneta fortu”), tādējādi uzlabojot kolonijas aizsardzības spējas. Par Tobago kolonijas pārvaldnieku (gubernatoru) hercogs bija iecēlis pulkvedi Franci fon **Monku**, bet dažādu apstākļu dēļ viņa ierašanās salā aizkavējās, tādējādi koloniju faktiski vadīja Benets, kas savas pilnvaras izmantoja galvenokārt personiskās interesēs, pārdodams angļu Barbadosas kolonijai ne tikai kolonistu ražojumus, bet arī no hercogistes atvestos pārtikas produktus, ieročus, to skaitā vairākus lielgabalus, un pat kādus 10 - 12 kolonistus – hercoga pavalstniekus, to skaitā ne tikai zemniekus, bet pat kāda Kurzemes mācītāja dēlu<sup>121</sup>. Šāda rīcība ievērojami pasliktināja jau tā grūtos kolonistu dzīves apstākļus, ko vēl vairāk apgrūtināja biežie apkārtējo salu, īpaši Trinidadas iezemiešu – karību, kā arī franču pirātu (jūras laupītāju) iebrukumi, tādēļ daudzi cilvēki pameta Tobago un pārcēlās uz Barbadosu, kur, apmēram pēc nepilnu gadu ilgas darbošanās, patvērumu atrada arī Benets.

1682 gada sākumā Tobago ieradās gubernators, pulkvedis fon Monks ar kolonistiem un karavīriem, ievērojamu daudzumu pārtikas produktu un bruņojuma. Zinādams, ka kolonistiem bieži radās bruņotas sadursmes ar iezemiešiem, hercogs jau 1681. gada septembrī Monkam ar īpašu rīkojumu bija piekodinājis uzturēt ar karībjiem un citām indiāņu ciltīm labas attiecības („[...] Pie tam Jūs raudzīsiet pieturēties pie jau agrāk ar indiāņiem noslēgtās draudzības un turpināt atkal tirdzniecību ar tiem [indiāņiem] no Trinidadas, kā arī no sv. Vincenta un sv. Lūcijas un no citām turpat esošām salām [...]”<sup>122</sup>). Jaunais salas gubernators izrādījās spējīgs organizators, un jau samērā neilgā laikā kolonijā atjaunojās saimnieciskā darbība, uzlabojās kolonistu dzīves apstākļi un materiālais stāvoklis. Atsākās arī tirdznieciskie darījumi un preču pārvadājumi, un varēja cerēt, ka Tobago sasniegs atkal tādu pašu labklājības

120 Turpat, 232. lpp.

121 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 238. lpp

122 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 251. lpp.

līmeni, kā kolonizācijas sākuma gados. Tas tomēr nenotika, jo Monkam, attiecībā uz iezemiešiem, bija citādāks viedoklis, kā hercogam: tā vietā, lai censtos nodrošināt draudzīgas attiecības ar iezemiešiem, viņš pirmais uzsāka uzbrukumu to vienībām, nežēlīgi izrēķinādamies ar uzvarētajiem indiāņiem. Arī pret kolonijas vergiem – afrikāņiem Monka attieksme bieži vien bijusi necilvēciska. Šāda gubernatora rīcība izsauca visu tuvējo salu iezemiešu naidu pret Tobago kolonistiem, tādēļ turpmākajā laika posmā kolonistu militārajiem spēkiem nemitīgi nācās atvairīt karību un citu cilšu karotāju, kurus bieži vien atbalstīja arī franču pirāti, uzbrukumus.<sup>123</sup>

**1681. gada 31. decembrī hercogs Jēkabs, pēc gandrīz 40 gadu valdīšanas, nomira, atstādam hercogisti savam dēlam Fridriham Kazimiram.** Jaunais Kurzemes-Zemgales hercogs sākotnēji mēģināja turpināt sava tēva iesāktos kolonizācijas plānus, tomēr viņam pietrūka Jēkaba enerģijas saimniecisko un politisko jautājumu risināšanā, līdz ar to nebija pietiekamas intereses par koloniālajiem jautājumiem. Tādēļ arī savlaicīgi netika nosūtīta jauna ekspedīcija uz Tobago pulkveža Monka atbalstam – tikai 1683. gada oktobrī Ventspils ostu atstāja kuģis „Esperance” („Cerība”) ar samērā nelieliem militārajiem palīgspēkiem, kā arī pārtikas krājumiem un dažādām tirdzniecības precēm. Šī ekspedīcija bija neveiksmīga, jo Tobago gubernators Monks, nesagaidījis ne palīdzību, ne arī kādas valdnieka instrukcijas turpmākajai rīcībai, pēc nepilnu divu gadu (22 mēnešu) darbības un nepārtrauktām bruņotām cīņām, bija atstājis koloniju un devies atceļā uz Kurzemi, lai personiski noskaidrotu radušos situāciju, tādēļ „Esperance”, nonākusi pie Tobago krastiem, tur vairs nevienu kolonistu nesastapa. Šajā sakarībā jāpiebilst, ka Monksu, atgriežoties hercogistē, arestēja par patvaļīgu kolonijas atstāšanu, savukārt pulkvedis iesniedza hercogam pieprasījumu atmaksāt samērā ievērojamu summu naudas, ko viņš esot ieguldījis kolonijas apgādē no saviem personiskajiem līdzekļiem. Nesaņēmis prasīto atlīdzību, Monks slepeni aizbēga uz Rīgu, bet vēlāk – uz Londonu, savukārt hercogistes tiesa atzina bijušo Tobago gubernatoru par hercoga parādnieku un

---

123 Bundurs Ž. Senās latvju kolonijas Gambija, Tobago. – R., 1992. 19. lpp.

aizmuguriski notiesāja kā maksātnespējīgu<sup>124</sup>. Nākošo ekspedīciju kapteiņa Bertolda Šmolla vadībā uz Tobago Fridrihs Kazimirs izsūtīja 1685. gada rudenī. Šmollam tika dots uzdevums turpināt pulkveža Monka iesāktos kolonijas atjaunošanas, īpaši aizsardzības būvju nostiprināšanas darbus un sagaidīt nākamo ekspedīciju, ko vadītu hercoga ieceltais gubernators Dītrihs fon Alten-Bokums. Hercogistes kuģis „Fortuna” („Liktenis”) sasniedza Tobago 1686. gada jūnijā un Šmolls nekavējoties uzsāka nocietinājumu būvi, pie tam spieda savus ļaudis strādāt līdz galīgam spēku izsīkumam, liedzot pat slimniekiem medicīnisko palīdzību. Grūtības vēl vairāk pastiprināja tā gada nelabvēlīgie klimatiskie apstākļi – gandrīz vai nepārtrauktas lietavas, tādēļ lielākā daļa kolonistu slimību dēļ kļuva darba nespējīgi, daudzi nomira. Sākās arī pārtikas trūkums, tādēļ Šmolls nolēma doties uz kādu no kaimiņu salām meklēt palīdzību. 1687. gada marta sākumā „Fortuna” atstāja Tobago krastu lai nekad vairs neatgrieztos (kapteinim Šmollam hercogistes tiesa aizmuguriski piesprieda nāvessodu, bet viņš atrada patvērumu un dienesta vietu Zviedrijā). Divus mēnešus vēlāk salā ieradās hercogistes kuģis „Der Jäger von Tobago” („Tobago mednieks) ar Šmolla gaidīto un nesagaidīto palīdzību, bet kapteinis, nesastapdams vairs neviena hercogistes kolonista, pēc neilga laika devās atpakaļ uz Eiropu. Ceļā uz Tobago bija arī otra ekspedīcija, kuru vadīja gubernators fon Alten-Bokums, bet tā sasniedza mērķi tikai 1687.gada oktobrī, pie tam, iebraucot Kurzemes līcī, vētra kuģi uztrieca klintīm. Šajā avārijā gubernators tika smagi ievainots un no gūtajām traumām drīz vien nomira un kolonijas vadību pārņēma viņa palīgs, hercoga tirdzniecības aģents Abrahams Marīns. Pateicoties viņa uzņēmībai un organizatora spējām, Tobago kolonijas saimniecība no jauna sāka uzplaukt, bet tās tālāko attīstību jau pēc gada pārtrauca Marīna nāve. Kopš tā laika vairs neviens hercogistes kuģis nav devies uz Tobago. 1690. gadā hercogs Fridrihs Kazimirs gan iecēla par salas gubernatoru kādu dēkaini – Adolfu Esmitu, kas, bēgdams no tiesas Dānijā, bija ieradies hercogistē, kā arī pavēlējis sagatavot jaunu ekspedīciju, kurā tika iekļauti daudzi tā dēvētie „notiesātie” latviešu

124 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 243. lpp

zemnieki, bet šī ekspedīcija tā arī nekad nedevās ceļā, jo hercogam, šķiet, kolonijas liktenis vairs neinteresēja. Tobago salā palikušie hercoga pavalstnieki bija pamesti likteņa varā: vēl 1693. gadā kāds dāņu kapteinis šeit sastapis grupu hercogistes kolonistu, kas sūdzējušies, ka jau sešus gadus strādājuši savās plantācijās un ražojuši preces, gaidot kādu kuģi no dzimtenes.<sup>125</sup> Tās arī ir pēdējās ziņas par Kurzemes-Zemgales hercogistes kolonistiem, kuru vidū noteikti bijuši arī mūsu tautieši.

Salas pārvaldīšanu jau 1690. gadā pārņēma franči, kaut arī oficiāli tās īpašnieks joprojām bija Kurzemes-Zemgales hercogs. 18. gadsimtā par Tobago salu sākās ilgstoša diplomātiska un militāra cīņa starp Franciju un Angliju, pie tam abas puses apstrīdēja pretinieku, **atsaucoties uz Kurzemes-Zemgales hercogistes tiesībām**, bet tajā pašā laikā kā vieni, tā otri šīs tiesības ignorēja. Abu šo lielvalstu savstarpējo cīņu laikā arī turpmākie Kurzemes-Zemgales hercogi vairākkārt, līdz pat hercogistes pievienošanai Krievijas impērijai (1795. gadā), mēģināja diplomātiskā ceļā atgūt savu aizjūras teritoriju, bet nesekmīgi. Nesekmīgs bija arī pēdējā Ketleru dzimtas pārstāvja, hercoga **Ferdinanda** (1711 – 1737) mēģinājums pārdot Tobago Prūsijai vai Zviedrijai, jo Anglija šādam darījumam pretojās<sup>126</sup>.

Pēc Ketleru dinastijas izbeigšanās diplomātisko cīņu par Tobago atgūšanu turpināja vēlākie Kurzemes-Zemgales valdnieki Bīroni. Savas pretenzijas Ernests Johans Bīrona pamatoja ar 1664. gada līgumu, kurā minēts, ka Tobago sala nodota Kurzemes-Zemgales hercogam, viņa mantiniekiem un pēcnācējiem<sup>127</sup>, savukārt Anglijas puse uzskatīja, ka dokuments attiecināms tikai uz Ketleru dzimtu, jo kolonija bijusi nevis hercogistes valdījums, bet tikai Jēkaba Ketlera privātīpašums. Ar Pētera Bīrona atteikšanos no troņa un hercogistes likvidēšanas 1795. gadā,

---

125 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 287. lpp

126 Turpat, 301. lpp.

127 Andersons E. Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija. – Stokholma, „Daugava”, 1970. 305. lpp.

pievienojot tās teritoriju Krievijas impērijai, jautājums par Tobago piederību Kurzemei-Zemgalei vairs netika apspriests.

1814. gadā Francija oficiāli nodeva Tobago Anglijai, kuras valdījumā tā palika līdz pat neatkarīgās Trinidadas-Tobago valsts nodibināšanai 1962. gadā. Par senlaikiem, kad sala bijusi Kurzemes-Zemgales hercogistes īpašums, vēsta vairs tikai arheoloģiskajos izrakumos atklātās senlietas, fortu atliekas, kā arī aizvien vēl saglabājušies ģeogrāfiskie nosaukumi: **Great Courland Bay** (Lielais Kurzemes līcis), **Little Courland Bay** (Mazais Kurzemes līcis), lauku saimniecība - plantācija **Courland Estate** (Kurzemes muiža; kādreizējā hercoga privātsaimniecība), kā arī salas lielākā upe, ap 20 kilometru garā **Courland River** (Kurzemes upe). Jāpiezīmē, ka Tobago, kā arī visā Karību jūras un Meksikas līča reģionā ļoti izplatīts, īpaši afroamerikāņu, kādreizējo vergu pēcteču vidē, ir uzvārds **Kurlanders** jeb **Kurlenders** [Kurzemnieks] (ievērojamākais šī uzvārda nesēju pārstāvis 20. gadsimta vidū bijis Haiti Republikas komponists un folkloras pētnieks Henrijs Kurlanders [Kurlander])<sup>128</sup>.

### **Hercoga Jēkaba nerealizētie koloniālās politikas plāni**

Gambija un Tobago nebija vienīgās aizjūras teritorijas, kurām hercogs Jēkabs pievērsās, lai īstenotu savas saimnieciskās un politiskās ieceres – viņa plāni padarīt hercogisti par ekonomiski spēcīgu valsti bija daudz plašāki, tikai to īstenošanai trūka reālu iespēju. Viens no šiem plāniem bija **Austrālijas kolonizēšana**.

17. gadsimta sākumā eiropiešiem par Austrālijas pastāvēšanu bija tikai neliela nojausma. Ka Klusajā okeānā starp Āziju un Dienvidameriku vajadzētu atrasties plašai sauszemes teritorijai, vai vismaz kādām salām, bija zināms jau 16. gadsimtā – šo domājamo, hipotētisko zemi nodēvēja par Terra incognita (latīņu valodā - nezināmā zeme). Kad 1526. gadā portugāļu jūrasbraucējs **Menesess** kādā braucienā iztālēm ieraudzīja Jaungvinejas

krastus, hipotēze kļuva par ticamību, tādēļ iespējamās zemes, kas varētu atrasties uz dienvidiem no ekvatora, sāka dēvēt par Terra Australis (latīņu valodā - dienvidu zeme). Tomēr pagāja vēl gadsimta ceturksnis, iekams holkandietis Villems **Janss** (arī Janszons) atklāja Jorkas ragu Austrālijas piekrastē (1606. gadā), vēlāk – 1616. un 1623. gadā tika atklātas atsevišķas vietas kontinenta austrumu un rietumu piekrastē, bet tikai 1642. – 1646. gadā holandiešu jūrasbraucējs Abels **Tasmans** tuvāk izpētīja un ieskicēja kartē aptuvenas Austrālijas kontūras. Visa kontinenta un tā apkaimē esošo salu, ieskaitot Jaunzēlandi, izpēte turpinājās visu 17. un 18. gadsimtu: 1770. gadā angļu jūrasbraucējs Džeims **Kuks** izpētīja Austrālijas austrumu krastu, un ar 1788. gadu sākās šīs zemes kolonizēšana (nosaukums „Austrālija” – atvasinājums no hipotētiskās Terra Australis - kartēs parādījās tikai 1814. gadā).

Ziņas par Tasmana atklājumiem ātri izplatījās visā Eiropā un, protams, sasniedza arī hercogu Jēkabu. Jaunās, vēl neizpētītās un, līdz ar to, vēl nevienai Eiropas valstij nepiederošās zemes, hercogam šķita izdevīgs izpētes un kolonizācijas objekts, bet tajā pašā laikā Jēkabs apzinājās, ka šādam pasākumam viņam nepietiktu līdzekļu. Sadarboties ar kādu citu valsti, lai veiktu kopīgu ekspedīciju, Jēkabs arī nevēlējās – veiksmes gadījumā jebkura lielvalsts sagrābtu jaunās teritorijas savā varā. Tomēr Eiropā bija arī ļoti spēcīga, ietekmīga un bagāta organizācija – **Romas katoļu Baznīca**, kurai, vismaz oficiāli, nebija tieksmes iegūt kādā zemē laicīgo varu – pāvestu interesēja galvenokārt katoļticīgo skaita palielināšana. Šo apstākli tad arī hercogs gribēja izmantot – piedāvāt pāvestam **katolizēt ne tikai visus jaunatklāto zemju iedzīvotājus, bet pilnībā atjaunot katoļticību arī Piltenes bīskapijā**, kur aizvien vairāk bija nostiprinājusies luteriskā Baznīca. Šādas ieceres īstenošanai tomēr bija viens būtisks šķērslis: luterīcīgam valdniekam bija tikpat kā neiespējami sarunāties ar katoļu Baznīcas galvu, tomēr Jēkabs arī šajā jautājumā atrada izeju – izmatodams savus sakarus Žečpospolitas valdošajās aprindās, viņš panāca, ka par Piltenes bīskapu tika iecelts katoļu garīdznieks **Jakobs Goreckis**, kas, savukārt, pateicībā par šo

amatu, piekrita būt par hercoga pilnvarnieku sarunām ar pāvestu. 1651. gadā Goreckis nodeva pāvestam Innocentam X hercoga vēstuli, kurā bija izklāstīti iecerētās sadarbības pamatprincipi. Pāvests, ļoti labi saprazdams Jēkaba saimnieciskās intereses, šo projektu nenoraidīja, tomēr norādīja, ka atklāti nevarot šādā projektā piedalīties, ja vien hercogs neatteiktos no luterticības. Šāds risinājums Jēkabam, kā pārliecinātam luterānim, protams, nebija pieņemams, bet tajā pašā laikā, redzēdams pāvesta ieinteresētību, viņš, panākdams arī ietekmīgā Viļņas bīskapa atbalstu, ar Gorecka starpniecību turpināja saraksti, līdz kamēr pāvests pieprasīja no hercoga konkrētu savstarpējā līguma projektu. Šādu dokumentu, kas bija jānodod tieši pāvestam, Gordeckis saņēma no hercoga 1654. gada 26. augustā. Hercoga Jēkaba izstrādātais projekts paredzēja, ka hercogiste nodrošinās jaunu zemju izpēti un kolonizāciju Zemes dienvidu puslodes reģionā materiāli un ar cilvēkresursiem, šim nolūkam dodot ne mazāk kā 40 kuģu un 24000 vīru, visus nepieciešamos ieročus, pārtiku un dažādas tirdzniecības preces, savukārt pāvests šo pasākumu finansētu no Katoļu Baznīcas līdzekļiem. Par sadarbību hercogs apsolīja pāvestam jaunajās kolonijās visu garīgo varu, tas ir – vietējo iedzīvotāju pievēršanu tikai katoļticībai, kā arī „laicīgos” labumus - pusi no koloniālās darbības ienākumiem. Šis, tiešām vērienīgais, projekts tomēr netika īstenots: pāvests Inocents X jau 1655. gada 5. janvārī nomira, tā arī nepaspējis dot savu piekrišanu, savukārt viņa pēctecis, pāvests Aleksandrs VII, par šādiem jautājumiem neinteresējās un no tālākām sarunām atteicās<sup>129</sup>.

Iecere kolonizēt vēl nevienam nepazīstamo Terra Australis, nebija vienīgais hercoga Jēkaba projekts viņa koloniālās politikas īstenošanai. 1652. gadā viņš plānoja sūtīt ekspedīciju uz **Indiju** un **Indonēziju**, cerībā iegūt kādas kolonizēšanai piemērotas teritorijas, un sāka arī gatavoties šim pasākumam, bet, ņemot vērā, ka tajā laikā jau bija sākušies hercoga organizētie braucieni uz Gambiju un Tobago, hercogs izlēma pagaidām neriskēt ar saviem kuģiem un ieguldāmajiem līdzekļiem, un drīz vien vispār pārstāja interesēties par šīm zemēm.<sup>130</sup>

129 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 213. lpp.

130 Barzdeviča M. Kurzemes-Zemgales hercogiste, 2. daļa. – R., 1994. 52. – 53. lpp.

Hercogu Jēkabu vilināja arī **Brazīlija**. Šo plašo Dienvidamerikas teritoriju 1500. gadā atklāja portugāļu jūrasbraucējs Pedro Kabrals un pasludināja to par Portugāles īpašumu. Pirmie portugāļu kolonisti sāka ierasties šajā zemē ar 1530. gadu, bet jau pēc neilga laika Brazīlijā iebruka holandieši, kurus portugāļiem izdevās izdzīt no šīs zemes tikai 1654. gadā. Portugāle, būdama samērā neliela valsts ar ierobežotiem līdzekļiem, laikā, kad kontroli pār Brazīliju bija pārņēmuši holandieši, centās piesaistīt saviem tirdznieciskajiem darījumiem kādu bagātāku, neitrālu valdnieku, jo ar Holandi, Spāniju un Franciju tā atradās naidīgās attiecībās. Ņemot vērā Kurzemes-Zemgales hercoga plašos tirdznieciskos darījumus, portugāļi centās savos darījumos iesaistīt hercogu Jēkabu. Kaut arī hercogs izsūtīja dažus kuģus tirdzniecībai ar portugāļiem, tomēr īpašas intereses sadarboties ar šo, samērā nabadzīgo, valsti, kurai pie tam bija daudz ienaidnieku, viņam nebija. Toties 1656. gadā Jēkabs piedāvāja Holandei 6000 pilnīgi apgādātu karavīru Brazīlijas atkarošanai no portugāļiem, par atlīdzību prasot nodot hercogistei dažas holandiešu īpašumā esošas Rietumindijas reģiona salas. Šo piedāvājumu holandieši noraidīja, līdz ar to Jēkaba interese par Brazīliju zuda.

Neveiksmīgi bija hercoga Jēkaba mēģinājumi iegūt no Spānijas Tobago tuvāko kaimiņu salu **Trinidadu** kā kompensāciju par vairākiem hercogistes kuģiem, kurus 40. – 50. gados bija sagūstījuši spāņi, tādejādi nodarot hercogam lielus materiālos zaudējumus. Spāņi sākotnēji šo prasību vispār ignorēja, tomēr hercoga aģentiem izdevās sadraudzēties ar ietekmīgu, dižciltīgu spāņu diplomātu – admirāli de Kastel Rodrigo, kas, atzīdams hercoga prasību taisnīgumu, apsolīja savu palīdzību šī jautājuma risināšanā, tomēr vienīgais panākums bija Spānijas karaļa Filipa IV pavēle noslēgt ar hercogu tirdzniecības un kuģošanas līgumu (1656.gada 16. februārī), kurā bija iekļauts arī jautājums par drošības garantijām visiem hercogistes kuģiem – gan tikai Eiropas teritoriālajos ūdeņos: uz spāņu aizjūras teritorijām un tām piegulošajiem ūdeņiem šīs garantijas nebija spēkā. Arī turpmākajos gados hercoga Jēkaba centieni iegūt Trinidadu bija nesekmīgi.

---

## Pēdējie Ketleru dzimtas hercogi

### Fridrihs Kazimirs

Hercoga Jēkaba ģimenē bija deviņi bērni – Luize Elizabete (☼1646 - †1690), Vladislavs Ludvigs Fridrihs (☼1647 - †1648), Kristīne Sofija (☼1649 - †1650), Fridrihs Kazimirs (☼1650 - †1698), Šarlote Sofija (☼1651- †1728), Marija Amālija (☼1653 - †1711), Kārlis Jēkabs (☼1654 - †1676), Ferdinands (☼1656 – †1737) un Aleksandrs (☼1658 - †1686). Par troņmantnieku vajadzēja kļūt pirmdzimtajam dēlam, tomēr zēns nomira jau nepilnus četrus mēnešus pēc piedzimšanas, tādēļ nākošā dēla - Fridriha Kazimira nākšana pasaulē izsauca plašas atbalsis ne tikai hercogistes sabiedrībā, bet arī, pateicoties hercoga Jēkaba augstajam prestižam, arī daudzu citu Eiropas valstu valdošajās aprindās – apsveikuma rakstus piesūtīja gan valdnieki, gan arī atsevišķas privātpersonas un pilsētu pārvaldes, to skaitā arī Rīgas rāte. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka Liepājas mācītāja Johana Birgera (Bürger) hercoga ģimenei veltīto apsveikuma dzejoli var uzskatīt par **vienu no pirmajiem** laicīgās dzejas darbiem, kas sarakstīti **latviešu valodā**. Veltījuma ievads bija rakstīts vāciski un tulkojumā tas skan šādi: „*Sirsnīgs laimes vēlējums gaišajam, augstdzimušajam firstam un kungam, Jēkaba kungam, Kurzemes un Zemgales hercogam Livonijā, manam žēlīgajam firstam un kungam, kā arī gaišajai, augstdzimušajai firstienei un kundzei, Luizei Šarlotes kundzei, dzimušai no Brandenburgas markgrāfu kūrfirstu cilts u. t. t. Manai žēlīgākajai kundzei. Kad Augstākais Dievs augstfirstisko galvu visžēlīgi atkal uzlūkojis un apbalvojis ar jaunu kundziņu. Rīgā, iespiedis Gerhards Šrēders 1650. gadā:*

*Sauciet manam vēlējumam*

*Arī nabago tautu klāt: ”<sup>131</sup>*

Ievadam seko dzejas rindas latviešu valodā:

*Labu laim'. Ak, mīlīgs Dievs,*

---

131 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 56. lpp

*Kas negrib nu priecāties?  
Kas negrib nu līksmis būt?  
Kas negrib no visas krūts  
Dievu augsto dāvan' atzīt?  
Viņam god' un slavu sacīt?  
Nu ir laim' un priecīgs gaiss:  
Dies ir mūs apdavināj's;  
Savu dievišķ' žēlastīb',  
Savu tēvišķ' mīlestīb  
(Kuru neviens ir nopelnīj's)  
Ir Viņš visiem parādīj's.  
Jaunais lielais kungs ir nācis,  
Kas mums saldu prieku mācīs.  
Kas patlaban, ak žēlīgs Dievs,  
Kas negribēs priecāties?  
Veci, jauni, kungi, saim',  
Dodiet visi labu laim'  
Jaunam lielam kundziņam:  
Visiem būs; iekš Dieva nam'  
Tādu lielu dāvan' atzīt,  
Dievam god' un slavu sacīt.  
Stāv', ak Dievs, šai zemei klāt;  
Dodi laim' un labu prāt',  
Prieku, mier' un veselīb';  
Dod no Tavas bagātīb's  
Zemes tēvam vienumēr,  
Zemes mātei kas pieder;  
Ka mēs Tavu gausīb' atzīt  
Varam, god' un slavu sacīt.  
Jaunam lielam kundziņam  
Mīļais Dievs, dod arīdzan*

*Augum', prieku, veselīb',  
 Ka mēs Tavu žēlastīb'  
 Vienumēr dabūjam vēl  
 Un ar priecīg' sird' un mēl'  
 Tavu dāvan' varam atzīt,  
 Mūžam god' un slavu sacīt.*<sup>132</sup>

Fridrihs Kazimirs guva labu izglītību Berlīnē un Parīzē, bez tam, lai ievirzītu dēlu praktiskā darbā, Jēkabs jau samērā agri nodeva viņa rīcībā vairākas muižas. Tomēr princis, ārzemēs dzīvodams, bija ieguvis ne tikai izglītību, bet apguvis arī uzdzīvošanas un izšķērdēšanas prasmi, kas būtiski ietekmēja ne vien viņa paša turpmāko dzīvi, bet arī hercogistes nākotni.

Laikā, kad Fridrihs Kazimirs uzturējās Parīzē, viņa nenosvērto raksturu izmantoja katoļu garīdzniecība, mēģinot pārvilināt princi savā konfesijā. Tas arī gandrīz būtu izdevies, ja hercogs Jēkabs netiktu savlaicīgi brīdināts<sup>133</sup>. Šāds troņmantnieka solis varēja jūtami ietekmēt luteriskā valdnieka reputāciju, tādēļ hercogs atsauc dēlu no Parīzes, bet atļāva viņam iestāties karadienestā. Fridrihs Kazimirs, izveidojis no kurzemniekiem kavalērijas pulku, 1670. gadā devās uz Holandi, no kurienes tā paša gada beigās atgriezās hercogistē, bet 1672. gadā, sākoties Holandes karam ar Franciju un Angliju, savervēja ap 3000 karavīru un devās atpakaļ, pat nepaziņojot tēvam par savu nodomu. Kara gaitā izrādījās, ka viņš ir ļoti prasmīgs un drosmīgs karavadonis, kas guva Holandai ļoti nozīmīgas uzvaras pār franču karaspēku, bet tajā pašā laikā Fridriha Kazimira militārā darbība hercoga ienaidnieku - holandiešu labā pret draudzīgo Franciju, ievērojami ietekmēja hercogistes ārpolitisko stāvokli: troņmantnieka rīcību nosodīja gan Polijas, gan Zviedrijas un Francijas valdnieki, franču karalis pat lika apķīlāt hercoga kuģus; arī citas valstis visādi centās traucēt hercogistes tirdznieciskos un citus saimnieciskos pasākumus.<sup>134</sup>

<sup>132</sup> Dunsdorfs E. Kurzemes karakartes (17.un18.gadsimtenī). – Melburna, 1984. 10. lpp.

<sup>133</sup> Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 56. lpp.

<sup>134</sup> Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 64. lpp.

Tikmēr Fridrihs Kazimirs turpināja savu līdzšinējo vieglprātīgo dzīvesveidu un hercogs Jēkabs bija spiests maksāt ievērojamas summas par dēla parādiem.

1675. gadā troņmantnieks atgriezās hercogistē un apprecējās ar Hesenē-Nasavas princesi **Sofiju Amāliju**. Cerībā, ka mantinieks jaunās, saprātīgās sievas ietekmēs, mainīs savu vieglprātīgo dzīves veidu, hercogs Jēkabs nodeva viņa rīcībā dažas saimnieciskās darbības nozares, to skaitā Liepājas ostu. Sākotnēji Fridrihs Kazimirs tiešām enerģiski ķērās pie darba. Jau 1677. gadā viņš Liepājā nodibināja kuģu būvētavu, bet pēc gada uzsāka patstāvīgus tirdznieciskos darījumus ar Holandi, transportēdams savu muižu ražojumus saviem līdzekļiem – līdz tēva nāvei 1682. gadā viņam piederēja jau pieci Liepājā būvēti tirdzniecības kuģi. Laba sadarbība princim bija arī ar Liepājas un Grobiņas pilsētām, kuras viņš apgādāja ar malku un būvmateriāliem no saviem mežiem, tādējādi gūstot amatnieku un tirgotāju labvēlību<sup>135</sup>. Fridriha Kazimira saimnieciskajām veiksmēm pamatā tomēr bija nevis paša tieksmes, bet gan Sofijas Amālijas ietekme, tādēļ arī hercogs, pazīdams sava dēla raksturu un atcerēdamies visus saimnieciskos un politiskos kaitējumus, ko hercogiste jau līdz šim bija cietusi viņa dēļ, līdz pat nāves stundai neuzticēja troņmantniekam valsts pārvaldes darbus. Šo iemeslu dēļ Fridrihs Kazimirs, kas visu laiku bija uzskatījis valdnieka pienākumu pildīšanu par patīkamu nodarbi, kas bez piepūles ienes pietiekami daudz naudas, pēc tēva nāves kļuvis par hercogu, asi izjuta smago nastu, kas jānes zemes valdniekam un bieži vien bez sievas padoma nespēja risināt pat vienkāršākos valsts pārvaldes jautājumus<sup>136</sup>.

Pakāpeniski Fridrihs Kazimirs sāka atgriezties pie jaunībā ierastās greznās un izšķērdīgas dzīves: palielināja galminieku skaitu, pieņēma franču galma orķestri un itāļu operas trupu un kori, iepirka dārgus tīršķirnes zirgus, rīkoja vērienīgas medības, plašas viesības. 1688. gada beigās Sofija Amālija, kas bija spējusi kaut daļēji ierobežot hercoga tieksmes, nomira, un pēc neilga laika, 1691. gada pavasarī, Fridrihs Kazimirs apprecējās ar savu māsīcu

---

135 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., Zvaigzne, 1993. 40. lpp.

136 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., Zvaigzne, 1993. 42. lpp.

**Elizabeti Sofiju**, Brandenburgas kūrfirsta Fridriha Vilhelma meitu, kas bija tikpat izšķērdīga, kā vīrs.

Valdnieku pāra tieksme pēc pārmērīgas greznības un neprasme saimniekot, noveda hercogisti pie ekonomiskā un politiskā sabrukuma robežas: manufaktūras un citi ražošanas uzņēmumi tika iznomāti ārvalstniekiem, hercoga domēnu muižas ieķīlātas vai iznomātas muižniekiem un tirgotājiem, hercogistes karaspēks samazināts līdz minimumam un kalpoja vairs tikai galma parādēm. Novārtā palika aizjūras kolonijas un hercogistes karogs pazuda no Amerikas un Āfrikas piekrastēm, no hercoga Jēkaba radītās spēcīgās flotes 1685. gadā bija palikuši vairs tikai 24 kuģi, bet 17. gadsimta beigās tā praktiski vairs neeksistēja.<sup>137</sup> Ievērojami pasliktinājās arī hercogistes zemnieku stāvoklis. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka, vispār Fridriha Kazimira attieksme pret domēnu zemniekiem bija labvēlīga. Hercogs rūpējās, lai viņa muižu pārvaldnieki un nomnieki neapspiestu zemniekus ar pārmērīgām klaušām un nodevām, pie tam obligāto klaušu apjomu, salīdzinot ar sava tēva valdīšanas laiku, pat samazināja, īpaši rūpnieciskās ražošanas nozarēs. Tas tomēr nespēja veicināt valdnieka autoritāti: lai arī zemnieki hercogu ieredzēja kā laipnu, atsaucīgu cilvēku, viņa neprasme risināt saimnieciskos jautājumus izraisīja nevis cieņu, bet labsirdīgu ironiju un deva bagātīgu materiālu anekdotēm, nostāstiem un „Pidriķa ziņgēm” – humoristiskām dziesmām. Neraugoties uz hercoga centieniem uzlabot zemnieku dzīvi, tieksme pēc greznības bija spēcīgāka – kā jau minēts, aizvien vairāk domēnu muižu tika ieķīlātas vai iznomātas. Jaunie pārvaldītāji bija ieinteresēti gūt iespējami lielāku peļņu uz zemnieku darba rēķina, tādejādi iedzenot tos aizvien lielākā trūkumā, savukārt hercogs neuzdrošinājās iejaukties savu kreditoru darbībā. Jāpiebilst, ka Fridrihs Kazimirs uz zemnieku rēķina guva ienākumus arī pārdodot citām valstīm tiesības vervēt hercogistē karavīrus, tādejādi atraujot no dzimtās zemes simtiem jaunu, spēcīgu vīru, kas lieti būtu noderējuši paša valsts saimniecībā un aizsardzībā.

---

137 Turpat, 42. – 43. lpp.

Ievērojams apgrūtinājums Fridriham Kazimiram bija pienākums izmaksāt brāļiem un māsām viņu mantojuma daļu – līdz pat mūža beigām viņam bija pastāvīgi strīdi ar ģimenes piederīgajiem par viņiem izmaksājamām summām un hercoga brālis Ferdinands vērsās pat Polijas karaļa tiesā, izspiežot no Fridriha Kazimira ievērojamas naudas summas. Hercogs, savukārt, lai slēptu valsts kases reālos ienākumus un izdevumus, visādi centās savus piederīgos norobežot no līdzdarbības valsts saimnieciskajā dzīvē.

Hercogistei ievērojami kaitēja arī Fridriha Kazimira ārpolitiskā darbība. Hercogs bija zaudējis daudzu līdzšinējo sabiedroto uzticību un atbalstu, un ārpolitiskajā jomā kļuvis atkarīgs no sava sievas brāļa – Brandenburgas kūrfirsta Fridriha III (vēlākā Prūsijas karaļa Fridriha I). Mūža pēdējos gados Fridrihs Kazimirs satuvinājās ar Krievijas caru Pēteri I, kurš 1697. gadā piedalījās Lielās sūtniecības sastāvā zem sveša vārda, un ceļā uz Rietumeiropu, kādu laiku uzturējās Jelgavā, iegūdam no Fridriha Kazimira vērtīgu informāciju par Eiropas valdnieku galmiem<sup>138</sup> – šīs ziņas Krievijas valdniekam palīdzēja turpmākajā diplomātiskajā darbā gūt Rietumeiropas valstu atbalstu savām iecerēm sākt cīņu par Krievijas izeju uz Baltijas jūru<sup>139</sup>, kas arī jau pēc nedaudz gadiem, Lielā ziemeļu kara rezultātā, īstenojās un beidzās ar Latvijas un Igaunijas teritorijas iekļaušanu Krievijas impērijas sastāvā.

Hercogs Fridrihs Kazimirs nomira 1698. gadā, savos 16 valdīšanas gados būtībā sagravis visu, ko viņa tēvs 40 gadu laikā bija uzcēlis.

### **Fridrihs Vilhelms**

Pēc Fridriha Kazimira nāves hercogistes troni mantoja viņa vienīgais dēls, 1692. gadā dzimušais **Fridrihs Vilhelms**, tobrīd tikai četrus gadus vecs. Tādēļ hercoga pienākumus sāka pildīt mazgadīgā valdnieka aizbildņi - viņa māte kopā ar hercogistes Augstāko padomi, kuras sastāvam pievienojās arī

---

138 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., Zvaigzne, 1993. 42. lpp.

139 Latvijas Padomju Enciklopēdija, 6. sēj. – R., 1985. 114. lpp.

Fridriha Kazimira brālis **Ferdinands** (pārējie hercoga Jēkaba dēli – Kārlis Jēkabs un Aleksandrs jau pirms tam bija miruši). Drīz vien Ferdinands sāka vienpersoniski pārņemt savās rokās valsts vadību, ar to izraisīdams pastāvīgus strīdus aizbildņu starpā un sajukumu hercogistes pārvaldē. Būdams naidīgi noskaņots pret brāļa sievu Elizabeti Sofiju, Ferdinands asi vērsās pret Brandenburgas tiešo ietekmi hercogistes politikā un saimniecībā, kas, pateicoties Elizabetes Sofijas ciešajām radnieciskajām saitēm ar Brandenburgas kūrfirstu, bija izveidojusies Fridriha Kazimira valdīšanas laikā, tādejādi gūstot Žečpospolitas karaļa Augusta II labvēlību (jāpiebilst, ka Ferdinands kalpoja Žečpospolitas karaspēkā ar ģenerāļa dienesta pakāpi<sup>140</sup>). Mazgadīgais hercogs Fridrihs Vilhelms bija atstāts mātes ziņā un tika audzināts Brandenburgai vēlamā virzienā. Kad 1701. gadā, Lielā Ziemeļu kara gaitā, Kurzemes-Zemgales hercogisti okupēja zviedru karaspēks, hercogiene-atraitne Elizabete Sofija ar dēlu un pameitām (Fridriha Kazimira meitām no pirmās laulības) atstāja Jelgavu un devās pie sava brāļa, Prūsijas karaļa Fridriha I, kur Fridrihs Vilhelms pavadīja nedaudz vairāk par astoņiem gadiem.

1709. gadā, pēc zviedru karaspēka sakāves Poltavas kaujā, Krievijas cars Pēteris I, tiekoties ar Prūsijas karali Fridrihu I, apspriedās par turpmākajiem pasākumiem ārpolitikā: Fridrihs vēlējās panākt Žečpospolitas sadalīšanu un vairāku Lietuvas un Polijas apgabalu, kā arī Kurzemes-Zemgales hercogistes pievienošanu Prūsijai. Tomēr Pēterim I, attiecībā uz hercogisti, bija savi mērķi: cars vēlējās to pilnīgi pakļaut Krievijas ietekmei. Tādēļ arī šajās sarunās cars paziņojis, ka neatbalstīšot šādus Prūsijas centienus, bet par Kurzemes-Zemgales hercogu atzīšot vienīgi Fridrihu Vilhelmu, kuru nolēmis apprecināt ar savu brāļameitu **Annu Ivanovnu**<sup>141</sup>, ko esot apsolījis jau hercogam Fridriham Kazimiram<sup>142</sup>. Fridrihs I nav spējis pretoties varenā krievu valdnieka lēmumam, savukārt Pēteris I tā paša gada novembrī to

140 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., Zvaigzne, 1993. 43. lpp.

141 Juškevičs J. Kurzemes hercogi un viņu laikmets. – R., Zvaigzne, 1993. 45. lpp.

142 Turpat, 42. lpp.

paziņoja arī hercogistes Augstākajai padomei, kas, savukārt nekavējoties pasludināja 17<sup>gadīgo</sup> Fridrihu Vilhelmu par pilngadīgu un aicināja viņu pārņemt valsts vadību. 1710. gada maija sākumā jaunais hercogs atgriezās savā valstī, nosūtīja uz Pēterburgu delegātus sarunu vešanai ar Pēteri I par laulību nosacījumiem, kā arī sāka domēnu saimniecisko atjaunošanu. Godinot savu vectēvu Jēkabu un Kurzemes-Zemgales hercogistes slavas laikus, hercogs 13. maijā parakstīja statūtus jaundibināmam **Atzinības ordenim** (l' Orde de la Reconnaissance) ar devīzi „*Pour les honnetes gens*” (**Godaprāta ļaudīm**), pirmajam un vienīgajam valsts apbalvojumam hercogistes pastāvēšanas laikā – tas tika piešķirts tikai 18 personām, un pēc Fridriha Vilhelma nāves Atzinības ordenis faktiski beidza pastāvēt. (Jāatzīmē, ka šis ordenis tika atjaunots Latvijas Republikā 1938.gadā kā viens no augstākajiem apbalvojumiem ar nosaukumu „**Atzinības Krusts**”, un pastāvēja līdz 1940. gadam – padomju okupācijai, bet otrreiz to atjaunoja 2004.gadā.)

1710. gada oktobrī Fridrihs Vilhelms ieradās Pēterburgā, kur tika noslēgtas laulības. Kāzu svinēšana, saistīta ar pārmērīgu ēšanu un dzeršanu, kā tas bija raksturīgi Pētera I galmā, ilga vairākus mēnešus un izrādījās nāvējoša jauneklim, kurš šajā jomā bija ļoti atturīgs un necieta nekādas pārmērības. Jaunekļa organisms nespēja panest uzspiestos alkoholiskos dzērienus un treknos ēdienus, tomēr tikai tad, kad slimība saasinājās, cars atļāva viņam atgriezties hercogistē. **1711. gada 21. janvārī**, nobraucot atceļā uz dzimteni tikai kādus 40 kilometrus no Pēterburgas, hercogs Fridrihs Vilhelms nomira, un viņa mirstīgās atliekas tika pārvestas uz Jelgavu. Hercogistes galvaspilsētā ieradās arī jaunā atraitne Anna Ivanovna ar savu galmu un krievu **karaspēka** vienību, ko bija norīkojis Pēteris I, lai hercogistē „**novērstu sajukumu**”<sup>143</sup>, kas varētu rasties sakarā ar valdnieka priekšlaicīgo nāvi. Būtībā gan karaspēka iesūtīšana hercogistē parādīja cara vēlmi pakļaut to Krievijas kontrolei.

---

143 Пушкин А. История Петра. // Полное собрание сочинений; том 7. – Москва, 1954. стр.143: тексті: „для отвращения замешательств”

## Ferdinands

Pēc Fridriha Vilhelma nāves par Kurzemes-Zemgales hercogu kļuva vienīgais vēl dzīvais Ketleru dinastijas likumiskais mantinieks Ferdinands. Ferdinandam bija smags raksturs, pārmērīga godkāre, tādēļ viņš neieredzēja nevienu, kurš kaut kādā veidā šķita pārāks ar saviem darbiem vai viedokļiem, tādēļ viņam jau no jaunības gadiem bija pastāvīgi konflikti ne tikai ar saviem brāļiem un māsām, bet pat ar tēvu, kuru patiesībā uzskatīja par vienīgo cilvēku, no kura varētu ņemt paraugu. Ieguvis izglītību Ženēvā un Berlīnē, Ferdinands pēc tēva nāves iestājās dienestā Žečpospolitas karaspēkā, tad, kādu strīdu dēļ, pārgāja Brandenburgas dienestā, bet jau pēc neilga laika, šķietama aizvainojuma dēļ, atgriezās Varšavā, kur, starp citu, panāca aizbildņa – pavadoņa tiesības Fridriha Vilhelma nepilngadības laikā.

Sākoties Lielajam Ziemeļu karam, Ferdinands ar hercogistes karavīru vienībām pievienojās Žečpospolitas karaļa Augusta II vadītajam sakšu karaspēkam (karalis Augusts II vienlaikus bija arī Saksijas kūrfirsts Fridrihs Augusts I, Žečpospolita kā valsts oficiāli karadarbībā neiesaistījās), kas iebruka zviedru Vidzemē. Tādejādi Ferdinands **pārkāpa hercogistes neitralitātes principu**, ko jau 1629. gadā bija deklarējis hercogs Fridrihs, pasludinot, ka Kurzemes-Zemgales hercogiste neiejauksies ar militārajiem spēkiem kaimiņvalstu konfliktos, un ko bija īstenojis arī hercogs Jēkabs. Pēc sakšu sakāves 1701. gada Spilves kaujā pie Rīgas, Ferdinands, pametis karaspēku, aizbēdzis vispirms uz Jelgavu, bet no turienes caur Kuldīgu devies uz Dancigu (Gdaņsku)<sup>144</sup>, savukārt viņa iesaistīšanās karadarbībā deva zviedriem iegānu hercogistes okupācijai. Jāpiebilst, ka ziņas par Ferdinanda bēgšanu ir pretrunīgas: pastāv arī tāda versija, ka viņš varonīgi cīnījies, krituši vairāki viņa jājamie zirgi, līdz kamēr pats ticis smagi ievainots un izvests no kaujas lauka<sup>145</sup>.

---

144 Juškevičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – R., 1932. 82. – 83. lpp.

145 Dunsdorfs E. Kurzemes karakartes. – Melburna, 1984. 18. lpp.

Dancigu Ferdinands izraudzījās par savu pastāvīgo dzīvesvietu, un hercogistē neatgriezās ne pēc zviedru okupācijas karaspēka aiziešanas 1709. gadā, ne arī pēc Fridriha Vilhelma nāves 1711. gadā, bet centās vadīt valsti vienīgi ar rakstiskiem rīkojumiem. Ar šādu rīcību pavaldonis noskaņoja pret sevi hercogistes Augstāko padomi, kas jutās aizskarta savās tiesībās: valsts satversme noteica, ka hercoga rezidencei jāatrodas hercogistes teritorijā, bet valdnieka prombūtnes laikā viņa tiesības un pienākumi automātiski tiek nodoti Augstākajai padomei. Tādēļ virspadomnieki atteicās pildīt Ferdinanda rīkojumus, bet sazinājās tikai ar hercogieni-atraitni Annu Ivanovnu, faktiski ar viņas padomnieku, cara Pētera I uzticības personu Pēteri Mihailoviču Bestuževu-Rjuminu<sup>146</sup>, tādējādi hercogiste nonāca aizvien lielākā Krievijas ietekmē. Sākotnēji tomēr Ferdinandu atbalstīja lielākā daļa muižniecības, bet viņa ķildīgā rakstura dēļ piekritēju skaits aizvien samazinājās. Pilnīgi muižniecības uzticību Ferdinands zaudēja 1715. gadā, kad, par nepakļaušanos viņa rīkojumam, tika arestēts un nošauts ietekmīgs muižnieks Kārlis Firkss – Ferdinands atkārtoja to pašu kļūdu, ko tieši pirms 100 gadiem pieļāva viņa vectēvs hercogs Vilhelms. Žečpospolitas valdības komisija gandrīz pilnībā atņēma Ferdinandam pavadoņa tiesības, līdz ar to hercogiste faktiski bija palikusi bez valdnieka un visa vara pārgājusi muižniecības rokās.

1730. gadā hercogiene-atraitne Anna Ivanovna kļuva par Krievijas impērijas valdnieci un, kopā ar savu galmu un krievu karaspēka vienībām, atstāja hercogisti. Hercogistes liktenis vēl aizvien bija palicis neskaidrs: Ferdinands visus šos gadus bija tikai pavaldonis, tas ir – nebija nodevis karalim vasaļa zvērestu, bez tam – sava neiecietīgā rakstura dēļ viņš aizvien vēl nebija apprecējies, līdz ar to viņam nebija neviena pēcteča, kas varētu turpināt Ketleru dinastiju. Šajā sakarībā jāatzīmē, ka jau kopš 1717. gada hercogistes muižniecība, kā arī Krievijas valdošās aprindas neveiksmīgi centās saprecināt hercogieni-atraitni Annu Ivanovnu ar kādas valdošās dinastijas pārstāvi, kas tādā gadījumā varētu pārņemt hercoga pienākumus, tomēr neviens no pretendentiem Krievijai nebija pieņemams. Kurzemes-

---

146 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1710. – 1800. – Daugava, 1973. 136. lpp.

Zemgales hercogistei draudēja sabrukums – to vēlējās pievienot savai valstij kā Žečpospolitas, tā Krievijas valdnieki. Šādos apstākļos, lai saglabātu valsti, Ferdinands 1730. gadā, 75. gadu vecumā, beidzot tomēr nodibināja ģimeni, apprecot 22-gadīgo sakšu princesi Johannu Magdalēnu. Tikai pēc šīm laulībām, 1731. gadā, Žečpospolitas karalis oficiāli nodeva hercogisti Ferdinanda valdījumā un hercogs parakstīja vasaļa zvērestu, tomēr arī tagad, būdams pilntiesīgs valdnieks, atteicās ierasties savā valstī, paliekot Dancigā līdz pat savai nāvei.

Ferdinanda laulība palika bez bērniem, un **1737. gada 4. maijā pēdējais Ketleru dinastijas pārstāvis nomira, neatstājot neviena mantinieka**. Pēc Ferdinanda nāves Kurzemes-Zemgales hercogiste pastāvēja vēl tikai 58 gadus, šajā laikā aizvien vairāk pakļaujoties Krievijas ietekmei.

*Autors: Indulis Ķēniņš. Pirmpublicējums - historia.lv, 27.12.2014.*